

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Maja Gorjanec

Socialno delo v Dnevnom centru Kher šu beši

Diplomsko delo

Trebnje, 2017

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Maja Gorjanec

Naslov diplomske naloge: Socialno delo v Dnevnem centru Kher šu beši

Kraj: Trebnje

Leto: 2017

Število strani: 140

Število prilog: 6

Mentor: Doc. dr. Milko Poštrak

Ključne besede: Romi, izključenost, diskriminacija, kulturna kompetentnost, romsko naselje Vejar

Povzetek diplomskega dela:

Dandanes se Romi v Sloveniji soočajo z izključevanjem tako na ekonomskem in političnem kot tudi na družbenem področju življenja. Izvzeti niso niti otroci, zaradi česar je delovanje različnih institucij in obstoj projektov v samih romskih naseljih, z namenom izboljšanja kvalitete življenja Romov, še kako pomembno. V romskem naselju Vejar na Dolenjskem deluje Dnevni center Kher šu beši, katerega vplive na življenje otrok iz romskega naselja Vejar sem v diplomskem delu raziskovala. V teoretičnem delu sem opisala nekatere aspekte odnosa med Romi in večinskim prebivalstvom, večjo pozornost pa sem namenila odnosom med socialnimi delavci in delavkami ter Romi ter kompetencam, ki jih potrebujejo socialni delavci in delavke pri delu z Romi. V empiričnem delu sem raziskovala zadovoljstvo uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši z njegovim delom in organizacijo ter spremembe, ki jih je na različnih področjih življenja uporabnikov prineslo delo Dnevnega centra Kher šu beši. Raziskava je pokazala, da so uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši z njegovo organizacijo in delom zadovoljni. Spremembe, ki jih je prineslo delovanje dnevnega centra v času od njegovih začetkov v letu 2009 do danes, so izboljšale kvaliteto življenja otrok, predvsem na področjih izobrazbe, vključenosti v širše okolje, socialne uspešnosti ter znanja slovenskega jezika.

Title: Social work in Day care center Kher šu beši

Key words: Roma, exclusion, discrimination, cultural competence, Roma settlement Vejar

Graduation Thesis Abstract:

Nowadays, the Roma in Slovenia are confronted with exclusion in the economic, political and social spheres of life. Children are not excluded, which is why the functioning of various institutions and the existence of projects in the very center of Roma settlements, to improve the quality of life is very important. In the Roma settlement Vejar in Dolenjska, the Day care center Kher šu beši operates, whose influence on the lives of children from the Roma settlement Vejar I investigated in my graduation thesis. In the theoretical part, I have described some aspects of the relationship between the Roma and the majority population and focused on the relations between social workers and the Roma, as well as the competencies needed by social workers in their work with the Roma. In the empirical part, I investigated the satisfaction of the users of the Day care center Kher šu beši, with its work and organization and the changes that have been made by the work of the Day care center Kher šu beši in different areas of life of users. The survey showed that the users of the Day care center Kher šu beši are satisfied with its organization and work. The changes brought about by the day care center have improved the quality of life of children in the period from its beginnings in 2009 to the present day, especially in the fields of education, integration into the wider environment, social performance and knowledge of the Slovenian language.

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Maja Gorjanec

Socialno delo v Dnevnem centru Kher šu beši

Diplomsko delo

Mentor: Doc. dr. Milko Poštrak

Trebnje, 2017

»Rad te imam in te spoštujem, mogoče zaradi tega, ker imaš drugačno življenje.

Rado tu dikeru i poštevinu tu. Saj zarad dova, ki tu hilo aver življenji.

Tako smo podobni, pa vseeno različni. Oba sva samo otroka.

Đoke hinjamo podobno, pa seglih različno.

Me hinju čavoro, tu hinjas rakloro.«

(Gliđič, 2010)

Zahvala

Posebna zahvala gre mentorju doc. dr. Milku Postraku za vse spodbudne besede in veliko strokovne podpore pri pisanju diplomske naloge.

Zelo hvaležna sem tudi mojemu partnerju in družini za vso podporo skozi študij in pisanje diplomskega dela, predvsem za vse dragocene spodbudne besede in usmeritve, ko je bilo najtežje.

Hvala tebi Nataša za vso pomoč, usmerjanje in toplino, ki jo deliš z drugimi.

Največja zahvala pa gre vsem Romom iz naselja Vejar, ki so me ogromno naučili. Hvala za topel sprejem, deljene izkušnje in hvala, ker ste mi pokazali, za kaj se je vredno boriti.

PREDGOVOR

Dandanes so Romi na Dolenjskem še vedno ena bolj izključenih in stigmatiziranih skupin prebivalstva. Med večinskim prebivalstvom prevladuje zaničevalen odnos do romske populacije, ki se med drugim kaže v diskriminiranju, obtoževanju, izražanju etničnega humorja ter verbalnem in fizičnem nasilju. Izvzeti niso niti romski otroci. Posledično so Romi marginalizirani tako na ekonomskem, družbenem in političnem področju. Vedno manj je želje po vključevanju v širšo okolico. Zaradi vsega naštetega je delovanje Dnevnega centra Kher šu beši v sredi romskega naselja Vejar, v bližini mesta Trebnje, vedno pomembnejše in prispeva k izboljšanju kvalitete življenja romskih otrok in njihovih bližnjih. V času, ko sem kot prostovoljka sodelovala z Dnevnim centrom Kher šu beši, je bilo opaziti kar nekaj sprememb v kvaliteti življenja romskih otrok iz naselja Vejar, predvsem na bolje, kar me je spodbudilo, da raziščem, v kolikšni meri se je na različnih področjih njihovega življenja v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši stanje spremenilo.

V prvem delu teoretičnega uvoda svojo pozornost namenjam opredelitvi nekaterih pojmov, ki se pojavljajo, ko razmišljamo o trenutnih življenjskih razmerah Romov. Diskriminacija, rasizem, etničnost in vprašanja multikulturne družbe so že od nekdaj v ospredju govora o Romih. V nadaljevanju opredelim socialno delo ter ga povežem z izključenimi družbenimi skupinami. Osredotočam se na možnosti, da tudi socialno delovno ravnanje ni vedno v prid izključenim skupinam prebivalstva, zaradi česar svoj teoretični uvod nadaljujem z opredelitvijo potrebnih kompetenc, ki jih pri svojem delu z Romi potrebuje socialni delavec ali delavka. Kulturna kompetentnost, etnična občutljivost ter antirasistično in antidiskriminatorno socialno delo so podlaga delu socialnih delavk in delavcev tudi v Dnevnom centru Kher šu beši, katerega delo in organizacijo opredelim nazadnje, po kratkem uvodu skozi življenje Romov v Sloveniji, na Dolenjskem in nenazadnje v romskem naselju Vejar.

Temeljno vprašanje, ki si ga postavljam v empiričnem delu je, v kolikšni meri se je kvaliteta življenja uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši v času njegovega delovanja spremenila, ali je za to zaslužen tudi Dnevni center Kher šu beši, in preverjam ali so uporabniki dnevnega centra zadovoljni z njegovo organizacijo in delom. Odgovore pridobivam iz treh različnih perspektiv, in sicer iz perspektive staršev ali skrbnikov uporabnikov dnevnega centra, socialnih delavk in prostovoljk dnevnega centra in samih uporabnikov dnevnega centra.

KAZALO

1	TEORETIČNI DEL.....	11
1.1	DUJ HINJAM SAMO CHAVORA – OBA SVA SAMO OTROKA.....	11
1.2	OPREDELITEV POJMOV	11
1.2.1	Rasizem	12
1.2.2	Diskriminacija	13
1.2.3	Etničnost.....	15
1.2.4	Multikulturna družba.....	16
1.3	IZKLJUČENE DRUŽBENE SKUPINE IN SOCIALNO DELO.....	18
1.4	SOCIALNO DELO Z ROMI	21
1.4.1	Kulturna kompetentnost	22
1.4.2	Etnična občutljivost.....	24
1.4.3	Antidiskriminatorno in antirasistično socialno delo.....	25
1.5	ROMI V SLOVENIJI.....	28
1.5.1	Romi na Dolenjskem	34
1.5.2	Romsko naselje Vejar.....	35
1.6	DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI.....	38
1.6.1	Način dela v Dnevnem centru Kher šu beši	38
2	PROBLEM	43
3	METODOLOGIJA	46
3.1	VRSTA RAZISKAVE	46
3.2	MERSKI INSTRUMENTI.....	46
3.3	POPULACIJA IN VZORČENJE	47
3.4	ZBIRANJE PODATKOV	50
3.5	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	53
4	REZULTATI IN RAZPRAVA	54
5	SKLEPI	84
6	PREDLOGI	86
7	UPORABLJENA LITERATURA.....	87
8	PRILOGE	93
8.1	Vprašalniki z ocenjevalno lestvico za uporabnike Dnevnega centra Kher šu beši.....	93
8.2	Anketni vprašalniki za starše uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši.....	94
8.3	Intervjuji s sodelavkami Dnevnega centra Kher šu beši.....	95
8.4	Izpolnjeni vprašalniki z ocenjevalno lestvico za uporabnike Dnevnega centra Kher šu beši	96

8.5 Izpolnjeni anketni vprašalniki za starše uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši.....	116
8.6 Izpolnjeni intervjuji s sodelavkami Dnevnega centra Kher šu beši.....	122
9 POVZETEK	139

SEZNAM TABEL

Tabela 1.4.3.1: Antirasistična načela v socialnem delu.....	27
Tabela 3.3.1: Podatki o udeležencih v raziskavi o zadovoljstvu uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši.....	49
Tabela 3.3.2: Podatki o udeležencih v raziskavi o spremembah v življenjih otrok iz romskega naselja Vejar, starših romskih otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši.....	49
Tabela 3.3.3: Podatki o udeležencih v raziskavi o spremembah v življenjih otrok iz romskega naselja Vejar, strokovnih delavkah in prostovoljkah, ki sodelujejo z Dnevnim centrom Kher šu beši.....	49

1 TEORETIČNI DEL

1.1 DUJ HINJAM SAMO CHAVORA – OBA SVA SAMO OTROKA

Svoje pisanje začenjam z naslovom, ki sem si ga izposodila iz istoimenske otroške knjige Oba sva samo otroka – Duj hinjam samo chavora, avtorice Gligič Milijane – Mikice (2010), za katerega menim, da v štirih kratkih besedah pove zelo veliko. Ali so med nami res tako zelo velike razlike? Ali ni vsak človek le človek oziroma ali niso vsi otroci le otroci?

Vse odkar se je razvedelo, da kot prostovoljka pomagam v Dnevnem centru Kher šu beši v romskem naselju Vejar, sem deležna veliko vprašanj. Radovednost ljudi pa se ne izkaže vedno kot nekaj pozitivnega, ampak ima večinoma negativen prizvok. Večkrat se soočam z vprašanji: »Kako si upaš?«, »Te ni nič strah, da bi ti kaj ukradli?«, »Kako lahko delaš z njimi?«. Vprašanja se pogosto nadaljujejo z neopredeljenimi trditvami: »Jaz ne bi nikoli pustila, da se me dotikajo z umazanimi rokami!«, »Kar sami naj si pomagajo, saj imajo starše!«. Mojih odgovorov ljudje nočejo slišati in se preprosto obrnejo stran, sama pa razmišljam naprej. V kakšnem svetu živimo? Ali ima res lahko nekdo toliko predsodkov do človeka, ki ga sploh še ni spoznal? Ali res lahko sodimo otroke, za katere še vemo ne, kje in kako živijo?

1.2 OPREDELITEV POJMOV

Za potrebe moje diplomske naloge je pomembno razlikovati in razpoznavati določene tematike in pojme, zaradi česar jih bom najprej opredelila, saj se kljub dejstvu, da smo se z določenimi pojmi, kot sta rasizem in diskriminacija ter njunimi posledicami, začeli spoznavati že v osnovnošolskem izobraževanju, v današnjem času oziroma svetu njihova uporaba in manifestacija ne zmanjšujeta, ampak vedno znova dobivata večje razsežnosti.

Osredotočila se bom na razlago pojmov rasizem, diskriminacija, etničnost in multikulturna družba, ki se prepletajo v vsakdanjem razmišljanju in govoru o Romih.. V nadaljevanju večkrat omenjeni termini izključene, diskriminirane in ranljive družbene skupine,

opredeljujejo skupine ljudi, med katere nedvomno prištevamo tudi romsko populacijo, prikrajšane za enake možnosti in najpogosteje izključene iz gospodarskih in družbenih tokov tako na ekonomskem, socialnem kot kulturnem področju (Zaviršek, Škerjanc 2000: 387). Romska populacija v Evropi se z rasizmom in diskriminacijo sooča na vsakodnevni ravni vse od 15. stoletja dalje (Macura-Milovanović 2006: 28).

1.2.1 Rasizem

Pojem rasizma je zaradi diskurzivne povezanosti in součinkovanja z drugimi vrstami neenakosti in diskriminacij težko definirati. Jalušič (2015: 30) poudarja, da ga je potrebno razumeti kot razvijajoč se trdovraten in neenoten fenomen, ki se pojavlja kot rezultat specifičnih zgodovinskih okoliščin, zaradi česar ne moremo iskati splošne definicije.

Dejstvu, da je potrebno na proces rasizma pogledati iz perspektive zgodovine, se pridružuje tudi Zaviršek (2005: 251), ki o rasizmu govori v množini, torej rasizmih, z različnimi izvori, značilnostmi in manifestacijami.

Klasične definicije rasizma ta fenomen opredeljujejo kot ideologijo o superiornosti ene rase nasproti drugim, tj. tradicionalni rasizem, ki temelji na vrednotenju ras, ki pa ga v sodobnem času izpodriva tako imenovani sodobni rasizem, ki poudarja kulturne razlike ter nezmožnost njihovega preseganja (Zorn 2003: 303).

Humljan Urh (2013: 45) navaja pojmovanja sodobnega rasizma, ki ga različni avtorji poimenujejo kot »kulturalizacija rasizma« (Zaviršek 2005 v Humljan Urh 2013: 45), »kulturni rasizem« (Barker 1981 v Humljan Urh 2013: 45), »novi rasizem« (Balibar, Wallerstein 1991 v Humljan Urh 2013: 45) in »rasizem brez ras« (Baskar 2004 v Humljan Urh 2013: 45). Baskar (2004: 130) v okviru sodobnega rasizma govori o neorasizmu, ki se je iz okvirov rase preselil v okvire kulture, kar pa potrjuje že prej omenjeno trdovratnost rasizma, ki se kljub dognanjem znanstvenikov o biološki neutemeljenosti pojma človeške rase in opredelitvam rasizma kot ideologiji »brez znanstvene podlage«, ohranja in dobiva vedno nove oblike in manifestacije. Kakor pravi Jalušič (2015: 30) »se je problematični rasno drugi začel utelešati predvsem kot kulturno drugi[...]«.

Odnos večinske družbe do Romov se pogosto kaže kot odnos »nas« do »njih«, drugih. Koncept drugega se vzpostavi z določitvijo meje med »nami« in »njimi«, ki predstavlja

nadrejenost, hierarhično premoč »naše« skupine nad »njihovo« skupino. Skupina drugih, torej »njih«, velja za drugačne, manjvredne, slabše in predstavlja podrejenost tako na kulturnem in družbenem področju kot na vseh drugih, medtem ko prva skupina postane nosilec pozitivnih lastnosti (Zaviršek 2010: 85-86). Proces drugačenja razmejuje skupino drugih od skupine tako imenovanih normalnih, vzpostavlja primerjanje sebe od drugih, s čimer se ustvarjajo neenaka razmerja v oblikovanju identitete, katere sestavni del je proces (Dominelli 2004: 76).

1.2.2 Diskriminacija

Ko je govora o človekovih pravicah, neenakostih in manjšinah oz. njihovi zaščiti, se največkrat omenja izraz diskriminacija. V pravnem smislu gre za »nedopustno razlikovanje« na podlagi osebnih okoliščin oziroma pripadnosti določeni družbeni skupini (Kuhar 2009: 13).

Po Thompson (2003: 10) gre pri diskriminaciji v osnovnem smislu za identificiranje razlik, po Kuhar (2009: 13) pa za »neprimerno ločevanje«. Slednje se nanaša na negativno diskriminacijo, ki jo imenuje tudi »praksa neenakosti«, nasprotno pa je pozitivna diskriminacija skupek pozitivno naravnanih začasnih postopkov, ki so usmerjeni v ločevanje z namenom zagotavljanja enakih možnosti ljudem, katerih začetni položaj je manj ugoden (Kuhar 2009: 13). Diskriminacija, tu se nanašam na negativno diskriminacijo, prizadene tako osebno in kulturno kot tudi strukturno raven in je tesno povezana z zatiranjem. Ljudje se zaradi pripadnosti določeni kategoriji, med njih štejemo raso, etnično pripadnost, spol, razred, starost, znajdejo v neenakih razmerjih moči, v nepriviligiranem položaju, kar vodi v zatiranje (Thompson 2003: 10-20).

Da si lahko razlagamo pojavne oblike sodobne diskriminacije, je potrebno poznati zgodovinski okvir, v katerem je diskriminacija nastala, kakor navaja avtor Blaž Ilc (2011: 137–138).

»Razvoj teh diskriminacij je bil tesno prepleten s sodobnimi družbenopolitičnimi procesi, kot so kolonializem, imperializem, širjenje kapitalističnega načina proizvodnje, ter z vzpostavljanjem sodobnih socio-političnih in gospodarskih struktur (npr. nacionalna država, kolonialni imperiji, trgi). Posledično so tesno povezane s specifičnimi institucijami (suženjske plantaže, tovarne, množični mediji, izobraževalne ustanove, znanstvene institucije,

nuklearne družine ipd.) ter znanstvenimi, intelektualnimi in splošnimi družbenimi diskurzi ter praksami in vzpostavljanjem modernih individualnih/kolektivnih identitet, utemeljenih na specifičnih razmerjih med različnimi kategorijami družbenopolitičnih skupin in skupnosti.« (Ilc 2011: 138)

Ule (2009: 230) govori o obliki predsodkovnega obnašanja, na podlagi katerega človek občuti težo psihološkega bremena, saj je deležen poniževanja zaradi svojih osebnih karakteristik, ki odstopajo od večine. Naprej se avtorica dotakne tudi psiholoških posledic diskriminacije. Ljudje, ki so deležni diskriminacije, že v zgodnjem otroštvu razvijejo občutke manjvrednosti ter zavračanje svoje skupine. Žrtve se pogosto odzovejo s samoponiževanjem in se začnejo obnašati v skladu s predsodki o njih. Gre za tako imenovano »samoizpolnjujočo se napoved«, ko žrtev s svojim vedenjem opravičuje predsodke, ki lahko po besedah Ule (2009: 186) »hitro *postanejo družbeno vezivo množic* [...]« (poudarek v izvirniku).

Dominantni socialni predsodki so globoko vtisnjeni v psihološko strukturo ljudi in imajo vlogo priznavanja družbenega konstruiranja socialne neenakosti, opravičujejo »status quo« v izbrani družbi, kar se kaže med drugim tudi v upravičevanju zatiranja marginaliziranih skupin (Ule 2009: 218-221).

Allport (1954, v Ule 2009: 188-189) je povzel načine izkazovanja predsodkov v petih, hierarhično urejenih stopnjah:

- Opravljanje – navidezno družbeno dopusten način izražanja nenaklonjenosti drugim skupinam, npr. z vici ali šalami.
- Izogibanje – se kaže v izogibanju medosebnim stikom oziroma intimnejšim kontaktom s člani drugih skupin, kultur, tradicij.
- Diskriminacija – gre za onemogočanje dostopa do enakih pravic in dobrin ljudem iz podrejenih družbenih skupin.
- Nasilje – se kaže v kratenju človekovih pravic pripadnikom marginaliziranih družbenih skupin z ogrožanjem človekove fizične integritete.
- Genocid – ogrožanje življenja in fizično preganjanje katerekoli skupine z namenom uničenja lete.

Dandanes se je izražanje predsodkov in z njimi povezane diskriminacije v sodobnih družbah preneslo z enih področij življenja na druge. Ule (2009: 224-229) ugotavlja, da je upadlo javno

izražanje predsodkov utemeljenih na rasi in spolu, medtem ko se predsodki do istospolno usmerjenih, ljudi z ovirami na duševnem področju, Romov in muslimanov povečujejo. Prav tako se je z zmanjšanjem javnega in neposrednega izražanja predsodkov povečala moč in obseg predsodkov v zasebni sferi, na prikriti oziroma simbolni ravni, nastajajo pa tudi popolnoma novi predsodki. Avtorica govori o spremembah tradicionalnih predsodkov v tako imenovane »moderne predsodke«, katerih trend je vključevanje zatiranih skupin v strinjanje s predsodki, ki jih neposredno zadevajo, po drugi strani pa se pripadniki dominantnih skupin želijo čim bolj izogniti nevšečnostim, ki bi lahko nastale v stiku s člani zatiranih skupin.

1.2.3 Etničnost

Izraz etnična skupnost opredeljuje »ljudi, ki se prepoznavajo kot povezani v skupino na podlagi nekaterih skupnih značilnosti. Pripadniki etnične skupnosti se identificirajo drug z drugim na podlagi skupne dediščine [...]« (Toplak 2011: 15).

Rizman (1991: 941) opozarja na številno raznolikost med definicijami in pomeni, ki se pojavljajo ob izrazu etničnost, saj se v veliko primerih uporablja v smislu kulturne, jezikovne, verske ali kakšne druge manjšine, kljub dejstvu da beseda etničnost izhaja iz grške besede *ethnos*, kar pomeni ljudstvo in se nanaša na temeljno človeško skupino.

Van den Berghe (1991: 82-83 v Zavratnik Zimic 1998:17) navaja, da se lahko etničnost v povezavi z etnično identiteto razume iz dveh nasprotujočih si vidikov, ki sta se razvila konec 20. stoletja. Najprej kot primordializem, ki etničnost definira kot globoko zakoreninjeno povezanost v smislu skupnih prednikov, po drugi strani pa kot instrumentalistično pojmovanje. Gre za stališče, »ki je imelo etničnost za nekaj, s čimer je mogoče manipulirati, kar je spremenljivo, ker se izraža situacijsko, kar se definira subjektivno in ker je samo ena od možnih oblik povezanosti« (Van den Berghe 1991:83 v Zavratnik Zimic 1998:17).

Etničnost se je skozi zgodovino v Evropi konstruirala na popolnoma drugačen način kot v drugih delih sveta, kjer sta se termina etničnost in rasa navezovala predvsem na vidne, telesne razlike. Etničnost velja za kulturno in družbenopolitično kategorijo, ki ne temelji na biološki podlagi, vendar pa v evropskem svetu predstavlja znak prirojenosti (Milharčič Hladnik, Lukšič-Hacin 2011: 35 – 38). Zavratnik Zimic (1998: 72) začetke dojemanja etničnih skupin kot nekaj negativnega locira v 19. stoletje, ko se je razširila zavest o pomembnosti etnične

pripadnosti. Etnični stereotipi, ki jih Ule (1994: 104) definira kot »poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih in nacionalnih skupinah oziroma pripadnikih teh skupin«, so bili pogosto predmet preučevanja.

Zavratnik Zimic (1998: 20) govori o etničnem fenomenu, katerega pomemben del je identiteta. Berger in Luckmann (1988: 160 – 161) pravita, da se identiteta oblikuje v razmerju z družbo, v družbenem procesu, ki ima moč, da identiteto vzdržuje, spreminja ali preoblikuje, ravno nasprotno pa tudi identiteta vpliva na družbeno strukturo. Nastanek etnične identitete opredeljuje Južnič (1993: 268 v Zavratnik Zimic 1998: 19), ki pravi, da je »dodeljena z rojstvom v določeni etnični skupini ali skupnosti«. Musek (1994: 21) govori o etnični identiteti kot o skupinski identiteti, ki se oblikuje na podlagi občutkov podobnosti med ljudmi. Kot pravi:

»čutimo, da smo nekaterim bolj podobni kot drugim in iz tega občutja se napajajo vse oblike različnih skupinskih identitet, tudi seveda občutja etnične in nacionalne identitete. Vendar ne smemo pozabiti, da je človek, gledano v celoti, morda bolj individualno kot skupinsko bitje. Poleg tega, da se čutimo v nekaj pogledih enake, kot so vsi drugi in v drugih pogledih enake, kot so pripadniki skupin, ki jim pripadamo, se čutimo v mnogih pogledih različne, kot so drugi ljudje. V naši zavesti o sebi se tako prepletajo vidiki obče človeške, skupinske in individualne zavesti.« (Musek 1994: 21)

Podobnost med ljudmi ter ločevanje od drugih je tudi po mnenju Eriksena (2009: 319 – 320) temelj etnične identitete, vendar pa človek kot družbeno bitje pripada več različnim krogom oziroma skupinam ljudi, zaradi česar etničnost ne predstavlja edine komponente človekove identitete. Številčnost družbenih identitet, ki se pri človeku ustvarjajo vedno znova pri vsaki interakciji oziroma stiku posameznika z družbeno situacijo, avtor ponazori s primerom ruskih babušk, ki so po velikosti od manjše proti večji spravljene ena v drugo.

1.2.4 Multikulturna družba

Živimo v času nenehnih preseljevanj, selitev, migracij in gibanj po celem svetu, zaradi česar se srečujemo s kulturno in etnično raznovrstnostjo, kar v svojem bistvu obravnava pojem multikulturne družbe.

Številni družboslovni misleci so kulturo definirali v odnosu do narave pod vplivom antropocentrizma, ki temelji na predpostavki o hierarhiji živih bitij, kjer so nečloveške oblike življenja namenjene le za človekovo uporabo, in v odnosu do družbe, s čimer sta se ukvarjali predvsem sociologija in antropologija (Lukšič-Hacin1999: 27). Definicije kulture v odnosu do družbe lahko razdelimo v tri skupine, v katerih se prepletajo pogledi na akulturacijo in asimilacijo (Lukšič-Hacin1999: 28 – 30):

- Sociološko definiranje kulture, ki temelji na racionalnosti posameznika in družbe in pravi, da kulturni procesi izhajajo iz družbene strukture. Medtem ko je družba vseobsegajoča, je kultura le del družbene stvarnosti.
- Antropološko definiranje kulture, ki nasprotno od sociološkega pojmovanja izpostavlja iracionalno in čustveno plat, kjer je družba le del vseobsegajoče kulture, ki jo moramo definirati v odvisnosti od narave.
- Definiranje kulture kot kompromis med sociološkim in antropološkim pogledom. Kultura z ustvarjanjem vsebine, obrazcev, vrednot in idej s simbolnim pomenom oblikuje človeka, medtem ko družba predstavlja odnose in interakcije med posamezniki in skupnostmi.

Kljub raznovrstnosti definicij kulture od avtorja do avtorja, pa je večini definicij skupno vprašanje, kaj je tisto, kar skupino ljudi ločuje in kaj jih povezuje (Payne 1996:1 v Lukšič-Hacin1999: 31). Vrednotenje kultur na večvredne in manjvredne, torej hierarhični model kulture, ki ga je zagovarjal Morgan z razvrščanjem kultur na razvojne stopnje po njihovi razvitosti, posledično prinaša dominacijo ene kulture nad ostalimi in zaničevanje slednjih. Kot kritika Morganovega evropocentrizma se je pojavil kulturni relativizem, ki ga je razvil Boas, nadaljevala pa njegova učenka Benedict, ki poudarja enakopravnost in enakovrednost obstoječih kultur in potrebo po razumevanju kulture v odnosu do nje same. V praksi vidimo, da je v ospredju hierarhično razlikovanje kultur in enakopravnost izzveni (Lukšič-Hacin1999: 30–35).

Taylor (1992: 49–73 v Lukšič-Hacin1999: 33–34) poudarja pomembnost različnosti kultur dominantne in manjšinske skupnosti in slednje povezuje z multikulturalizmom, katerega temelj naj bi bila ravno priznavanje različnosti kultur .

Back (1998: 76 v Dragoš 2005: 43) multikulturno družbo definira kot družbo »kjer ljudje iz raznovrstnih, kulturno in etnično različnih kontekstov živijo v sosedstvu z neko stopnjo skupnih interakcij«.

Multikulturalizem se je uveljavil kot redefiniranje kulturnega pluralizma v Kanadi leta 1963 in je pomenil etnično ali kulturno heterogeno družbo, ki spodbuja različnost (Szabo 1997: 196 v Lukšič-Hacin 1999: 84). O razhajanju pojmov multikulturalizem in pluralizem govori tudi Dragoš (2005: 44–45), ki se sprašuje o potrebi razločevanja med pojmom. Kljub dejstvu da se pluralizem nanaša predvsem na interese določenih skupin, multikulturalizem pa na kulturne vzorce in identitete, bi z njuno združitvijo oziroma odpovedjo enemu od poimenovanj prišli do bistva, ki pravi »da je nekonfliktnost med različnimi skupinami oz. identitetami pogojena z vsaj približno izenačeno porazdelitvijo moči« (Dragoš 2005: 45).

1.3 IZKLJUČENE DRUŽBENE SKUPINE IN SOCIALNO DELO

Ker je ena glavnih tem moje diplomske naloge socialno delo, je pomembno razumevanje socialnega dela kot procesa soustvarjanja pomoči in samozavedanje socialnih delavk in delavcev o vplivu, ki ga ima njihovo delo na uporabnike in njihova življenja. V ta namen bom najprej predstavila definicijo strokovnega socialnega dela.

»Socialno delo je poklicna praksa in akademska disciplina, ki spodbuja družbene spremembe in razvoj, družbeno povezanost, krepitev in osvoboditev ljudi. Osrednja načela socialnega dela so socialna pravičnost, človekove pravice, kolektivna odgovornost in spoštovanje različnosti. Socialno delo utemeljeno v teorijah socialnega dela, družboslovja in humanistike in v izkustveni vednosti skupaj z ljudmi in strukturami naslavlja življenjske skrbi in izboljšuje življenje.« (International Federation of Social Workers, 2017) (naš prevod)

Kakor rečeno socialno delo v ospredje postavlja socialno vključevanje in človekove pravice, oz. kakor pravi Rommelspacher (2003: 205), se mnogi strokovnjaki s področja socialnega dela trudijo ustvariti človekove pravice kot novo paradigmo, kar pa avtorica postavlja pod vprašaj, saj sta boj za socialno pravičnost in pravice že od nekdaj v ospredju socialnega dela, prav tako pa socialno delo še vedno reproducira družbeno realnost. Marginalizacija, zatiranje in socialno izključevanje se vzdržujejo kljub zavezanosti socialnega dela k socialni pravičnosti in izpostavljanjem boja za človekove pravice (Rommelspacher 2003: 205).

Pomembno je, da se zavedamo možnosti, da kljub raznolikim definicijam socialnega dela, ki jim je skupno definiranje socialnega dela kot poklica pomoči, iz česar naj bi socialne delavke

in delavci izhajali, še vedno ostaja možnost, da tudi same socialne delavke in delavci delujejo na način, ki pripomore k izključevanju zatiranih skupin prebivalstva.

Na delo socialnih delavk in delavcev vplivajo osebni nazori, kulturni vrednostni sistem in institucionalni mehanizmi, pogosto na nezavedni ravni, saj v razmerja z drugimi ljudmi ne vstopamo popolnoma nepristranski. Pomanjkanje reflektiranja lastne prakse in samokritičnosti pogosto privede do možnosti, da strokovne službe zanikajo svoj delež pri procesih izključevanja oziroma ga ne razumejo (Urh 2012 b: 32-33). Prav tako si izraza »strokovna pomoč« in »pomoč« vsak posameznik razlaga drugače, kar pogosto povzroči, da se z namenom pomagati posamezniku z vključevanjem v socialne mreže in usposabljanjem za življenje posameznika izključuje. Gre za eno najstarejših nasprotij v socialnem delu, ko poskus vključevanja posledično pripelje do izključevanja, kar pa je lahko posledica prevelike prisotnosti univerzalizma v socialnem delu ali »posledica sortiranja ljudi, ki so vključeni zgolj kot izjeme« (Zaviršek 2003: 224).

Univerzalistično načelo, ki deluje kot podlaga izključevanju ljudi s strani strokovnih delavcev in je še v današnjem času prisotno, predvideva enako obravnavo vseh ljudi. Gre za upoštevanje koncepta, ki ga Dominelli (1988 v Dominelli et al. 2001: 3) poimenuje »colour-blind approach« oziroma kakor ga prevede avtorica Urh (2012 b: 33) »pristop, ki je slep za razlike«. Na podlagi tega pristopa strokovni delavci vse ljudi obravnavajo enako in delujejo po principu enakosti pred zakonom, ne upoštevajo kulturnih razlik ter preteklosti oziroma življenjskih izkušenj, kar pa pri socialnem delu z marginaliziranimi skupinami pomeni vzdrževanje in spodbujanje neenakosti, saj gre za skupine ljudi, katerih začetni položaj ni izenačen z začetnim položajem večine in imajo manj družbenopolitične moči (Humljan Urh 2013: 10). S tem se strinja tudi avtorica Zaviršek (2003: 222), ki pravi, da je enaka obravnava vseh ljudi »ena od oblik zavračanja ljudi z drugačnimi izkušnjami in različnimi problemi, saj trditev, da so vsi ljudje enaki, izključuje razliko in s tem diskriminira posameznika«.

Kot sem že navedla, se oblike pomoči, ki so jo uporabniki deležni s strani socialnih delavk in delavcev, razlikujejo in so odvisne tudi od zavesti socialne delavke oziroma delavca o tem, kakšno pomoč uporabnik potrebuje, kar pa se ne sklada vedno z uporabnikovim pogledom na situacijo. K prepadu med željami uporabnikov in ponujenimi storitvami socialnih delavk in delavcev pa pripomore tudi sama organiziranost sistema socialnega varstva, zato v nadaljevanju navajam najpomembnejša protislovja, ki se pojavljajo pri delu s člani ranljivih

družbenih skupin v okviru socialnega varstva, kot jih navajata Zaviršek in Škerjanc (2000: 390–391):

➤ *Protislovje med pomočjo/skrbjo in segregacijo*

Medtem ko institucionalizacija ljudem ponuja celovito skrb in pomoč, po drugi strani s svojo segregacijo predstavlja izgubo samostojnosti in izključenost na vseh področjih družbenega udejstvovanja.

➤ *Protislovje med ekonomskimi in psihološkimi potrebami*

Pomoč, ki so jo deležni ljudje, se pogosto izkaže za neprimerno in nepotrebno, medtem ko pomoči, ki jo potrebujejo, niso deležni.

➤ *Protislovje med institucijam »popolnega pokritja« in socialnimi službami, ki ne ponujajo »popolnega pokritja«*

Novi programi, ki nadomeščajo skrb in pomoč ljudem v institucijah z možnostjo bivanja v skupnosti, kar naj bi predstavljajo kvalitetnejšo pomoč, po drugi strani predstavljajo tudi zlorabe v primerih, ko ne zagotavljajo »popolnega pokritja«.

➤ *Protislovje med individualnimi potrebami in skupinskim prepoznavanjem potreb*

Člane izključenih skupin definirajo predvsem njihove skupinske značilnosti, kar pa v ozadje postavlja individualno osebo in njihove individualne razlike, zaradi česar lahko med drugim pride do krepitev družbene distance in izgubljanja subjektivnosti posameznikov.

Kot odgovor na diskriminatorno in rasistično prakso socialnega dela vse do danes kljub zatrditvam socialnih delavk in delavcev, da so se znebili svojih predsodkov, s čimer pa ne pripomorejo k zmanjšanju in prenašanju institucionalnega in kulturnega rasizma, prek delovanja v rasističnih družbenih razmerjih, na kar opozarja Dominelli (1995: 187 – 188), ter vse večjo kulturno in etnično raznovrstnost v Evropi in kulturno zaznamovanimi potrebami etničnih manjšin, kar predstavlja velik izziv za socialno delo, se uveljavljajo teorije o kulturni kompetentnosti, etnično/kulturno občutljivih socialnih delavkah in delavcih in uresničevanju načel antirasizma v socialnem delu (Humljan Urh 2013). Humljan Urh (2013: 37) kulturno kompetentnost definira kot pomembno kompetenco socialnih delavk in delavcev, ki »pomeni primerno usposobljenost, spretnost, ustrezno sposobnost za delo v večkulturni družbi in za delo s pripadniki različnih kultur.« Ne glede na področje socialnega dela se socialne delavke in delavci pri svojem delu srečujejo z uporabniki, ki jim je skupna njihova raznolikost, zaradi česar so kulturne kompetence socialnega delavca ali delavke izredno velikega pomena. Ker so

za potrebe moje diplomske naloge v ospredju ravno te kompetence, jih bom obširneje opisala v nadaljevanju, predvsem v zvezi s socialnim delom z Romi.

1.4 SOCIALNO DELO Z ROMI

Dandanes je med večinsko družbo v Sloveniji zaznati predvsem nesprejemanje in nastrojenost proti Romom. Razloge za to lahko najdemo v poudarjanju privilegijev, ki naj bi jih bili zaradi trenutne državne in socialne ureditve Romi deležni. Večkrat slišim komentarje, da je Romom vse dovoljeno, le delati jim ni potrebno, pa so kljub temu plačani, in to še bolje kot preostalo prebivalstvo. Ko se začne omenjati realnost položaja Romov v današnji Sloveniji, pa lahko večkrat naletimo na odpor večinskega prebivalstva, da so si Romi za svoj položaj sami krivi, ker ne želijo delati, kot morajo vsi. Ryan (1971) v svojem delu *Blaming the victim* obravnava fenomen obtoževanja, ki se, kakor navaja Humljan Urh (2013: 28–29), lahko kaže kot pripisovanje krivde žrtvam za položaj, v katerem so se znašli, ter kot obtoževanje za nesolidarnost med člani iste skupine. Obtoževanje ne upošteva izključenosti Romov iz širše družbe, ki se med drugim kaže tudi v izobraževanju in zaposlovanju, ampak domneva, da so njihove stiske in težave rezultat njihovega izvora (Hrženjak, et al. 2008: 115). Romi se z obtoževanjem ne srečujejo le v odnosu do večinskega prebivalstva, ampak tudi na področju socialnega dela, kjer pa je prisotnost le-tega kontradiktorna s samimi načeli socialnega dela (Humljan Urh 2013: 29).

Na pomoč, ki jo socialni delavci zagotavljajo Romom, je potrebno pogledati tako iz perspektive Romov kot iz perspektive socialnih delavcev. Romi se srečujejo s šibkim socialnim kapitalom, nepismenostjo in slabo izobrazbo, zaradi česar od socialnih delavk in delavcev pričakujejo pomoč na materialnem in finančnem področju ter čustveno oporo, nemalokrat pa so pričakovanja Romov do socialnih delavk in delavcev večja od njihovih zmožnosti. Socialnim delavkam in delavcem socialna politika pogosto ne dopušča časa za podrobnejši vpogled v probleme Romov, velikokrat pa slab odnos krepi tudi dejstvo, da socialnim delavkam in delavcem primanjkuje kulturnih kompetenc za delo z Romi. (Humljan Urh 2013: 29–30).

1.4.1 Kulturna kompetentnost

Kompetence so po definiciji Schuringe (2005: 34) skupek specifičnih znanj, sposobnosti in vedenj, ki jih mora oseba, ki se želi ukvarjati z določeno nalogo, obvladati. Človek se lahko že rodi s talentom, navadno pa je potrebno veliko učenja.

Ena pomembnejših kompetenc, ki jo potrebuje socialni delavec za delo z Romi, je kulturna kompetentnost. Omogoča možnosti za kvalitetno soustvarjanje delovnih odnosov in dobrih izidov med socialnimi delavci in Romi oziroma pripadniki različnih etničnih skupin in kulturnih porekel (Humljan Urh 2013: 37). Nanaša se na spoštljivo in dostojanstveno obravnavo oziroma odnos do ljudi ne glede na njihovo etnično pripadnost, religijo, kulturo, jezik ali katerokoli drugo značilnost (Fong 2004, Fong & Furuto 2001, Lum 2011 v National association of social workers 2015: 13). Dodajam še eno pomembnejših definicij kulturne kompetentnosti, ki se nanaša na zavedanje možnih vplivov na situacijo, v kateri se je znašel uporabnik, avtorice Humljan Urh (2013: 37), ki pravi, da kulturna kompetentnost pomeni »prepoznavanje in razumevanje, kako ekonomski pogoji, 'rasa', kultura, etničnost in širši družbeni kontekst vplivajo na vsakdanje življenje in njihove izkušnje«.

V nadaljevanju navajam deset standardov kulturne kompetentnosti, ki vodijo socialne delavce na vseh področjih dela z uporabniki in katerih glavna nota je vključevanje vseh populacij, s fokusom na samozavedanju, kulturni ponižnosti in zavedanju dinamike moči in privilegijev socialnih delavcev, kakor jih navaja National association of social workers (2015: 19–49):

1. Etika in vrednote

Kulturno kompetenten socialni delavec mora spoštovati vrednote, etiko in standarde, navedene v Kodeksu etike (ibid.).

2. Samozavedanje

Kulturno kompetenten socialni delavec mora spoštovati tako lastno kot tujo kulturno identiteto ter se zavedati svoje moči, njene dinamike in privilegijev na vseh področjih socialnega dela (ibid.).

3. Medkulturno znanje

Kulturno kompetenten socialni delavec se mora kontinuirano strokovno izobraževati in razvijati svoje razumevanje (ibid.).

4. Medkulturne spretnosti

Kulturno kompetenten socialni delavec mora uporabljati obsežno znanje (mikro, mezo in makro), ki predstavlja razumevanje in spoštovanje kulture v praksi (ibid.).

5. Zagotavljanje storitev

Kulturno kompetenten socialni delavec mora strokovno in dovršeno uporabljati vire, storitve in institucije in biti na voljo za delo v multikulturnih skupnostih (ibid.).

6. Opolnomočenje in zagovorništvo

Kulturno kompetenten socialni delavec se mora zavedati vplivov socialnih programov, sistemov, politike in prakse na multikulturne skupnosti in posameznike, prav tako mora zagovarjati uporabnike in se boriti za razvijanje in uporabo opolnomočenja in zagovorništva marginaliziranih in zatiranih skupin (ibid.).

7. Raznolikost delovnih sil

Kulturno kompetenten socialni delavec mora podpirati zaposlovanje v socialnovarstvenih programih, da se zagotovi raznolikost znotraj stroke (ibid.).

8. Strokovno izobraževanje

Kulturno kompetenten socialni delavec mora biti vseživljenjsko udeležen v izobraževanju in usposabljanju kulturnih kompetenc v poklicu (ibid.).

9. Jezik in komunikacija

Kulturno kompetenten socialni delavec se mora zavzemati za uspešno komunikacijo z uporabniki ne glede na njihovo kulturno pripadnost (ibid.).

10. Vodenje k nadgradnji kulturnih kompetenc

Kulturno kompetenten socialni delavec mora biti sposoben voditi delo z večkulturnimi skupnostmi, prav tako se mora boriti za nadgradnjo oziroma napredek v kulturnih kompetencah, ki se borijo proti strukturnemu in institucionalnemu zatiranju, ter ohranjati vključujoče organizacije in skupnosti (ibid.).

Tukaj se mi zdi pomembno omeniti prednosti, ki jih kulturno kompetentno socialno delo prinaša tako socialnim delavcem oziroma delavkam kot Romom oziroma pripadnikom marginaliziranih skupin prebivalstva, ki stopajo v stik s socialnimi delavci in delavkami. V svojem delu *Kulturno kompetentno socialno delo* jih navaja avtorica Špela Humljan Urh (2013: 59): »

1. Samozavedanje: socialni delavci prepoznajo lastne vire moči, šibke točke, lasten vrednostni sistem ter predsodke o pripadnikih drugih kultur.
2. Samozavest: socialni delavci pridobijo samozavest, prav tako pridobi samozavest strokovni tim.

3. Odpravljanje družbenih distanc oz. ovir: kulturno kompetenten socialni delavec demistificira »drugega« in razvija zavest o njegovi etnični realnosti.
4. Zaupanje: ozaveščenost vodi k dialogu, ta pa vpliva na razumevanje in zaupanje v delovnih odnosih.
5. Motivacija: pri kritični refleksiji socialni delavci prepoznajo področja, na katerih morajo delati, se učiti, jih razviti oz. izpopolniti.
6. Nove perspektive: kulturno kompetentni socialni delavci so sposobni videti izza ozkih okvirjev, ki jih ustvarjajo kategorizacije.
7. Razvite spretnosti: kulturno kompetentni socialni delavci imajo boljše razvite spretnosti oz. kompetence za delo z ljudmi – delajo z večjo empatijo in občutljivostjo.
8. Aktivno poslušanje: kulturno kompetentni socialni delavci so sposobni slišati ljudi, to pa vpliva na boljšo komunikacijo.« (Humljan Urh 2013: 59)

1.4.2 Etnična občutljivost

»Etnična občutljivost je zavest o različnih kulturnih vrednotah, prepričanjih, šegah in navadah med posamezniki v družbi in razumevanje, da te vrednote, prepričanja in šege pomembno zaznamujejo interakcije med ljudmi« (Humljan Urh 2013: 37).

Etnična občutljivost v socialnem delu pomeni, da se socialni delavci in delavke zavedajo svojih prepričanj, kulture, prav tako poznajo in se zavedajo različnosti v prepričanjih in kulturah drugih ljudi, kar udejanjajo v praksi. Po besedah Humljan Urh (2013) je velik poudarek na poznavanju in razumevanju »etnične realnosti«. Pojem etnična realnost, ki sta ga izpostavili avtorici Devore in Shlesinger (1981 v Humljan Urh 2013: 73), predstavlja konceptualno izhodišče etnično občutljivemu socialnemu delu, ki poudarja upoštevanje etničnih razlik v socialnem delu in s tem nasprotuje univerzalizmu (Humljan Urh 2013: 73). Pojavlja se vprašanje, kako pripadnost etnični skupini vpliva na družbeni položaj, na njihove prihodke, zaposlitev in izobrazbo in kako vpliva na vsakdanje življenje. Avtor Milton M. Gordon (1964: 51) korelacijo med etnično pripadnostjo in družbenim statusom oziroma družbenim razredom poimenuje »ethclass«. Po njegovih besedah gre za »prepletanje vertikalne stratifikacije etničnosti s horizontalno stratifikacijo družbenega razreda« (Gordon 1964: 51) (naš prevod). Etnično občutljivo delo mora posvečati posebno pozornost marginaliziranim skupinam ljudi, ki se znajdejo na presečišču etničnosti in družbenih

razredov, kamor jih je pripeljalo zatiranje. Lee (2001: 162–163) govori o ethclass – občutljivi praksi, ki se zaveda, da so ovire, predvsem za revne ljudi, pri premagovanju družbenih razredov, ki so v intersekciji z etničnostjo, za mnoge prevelike, nepremagljive.

Revnejši člani marginaliziranih etničnih manjšin oziroma člani zatiranih etničnih skupin so pogosteje tarče rasizma in stereotipov, zaradi česar je pomembno, da socialni delavci pri uresničevanju etnično občutljivega socialnega dela in njegovega razumevanja, pozornost usmerjajo tudi v raziskovanje lastne etničnosti in vrednot ter se prilagodijo etničnim realnostim svojih uporabnikov (Devore in Schlesinger 1999). Socialni delavci v delovnem odnosu z uporabniki prepoznajo kulturne meje med lastno kulturo in kulturo uporabnika ter jih v sodelovanju združijo (Humljan Urh 2013:74).

Pomen etnične občutljivosti lahko opredelimo kot: »

- poznavanje lastnih kulturnih vrednot, norm, navad in šeg,
- poznavanje kulturnih vrednot, norm, navad etničnih/kulturnih manjšin,
- poznavanje zgodovinskih izkušenj pripadnikov etničnih/kulturnih manjšin,
- zavest o njihovem aktualnem položaju v družbi,
- razumevanje dinamike etničnosti ter posledice etničnega razmejevanja, s katerimi se srečujejo pripadniki etničnih/kulturnih skupin.« (Humljan Urh 2013: 74)

1.4.3 Antidiskriminatorno in antirasistično socialno delo

Bistvo socialnega dela je v povezovanju ljudi, njihovi osvoboditvi, samorazvoju in samouresničevanju, govorimo lahko o človečnosti, kot jo poimenuje Milošević (1989: 139), ki pa kljub navidezni nevtralnosti in razredni neopredeljenosti v socialnem delu povzroča protislovje, saj se interesi dominantnega razreda pogosto postavijo pred interese zatiranih. Praksa socialnega dela se v političnih okvirih nacionalne države vrti okoli vprašanja socialne integracije izključenih skupin v družbo ter premagovanja izključevanja, kar pa je zakoreninjeno v procesih »drugačenja«. Proces temelji na razkolu med nami in njimi, med tistimi, ki pripadajo oziroma večvrednimi, in tistimi, ki so nevredni oziroma izključeni (Dominelli 2002: 44-47).

V tem delu se mi zdi ključno, kljub že prej opredeljenemu rasizmu ter dvojnih merilih socialnih delavcev, tematiko ponovno opredeliti in jo navezati na koncepte

antidiskriminatornega in antirasističnega socialnega dela. Dominelli (1995: 182-183) opozarja na položaj deprivilegiranih državljanov, ki so nemalokrat prezrti s strani socialnih delavcev kljub izraziti izpostavljenosti rasizmu in revščini. Romi kot ena najbolj deprivilegiranih skupin ljudi v Sloveniji še vedno doživljajo rasizem s strani socialnih delavcev, saj, kakor navajata Demšar in Urh (2005: 330), delo socialnih delavcev z Romi »pogosto temelji na rasističnih stereotipnih predstavah o homogeni skupnosti Romov in je usmerjeno bolj v izvajanje materialne pomoči in javnih pooblastil«.

Sodobni rasizem temelji na nepremostljivosti kulturnih razlik, življenjskih stilov in tradicij. Gre za ideološki obrat, ko ni več poudarjanja bioloških razlik, ampak v ospredje pridejo kulturne razlike (Zorn 2003: 303). Sodobni rasizem avtorici Žnidarec Demšar in Urh (2005: 327) poimenujeta »rasizem brez ras« ali kulturni rasizem. Dominelli (1988 v Dominelli 2008: 12) rasizem definira kot kompleksen preplet kulturne, institucionalne in osebne dimenzije, ki skupaj tvorijo multidimenzionalno obliko zatiranja. Tudi praksa socialnega dela ni odporna na rasizem, na kar je prva kritično opozorila avtorica Lena Dominelli (1988 v Dominelli 2008) v svojem delu *Anti-racist social work*. Osebna dimenzija rasizma oziroma individualni rasizem se kaže v vedenju in dejanjih ljudi skozi negativno, s predsodki prežeto vrednotenje ljudi, ki pripadajo določeni skupini, zanikanje njihovega dostojanstva in enakosti. Kulturno dimenzijo rasizma predstavljajo kulturne norme, vrednote, tradicije, običaji itd., ki veljajo za »normalne« in ki jih vzdržuje in jim dodaja vrednost dominantna večinska družba, medtem ko druge razvrednoti. Osebna in kulturna dimenzija rasizma pa se povezujeta v institucionalno dimenzijo, ki vključuje postopke dela na ravni institucij, organizacij ter na splošno na ravni celotnega sistema. Strukturne povezave institucionalnega in kulturnega rasizma, vedno znova tvorita nove vezi z osebnim rasizmom, s čimer se rasizem krepi (Dominelli 2008: 13–15).

Odgovor na vprašanje, kako bi socialne delavke in delavci delovali proti rasizmu, izključevanju, zatiranju in diskriminatorni praksi, je antirasistično socialno delo. Pogoj za udejanjanje antirasističnega socialnega dela je zaznava oziroma zavedanje rasizma in zatiranja ter kritičen odziv na brezbržnost v socialnem delu (Humljan Urh 2013: 55–57). Antirasistično socialno delo se zavzema za odpravo rasizma tako iz družbe kot iz stroke socialnega dela z uporabo načel antirasističnega socialnega dela (Dominelli 2008: 33).

Dodajam še tabelo najpomembnejših načel antirasističnega socialnega dela, saj menim, da gre za načela, katerih udejanjanje je izrednega pomena pri socialnem delu z Romi. Tabela je v svojem delu *Kulturno kompetentno socialno delo* navedla avtorica Špela Humljan Urh (2013),

kjer je v prvem razdelku najprej navedla avtorja posameznega antirasističnega načela, v drugem pa antirasistična načela.

Avtorji	Antirasistična načela
Katz (1984)	• prepoznavanje in preseganje osebnih, kulturnih in strukturnih rasizmov • razumevanje rasizma kot problema večine (večinska privilegiranost)
Dominelli (1988)	• identificiranje z antirasizmom na osebni, kulturni, strukturni ravni • identificiranje in spreminjanje sistema, ki vzdržuje neenake možnosti • ustvarjanje alternativ, ki niso zatiralne • delovanje po načelu pozitivne diskriminacije • spoštovanje kulturnih razlik • razvijanje pozitivne identitete pripadnikov etničnih skupin • povečanje moči uporabnikov služb • ukvarjanje s potrebami uporabnikov
Thompson (2001)	• prepoznavanje in preseganje osebnih, kulturnih in strukturnih rasizmov • lastna angažiranost • delo na kulturnih razlikah (ne na kulturnih primanjkljajih) • razvijanje pozitivne etnične identitete • pozitivna diskriminacija • povečanje moči

	• zaposlovanje pripadnikov etničnih skupin
Razack (2002)	• kritično razumevanje strukturnih neenakosti • razumevanje lastnega položaja znotraj privilegiranosti
Dalrymple, Burke (2003)	• osebno znanje • znanje o delovanju in razumevanju družbenega sistema • znanje in razumevanje o različnih družbenih skupinah in kulturah • spreminjanje osebnih in strukturnih predsodkov • zavzemanje za družbene spremembe

Tabela 1.4.3.1: Antirasistična načela v socialnem delu (Humljan Urh 2013: 57)

1.5 ROMI V SLOVENIJI

Naselitev Romov in statistični podatki

O prvem pojavu Romov na slovenskem ozemlju je znano malo podatkov, večkrat pa so Romi omenjeni v sosednjih deželah, na Madžarskem in Češkem. Da so bili Romi na slovenskih tleh prisotni že v 14. stoletju, natančneje je omenjen Cigan iz Ljubljane leta 1387, priča škofijska sodna kronika iz Zagreba. V slovenskih pisnih virih se Romi omenjajo v 15. in 16. stoletju, pogosteje pa so omenjeni od 17. stoletja dalje, predvsem v sodnih listinah, odredbah in okrožnicah. Iz zbranih podatkov lahko sklepamo, da se je prvi val naseljevanja Romov na zahod dotaknil tudi slovenskega ozemlja, predvsem obmejnih krajev oz. krajev blizu sosednjih pokrajin in držav, kjer je bilo romskih priseljencev več, medtem ko je drugi val, ki je prihajal z jugovzhoda, slovenske dežele le prepotoval (Štrukelj 2004: 25–26). Romi so se na slovenskih tleh naseljevali v manjših skupinah, predvsem iz madžarske in hrvaške strani ter nemških dežel, pri čemer pa so se izoblikovale romske skupine, danes imenovane dolenjski Romi, prekmurski Romi, gorenjski Romi in Sinti (Brizani 2000: 12). Gre za tako

imenovano tradicionalno trajno zgodovinsko naselitev Romov na omenjenih področjih, medtem ko poselitev Romov, ki so se v večja mesta po Sloveniji naselili iz nekdanje Jugoslavije, predvsem zaradi ekonomskih in političnih razlogov, velja za netradicionalno (Obreza 2003: 48).

Po statističnih podatkih Urada za narodnosti Republike Slovenije, se je leta 2002, ko je bil izveden zadnji popis prebivalstva Republike Slovenije, za pripadnike romske skupnosti opredelilo 3. 246 prebivalcev (Statistični urad Republike Slovenije 2002). Po neuradnih podatkih pa naj bi v Sloveniji živelo med sedem in deset tisoč Romov. Klopčič (2007: 123) razloge za nepopolne podatke o številu v Sloveniji živečih pripadnikov romske skupnosti išče v pravici do zasebnosti posameznika. Pravne ureditve ljudem omogočajo, da se subjektivno opredelijo o narodnostni ali etnični identiteti.

Romska naselja

Kakor že rečeno, je v Sloveniji največ Romov naseljenih v severovzhodni in jugovzhodni Sloveniji, kjer so poleg posameznih zaselkov in domov Romi povečini naseljeni v tako imenovanih romskih naseljih, ki se dandanes še vedno širijo in nastajajo nova. Zupančič (2014: 74) navaja rezultate anket Romska naselja v Sloveniji (2007) in Prostorska urejenost romskih naseljih v Sloveniji (2010) izvedenih s strani Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, ki prikazujejo, da je v Sloveniji 128 romskih naselij, z največjo koncentracijo v Prekmurju, na Dolenjskem in na Kočevskem. Tako lahko v Prekmurju najdemo kar 38 romskih naselij, od tega kar 9 naselij z več kot sto prebivalci, na Dolenjskem 37 romskih naselij, od tega 6 naselij z več kot sto prebivalci, v Beli krajini najdemo 14 romskih naselij, od katerih so tri naselja poseljena z več kot sto prebivalci, v Posavju pet romskih naselij, od katerih pa je več kot sto prebivalcev zabeleženih le v enem naselju. Ostali Romi v Sloveniji so še Sinti, ki so poseljeni predvsem na Gorenjskem, ter Romi po ostalih občinah v Sloveniji, ki ne živijo po romskih naseljih (Zupančič 2014: 77–80). Naselja so se zaradi specifičnega načina življenja Romov, kar je prispevalo k neprijateljskim odnosom z ostalimi prebivalci Slovenije, oblikovala na obrobjih večjih krajev v Sloveniji, ločeno od tam živečega prebivalstva (Štrukelj 2004: 93). Zupančič (2014: 72–84) kot razloge za nastanek romskih naselij in njihovo razdrobljenost med drugim navaja boljše možnosti za preživetje, kar so Romom predstavljala obrobja večjih multietničnih krajev do tri kilometre

izven sosednjih naselij, do katerih so lahko dostopali peš, pa tudi bližina surovin, zaradi česar je veliko romskih naselij v bližini odlagališč odpadkov, gozdov in rek, kar naseljem predstavlja tudi meje oziroma ločnico od ostalih naselij in s tem občutek varnosti. V zvezi s slednjim Josipovič in Repolusk (2003: 148) govorita o zaprtem tipu romskih naselij, medtem ko Štrukelj (2004: 109) romska naselja »umaknjena« od večinskega prebivalstva poimenuje izolati. Avtorica opozarja tudi na prepogosto slišano oznako »ciganska vas« ali »pri Ciganih« za naselja Romov.

Pravni položaj Romov v Sloveniji

Preden opredelim pravni položaj Romov v Sloveniji, bi rada opozorila na pogosto uporabljen pojem avtohtonosti v pravnih predpisih, ki urejajo romsko skupnost v Sloveniji ter uporabo pojma v vsakdanjem življenju, kljub temu da natančne definicije avtohtonosti ni nikjer zaslediti. Peti odstavek 39. člena Zakona o lokalni samoupravi (ZLS) pravi: »Na območjih, kjer živi avtohtono naseljena romska skupnost, imajo Romi v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika« (ZLS 1993, 39.člen). To pa pomeni, da neavtohtoni Romi med drugim nimajo svojega predstavnika v občinskem svetu. Zakon se nanaša na tako imenovane avtohtone Rome, ki živijo v Sloveniji, medtem pa se pojavlja vprašanje skladnosti zakona z Ustavo Republike Slovenije, ki zapoveduje enakost vseh ljudi pred zakonom. Na nepravilno uporabo pridevnika avtohton v slovenskem pravnem prostoru opozarjata Šumi in Josipovič (2008: 95–98). Mednarodno pravo pojem avtohtonosti uporablja za definiranje potomcev kolonizirane populacije oziroma teh, ki so živeli na koloniziranih območjih še pred prihodom Evropejcev in imajo oblikovano pravno pozicijo. Tako imenovani staroselci pa v slovenskem pravnem prostoru ne moremo iskati, saj ne gre za prvotno naseljene prebivalce kakšnega ozemlja, kar velja tudi za avtohtonost ustavno zaščitene italijanske in madžarske narodne manjšine (Šumi, Josipovič 2008: 94–97). Z drugega zornega kota na avtohtonost Romov v Sloveniji gleda Zupančič (2014: 55), ki pravi da je potrebno avtohtonost Romov »razumeti v širšem kontekstu slovenskega kulturnega prostora v celoti: Romi so njegov del, nekoliko poseben po svojem izrazu in tradiciji, a pristen odraz kulturno-prostorske realnosti«. Avtor omenja, da sta se pri določanju avtohtonosti prebivalstva izoblikovala dva načina, in sicer velja za avtohtonega tisti, ki je bil na določenem ozemlju preverljivo zgodovinsko

prisoten ali tisti, katerega tri generacije kontinuirano prebivajo na istem ozemlju (Zupančič 2014: 53).

Pravni položaj Romov se je po drugi svetovni vojni začel urejati na mednarodni ravni v okviru varstva človekovih pravic. Klopčič (1991: 64–68) navaja, da sta za pravni položaj Romov pomembna dva sklopa oziroma smeri, v katere se je varstvo človekovih pravic po drugi svetovni vojni začelo razvijati s poudarkom na ustvarjanju sožitja med ljudmi. Prvi se nanaša na prepoved diskriminacije ne glede na raso ter narodnostno ali etnično poreklo, drugi pa na celovito spoštovanje človekovih pravic vseh ljudi ne glede na raso, spol, vero, jezik, narodno ali etnično poreklo. Romi so vključeni v oba sklopa kot skupnost s posebnimi etničnimi značilnostmi. Najpomembnejša je Splošna Deklaracija človekovih pravic OZN iz leta 1948.

Ustava Republike Slovenije (1991) v 65. členu določa: »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«, kar pomeni, da se pravice romske skupnosti določajo s posebnim zakonom, s čimer položaja Romov v Sloveniji ne gre enačiti z italijansko in madžarsko narodno skupnostjo v Sloveniji. Pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti so navedene v 64. členu Ustave Republike Slovenije.

Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, ki je ustavno določbo iz leta 1991 uresničil, je bil sprejet šele leta 2007, do tedaj pa so položaj romske skupnosti v Sloveniji urejali področni zakoni. V letih od sprejetja Ustave Republike Slovenije je bil večkrat podan predlog za sprejetje zakona, ki bi pravno uredil položaj romske skupnosti v Sloveniji, vendar so vedno prišli do podobnih zaključkov, kot ga navaja sklep Odbora Državnega zbora Republike Slovenije za notranjo politiko in zakonodajo iz leta 1995, ki ga citira Obreza (2003: 53), da položaja Romov v Republiki Sloveniji ni potrebno urejati z novim zakonom, saj položaj zadostno urejajo področni zakoni.

Poleg Ustave Republike Slovenije in Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji trenutno položaj Romov v Sloveniji na državni ravni urejajo še področni zakoni, med drugimi tudi Zakon o lokalni samoupravi (ZLS), Zakon o lokalnih volitvah (ZLV), Zakon o evidenci volilne pravice (ZEVP) in drugi. Že pred sprejetjem Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji je v sferi zasebnega prava delovala Zveza Romov Slovenije, na podlagi Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji pa je bil junija leta 2007 sprejet Svet romske skupnosti Republike Slovenije, ki ga sestavlja 14 predstavnikov Zveze Romov Slovenije in 7

romskih svetnikov v občinskih svetih, ki sodelujejo pri odločanju o vprašanjih, ki zadevajo Rome.

Osnovnošolska izobrazba

Iz svojih izkušenj na področju prostovoljnega dela v romskem naselju Vejar vem, da se romski otroci, ki obiskujejo osnovno šolo, srečujejo z izključevanjem na vsakem koraku, kar je posledica različnih dejavnikov, ki jih bom opisala v nadaljevanju. Marginalizacija, ki jih spremlja od prvega trenutka, ko stopijo čez vrata osnovne šole, pusti posledice za celo življenje.

»Razmišljati o šolski uspešnosti otrok Romov, ki so vključeni v slovensko osnovno šolo, pomeni razmišljati o človeških usodah domala tisoč mladih Romov, ki letno bolj ali manj redno obiskujejo pouk in druge oblike šolskega dela. Njihov prvi šolski dan in stik s šolo nima svečanega obeležja, kakor za veliko večino drugih prvošolcev in slovesa s šolo ne doživljajo svečano in stisnjenih src. Njihovo šolsko življenje ima praviloma druge tirnice.« (Tancer 1991: 72)

Tancer (1991) opozarja na pomemben dejavnik, ki vpliva na šolanje romskih otrok v Sloveniji, in sicer jezik. Ko romski otroci vstopajo v izobraževalni sistem v Sloveniji, se soočijo z ovirami na jezikovnem področju, saj že od rojstva uporabljajo predvsem romski jezik, medtem ko je slovenščina v njihovih družinah manj v uporabi. Razlog za to se kaže tudi v pogosti nepismenosti staršev in nedokončanem osnovnošolskem izobraževanju (Tancer, 1991: 74). Učencem Romom v osnovnih šolah ni zagotovljena možnost učenja slovenščine kot drugega jezika in pouk, ki bi omogočal učenje romščine kot maternega jezika in možnost spoznavanja romske kulture, kot je to s slovenščino in predmeti o kulturi zagotovljeno ostalim šoloobveznim otrokom v Sloveniji (Peček in Lesar 2006 v Gomboc Mrzlak 2009: 33–34). Uspešen zaključek osnovne šole romskih otrok še danes predstavlja velik problem, saj večina romskih otrok ne dokonča zadnjih razredov osnovne šole kljub izpolnjenju osnovnošolske obveznosti (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2004: 8-9).

V Sloveniji osnovnošolsko izobraževanje romskih otrok predstavlja velik izziv, ki ga otežuje še dejstvo, da se brez zadostnih razlogov spodbuja vključevanje romskih otrok v šole s prilagojenim programom. Raziskava avtorice Zaviršek (Zaviršek 2004 v Zaviršek 2010: 94)

opravljena v letu 2003 opozarja na zastrašujoče dejstvo, da se v Sloveniji romskim otrokom desetkrat pogosteje pripisuje motnje v duševnem razvoju kot neromskim otrokom. Tako imenovane »ciganske šole« predstavljajo patologizacijo romskih otrok, zaradi česar so izključeni iz klasičnega osnovnošolskega izobraževalnega sistema in nadaljnjega izobraževanja, posledice pa so vidne tudi pri zaposlovanju Romov (Zaviršek 2010: 94). Avtorica pravi, da »za večinske otroke segregacija v 'posebne šole' ni več sprejeta kot najboljša rešitev za njihov splošni razvoj in vse več otrok je vključenih v običajne šole, etnizirani otroci pa so patologizirani tako, da zapolnjujejo prazna mesta v šolah s prilagojenim programom (v 'ciganskih šolah')« (Zaviršek 2010: 94). Kar kaže na patologizacijo romskih otrok v Sloveniji je tudi dejstvo, da procesi deinstitucionalizacije, ki skušajo vključevati čim večje število otrok s posebnimi potrebami v običajne osnovne šole, še vedno ne vključujejo otrok etničnih manjšin (Zaviršek 2011: 183).

Kljub dejstvu da se romskim otrokom pogosto pripisuje posebno vzgojno-izobraževalne potrebe, zaradi česar spadajo v tako imenovano rizično skupino otrok, pa so se v zadnjih letih v slovenskem šolstvu začele iskati in udeležati spremembe v smeri iskanja možnosti, ki bi omogočale uspešno vključevanje v vzgojno-izobraževalni proces vsem otrokom. Tak primer je inkluzija (Kavkler 2008: 10–13).

Inkluzija, ki je v Sloveniji dobila pravno podlago v Zakonu o osnovni šoli iz leta 1996, je proces, ki »omogoča vsakemu posamezniku, da sodeluje, kolikor zmore, ker doseganje povprečnih dosežkov ni temeljni pogoj za vključitev v šolsko in širše socialno okolje. Razlike posameznikov so temelj za socialno povezovanje in ne neki povprečni dosežki« (Šučur 1999 v Kavkler 2008: 11).

Za razvoj inkluzije v slovenskih šolah je potrebno spremeniti stališča tako posameznikov kot celotne družbe glede izobraževanja rizičnih skupin otrok in se usmeriti v iskanje rešitev ter odstranjevanje ovir, na katere naletijo otroci pri šolanju. Pogled je potrebno usmeriti od poudarjanja primanjkljajev otrok v ustvarjanje enakih možnosti in omogočanje optimalnega razvoja otrokovih sposobnosti v vključujočem okolju. Inkluzija se v veliki meri osredotoča na vključevanje otrok s posebnimi potrebami v klasične vzgojno-izobraževalne ustanove, s čimer je otrokom omogočeno ustrezno in učinkovito izobraževanje s poudarkom na sprejemanju (Kavkler 2008: 9–16).

1.5.1 Romi na Dolenjskem

O začetku naseljevanja Romov na Dolenjskem ni znano veliko, podatke lahko razberemo le iz matičnih knjig in Trdinove črtice o Ciganih Brajdičih. Najstarejši zapisi o Romih na Dolenjskem segajo v 18. stoletje. Gre za skope zapise predvsem o rojstvih in smrtih. Za naselitev Romov na Dolenjskem je zelo pomemben zapis rojstva otroka iz Šmihela pri Novem mestu v rojstni matični knjigi iz leta 1812. Otrok se je rodil Petru Brajdiču in Anni Hudorovič, kar priča o selitvi Brajdičev na Dolenjskem in ženitvi med družinami Brajdič in Hudorovič. Zapisi rojstev v rojstnih matičnih knjigah pričajo o naseljevanju Romov ob reki Krki navzgor, torej proti severu. O prvotnih naselitvah romskih družin na Dolenjskem govorijo naselitve treh rodov, in sicer se je družina Hudorovič naselila v Beli krajini, Jurkovič v šentjernejski dolini, Brajdič pa drugod po Dolenjskem. Ravno naselitev slednje družine je pomenila nastanek velikega romskega naselja v bližini Novega mesta, ki pa danes velja za eno manjših (Štrukelj 2004).

Zupančič (2014: 77–80) navaja zbrane podatke o romskih naseljih po Sloveniji, ki jih je po različnih virih zbral med leti 2004 in 2010 v okviru anket dela Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji. Razberemo lahko, da je na področju Dolenjske zabeleženih 37 romskih naselij in sicer:

- v občini Novo mesto: naselja Brezje, Žabjak, Gotna vas, Otočec, Poganci, Ragovo, Rupert vrh, Šmihel
- v občini Šentjernej: naselja Roje, Draškovec, Kozarje, Mihovica, Trdinova cesta
- v občini Škocjan: naselje Dobruška vas
- v občini Trebnje: naselja Vejar, Korita, Mala Loka, Trebnje, Gline, Zagorica
- v občini Mirna peč: naselje Šranga
- v občini Ivančna gorica: naselje Vrhpolje
- v občini Grosuplje: naselja Smrekec 1, Smrekec 2, Oaza, Niko, Benat
- v občini Kočevje: naselja Trata-jezero, Marof, Mestni log, Željne, Griček, Trata-betonarna, Kočevje
- v občini Ribnica: naselja Goriča vas, Lepovče, Otavice (Zupančič 2014: 77–80).

Naselji Žabjak in Brezje v občini Novo mesto sodita med največji romski naselji v Sloveniji, nasploh pa je v občini Novo mesto tako po številu romskega prebivalstva kot številu romskih naselij ena najpomembnejših zgostitev Romov v Sloveniji (Zupančič 2014: 65). Če se opremo

na statistične podatke zbrane ob popisu leta 2002, vidimo, da je občina Novo mesto po številu tam živečih Romov na drugem mestu, takoj za občino Maribor (Statistični urad Republike Slovenije 2002).

1.5.2 Romsko naselje Vejar

Romsko naselje Vejar leži v občini Trebnje in je od samega mesta Trebnje oddaljeno dobre štiri kilometre. Nastalo je na mokrotnem območju, ki ga na eni strani omejuje gozd na drugi pa potok Vejar. V preteklosti se je za naselje splošno uporabljalo ime Hudeje kot del bližnjega naselja Hudeje, po sprejetju odloka Občinskega sveta Občine Trebnje, februarja 2014, pa so romsko naselje izločili iz naselja Hudeje in ustanovili novo naselje imenovano Vejar (Odlok o izločitvi dela naselja Hudeje in ustanovitve novega naselja Vejar, 2014). Gre za eno največjih romskih naselij v Sloveniji, sploh v severni Dolenjski, vendar pa ni edino, saj se v njegovi bližini nahaja še več manjših zaselkov, kot sta Korita pri Dobrniču in Zagorica pri Velikem Gabru (Zupančič 2014: 66).

Po podatkih pridobljenih iz pogovora z romskim občinskim svetnikom v občini Trebnje Matijem Hočevanjem iz leta 2010 živi v romskem naselju okoli 360 ljudi (Mrak 2010). Podatki o številu prebivalcev naselja se razlikujejo od podatkov posredovanih s CSD Trebnje iz leta 2011 (Pirc 2013), kjer beležijo pod 250 prebivalcev romskega naselja Vejar, to številko pa omenja tudi Zupančič (2007: 245). Po besedah Pirc (2013: 35) gre za mlajšo populacijo, saj je bilo leta 2011 s strani CSD Trebnje ocenjeno, da je kar 37,5 odstotkov prebivalstva starega 18 let ali manj. Vendar pa podatkov ne moremo posplošiti na leto 2017, saj se je od leta 2010 oz. 2011 število prebivalstva zelo spremenilo.

O zgodovini naseljevanja Romov blizu naselja Hudeje ni veliko podatkov. Štrukelj (2004: 54) navaja podatke, da naj bi leta 1930 okoli Trebnjega živelo 33 Romov iz družin Brajdič, Hudorovac oziroma Hudorovič in Jurkovič, leta 1964 (Štrukelj 2004: 58) pa 93. O življenju Romov blizu naselja Hudeje govori podatek iz popisa prebivalstva leta 1971, ki omenja 15 romskih družin, skupaj 74 prebivalcev, od katerih pa takrat ni bil nihče zaposlen (Štrukelj 2004: 292).

Romi po Sloveniji se na področju stikov s prebivalci okoliških krajev pogosto znajdejo v nesoglasjih in so deležni velike stopnje nestrpnosti, tako v osnovni šoli, kot tudi v vsakdanjem

življenju, na cesti, trgovini itd. Večkrat slišim pogovore ljudi, v katerih za vsako krajo, nesrečo ali pretep najprej okrivijo Rome iz romskega naselja Vejar. Leskošek (2005: 11) omenja raziskavo Slovensko javno mnenje, v kateri je bilo v raziskovanju in merjenju vrednot in zaupanja ugotovljeno, da Rome odklanja kar slaba polovica vprašanih. Križanič (2012: 448) ravno socialne stike romskega prebivalstva označuje kot najmanj izključujoče, vendar le na področju stikov Romov znotraj njihove skupnosti. Ugotovitve ankete o odnosih med Romi iz romskega naselja Vejar in okoliškimi prebivalci kažejo, da se Romi in okoliški prebivalci srečujejo vsaj občasno. Do stikov najpogosteje prihaja na cesti in osnovni šoli ter različnih storitvenih dejavnostih, kot so trgovina, pošta in gostilna. Ankete kažejo, da večina okoliških prebivalcev nima tesnejših stikov z Romi v smislu prijateljskih vezi in med njimi ne prihaja do pogostejših interakcij, prav tako pa je kar polovica anketiranih odgovorila, da še niso bili v romskem naselju Vejar. Anketa se je usmerila tudi v nastanek sporov in težav med Romi romskega naselja Vejar in okoliškimi prebivalci. Romi opažajo, da do sporov prihaja le občasno, 25 odstotkov jih je odgovorilo, da do sporov ne prihaja. Tudi na strani okoliških prebivalcev so ugotovitve podobne, saj je le 13 odstotkov anketiranih odgovorilo, da do sporov prihaja pogosto (Rogelj 2014: 27–28).

V romskem naselju Vejar deluje enota Vrtca Mavrica Trebnje, imenovana vrtec Romano. Pravne (2016: 42) navaja, da od 37 predšolskih otrok vrtec obiskuje 22 otrok med 3. in 6. letom starosti. Enota Romano je začela delovati v letu 2006, in sicer v hiši romskega občinskega svetnika, od takrat so se lokacije vrtca večkrat spremenile, vendar pa je na neformalni ravni obstajal že pred letom 2005 (Pirc 2013: 46). Vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo je odvisno predvsem od njihovih staršev. Menim, da bi se v želji po večjemu vključevanju romskih otrok v predšolsko vzgojo morale delati predvsem na vzpostavljanju zaupanja staršev tako do učiteljev in pomočnikov kot tudi do samega vzgojno-izobraževalnega sistema. Tudi v sklopu Vrtca Mavrica Trebnje poskušajo vključevati romske starše v vzgojno-izobraževalni proces njihovih otrok, kar pa že kaže pozitivne plati, saj starši sami vpisujejo otroke v vrtec in so trenutno vanj vključeni vsi romski otroci romskega naselja Vejar med 3. in 6. letom starosti. Povečalo se je sodelovanje staršev pri delavnicah in roditeljskih sestankih, prav tako pa se v delavnice vključujejo tudi starši otrok mlajših od treh let (Pravne 2016: 45–46).

Osnovnošolsko izobraževanje za otroke romskega naselja Vejar v veliki večini poteka v Osnovni šoli Trebnje in njenih podružnicah. Po podatkih Letnega delovnega načrta za leto 2016/2017 (Osnovna šola Trebnje 2016: 14–16) je v šolskem letu 2016/2017 OŠ Trebnje

obiskovalo 52 učencev Romov, in sicer je 11 otrok obiskovalo prvi razred, 11 drugi razred, 5 tretji razred, 6 četrti razred, 6 peti razred, 9 šesti razred, dva sedmi razred, osmega in devetega razreda pa v šolskem letu 2016/2017 romski otroci niso obiskovali. V okviru projekta Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje je na Osnovni šoli Trebnje v obsegu 20 ur tedensko zaposlena tudi romska pomočnica, prav tako pa pomoč romskim otrokom nudijo tudi s pomočnicami zaposlenimi preko javnih del (Osnovna šola Trebnje 2016). Ko otroci romskega naselja Vejar izpolnijo tako imenovano šolsko obveznost in so stari najmanj 15 let, pogosto končajo šolanje na Osnovni šoli Trebnje in tega nadaljujejo v okviru programa Osnovna šola za odrasle na Centru za izobraževanje in kulturo Trebnje (CIK).

V romskem naselju je v letu 2005 nastalo tudi Romsko društvo Romano drom (Romska pot). Gre za prostovoljno društvo, ki deluje v smeri izboljševanja položaja Romov na kulturnem, športnem in drugih področji ter ohranjanju njihove identitete.

»V društvu se zavzemamo za izboljšanje položaja pripadnikov romske skupnosti v občini, še posebej včlanjenih Romov, za ohranitev identitete in posebnosti romske skupnosti, s poudarkom na pravici do uporabe romskega jezika, šolanja romskih otrok, ohranjanju in razvijanju romske kulturne dejavnosti ter informiranju Romov, zavzemamo se za enakopravno vključevanje in integriranje Romov v javno življenje v občini in se borimo proti pojavom diskriminacije do Romov, spodbujamo in organiziramo kulturno in športno delovanje in razne prireditve za Rome, pomagamo svojim članom z usposabljanjem, izobraževanjem in strokovnimi nasveti.« (Hudeje26 2017)

V okviru sodelovanja Romskega društva Romano drom in romskega naselja Vejar s strokovnimi delavci v Projektu Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti, so leta 2012 ob svetovnem dnevu Romov, odprli tudi romski muzej Hudeje (Hudeje26 2017). S tem romsko naselje prispeva k ohranjanju kulturne dediščine ter prihodnjim generacijam vzpostavlja možnost za preučevanje romske zgodovine in kulture, kar pa je dandanes izrednega pomena, saj opažam, da romski običaji izginjajo.

1.6 DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

Dnevni center Kher šu beši se je v kratki dobi sedmih let popolnoma vključil v romsko naselje Vejar in postal njegov pomemben člen. Največji pomen daje življenjem otrok, saj mnogi otroci preživijo velik del svojega prostega časa v okolici dnevnega centra, v zadnjem času pa se v delavnice dnevnega centra vključuje tudi veliko odraslih prebivalcev Vejarja, saj center organizira tudi delavnice za starejše.

Dnevni center Kher šu beši (Hiša za druženje) je nastal aprila leta 2009 v okviru Centra za socialno delo Trebnje kot program na področju socialnega varstva. Gre za socialnovarstveni program sofinanciran s strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Občine Trebnje, ki je bil ustvarjen z namenom izboljšanja položaja otrok in mladostnikov iz romskega naselja Vejar, prej Hudeje. Po podatkih, ki jih navajata Tomašič in Krese (2011: 10), je dnevni center nastal kot odgovor na vse slabši položaj romskih otrok v okolici, predvsem na področju izobraževanja ter vključenosti v lokalno skupnost.

Dnevni center Kher šu beši, namenjen otrokom in mladostnikom od 5. do 15. leta starosti oziroma šoloobveznim otrokom, je sprva deloval le 2-krat tedensko, septembra 2009 pa je začel delovati vsak delovni dan. Tomašič in Krese (2011:11) pravita, da je namen dnevnega centra, da »pripomore k večji socialni vključenosti Romov,« in nadaljujeta, da se program osredotoča na izboljšanje izobrazbenega položaja Romov s cilji usmerjenimi na »osvajanje novih znanj in veščin, privzemanje navad in vrednost značilnih za širšo družbo ob hkratnem upoštevanju romskega jezika in kulture, opogumljanje in podpiranje otrok na tistih področjih, na katerih imajo zaradi kulturne in jezikovne različnosti največ težav in primanjkljajev.«

1.6.1 Način dela v Dnevnom centru Kher šu beši

K ustanovitvi Dnevnega centra Kher šu beši so pripomogli modeli učinkovitih pomoči ter dobre prakse, ki jih v svojem priročniku *Community work and Roma inclusion* opisuje avtorica Leida Schuringa (2005). Avtorica (Schuringa 2005) v svojem delu opisuje korake v procesu razvijanja skupnosti, kjer poudarja pomen aktivne, dejavne udeležbe pripadnikov romske skupnosti v proces pomoči. Proces poimenuje »enabling approach«, ki ga je Urh (2009: 241) prevedla v »pristop, ki omogoča in vključuje«.

Delo v Dnevnom centru Kher šu beši temelji na skupnostnem socialnem delu. S svojo prisotnostjo v romskem naselju Vejar so delavci dnevnega centra neposredno vpeti v dogajanje in neposredno doživljajo način življenja, razmišljanja in delovanja uporabnikov ter celotne skupnosti. Kakor navaja Schuringa (2005: 33) je za razvoj skupnosti potreben skupnostni delavec, torej strokovnjak, ki zmore motivirati in aktivirati ljudi, da se organizirajo ter najdejo pot do reševanja svojih težav. Skupnostni delavec je vpet v življenja ljudi v skupnosti, kjer organizira rekreacijo in izobraževanje za celotno skupnost in poskuša svoje znanje posredovati drugim pomagajočim v skupnosti. Urh (2012 a: 9) izpostavlja, da je za izboljšanje položaja Romov nujna aktivna vključenost Romov v samo načrtovanje programov in projektov s ciljem izboljšanja njihovega položaja. Romi bi morali biti vključeni v njihovo ustvarjanje, uresničevanje in evalviranje, saj se s tem krepi občutek za sodelovanje in odgovornost ter smisel vključevanja.

Skupnostni delavec, kot ga poimenuje Schuringa (2005: 34), je socialni delavec, ki lahko skupnosti zagotavlja:

- podporo na organizacijskem področju, npr. s pomočjo pri organizaciji srečanj, delovnih skupin, upoštevanjem glasu skupnosti,
- podporo na strateškem področju, npr. s pomočjo pri načrtovanju korakov za doseganje ciljev, iskanju informacij,
- podporo na področju izobraževanja, npr. s pomočjo ljudem pri opravih kot so pogajanje z različnimi organi, beleženjem stvari, pisanjem pisem, poročil,
- podporo z načrtovanjem in urejanjem splošnih materialnih pogojev za delovanje skupine.

Skupnostno socialno delo poteka neposredno med ljudmi, v njihovem življenjskem okolju in se, kakor navaja Rapoša Tanjšek (1993: 140), »usmerja v probleme vsakdanjega življenja in skupnega bivanja v neposrednem življenjskem okolju«.

Skupnostno socialno delo z Romi velja za dolgotrajno, saj lahko poteče veliko časa, preden začnejo ljudje aktivno prispevati k skupnemu spreminjanju tako družbenega sistema kot kakovosti življenja ljudi. Delo se lahko začne, ko socialni delavec s skupnostjo vzpostavi zaupanje in nadaljuje z majhnimi koraki ter s spodbujanjem razmišljanja o skupnih interesih (Humljan Urh 2013: 145–146).

Poglavitne naloge skupnostnega socialnega delavca definira Humljan Urh (2013: 147): »

- podpora lokalnim iniciativam, skupinam, skupnostim (npr. motiviranje, stimuliranje, aktiviranje ljudi, da se organizirajo; organiziranje in izvajanje treningov socialnih spretnosti, da bodo sami sposobni reševati lastne težave);
- inovativnost pri načrtovanju in izvajanju novih projektov;
- povezovanje z obstoječimi lokalnimi institucijami in ustvarjanje etničnega dialoga;
- opozarjanje na vidike družbenega izključevanja;
- zavzemanje za družbene spremembe za večjo kakovost življenja ljudi;
- pomoč pri zastopanju interesov marginalizirane skupine« (Humljan Urh 2013:147).

Metode dela temeljijo na vzpostavljanju delovnega odnosa in osebnega stika. Bistvo delovnega odnosa po besedah Čačinovič Vogrinčič et al. (2005: 9) je, da »omogoči, da je ustvarjanje rešitev za kompleksne probleme ljudi zastavljen vsakokrat znova kot izviren delovni projekt«.

Delovni odnos pa se med sodelavci v skupnem projektu, torej uporabniki in socialnimi delavci oz. sodelujočimi, ne more oblikovati brez temeljnih elementov delovnega odnosa. Sem spadajo dogovor o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev ter osebno vodenje, vse to pa je podkrepljeno še s štirimi koncepti socialnega dela, ki jih Čačinovič Vogrinčič et al. (2005: 9) označijo kot zelo pomembne, saj pripomorejo k vzdrževanju vzpostavljenega odnosa. Gre za koncepte perspektive moči (Saleebey 1997 v Čačinovič Vogrinčič et al. 2005:9), etike udeležnosti (Hoffman 1994 v Čačinovič Vogrinčič et al. 2005:9), znanja za ravnanje (Rosenfeld 1993 v Čačinovič Vogrinčič et al. 2005:9) in ravnanja za sedanjost (Anderson 1994 v Čačinovič Vogrinčič et al. 2005:9).

»Socialno delo, ki temelji na načelu krepite moči, je usmerjeno v podporo uporabnika, da pridobi kontrolo in vpliv nad svojim življenjem« (Urh 2005: 63). Delovanje iz perspektive moči je za socialno delo z Romi izrednega pomena. Dnevni center Kher šu beši skuša skozi iskanje virov moči uporabnikov ter njihovo mobilizacijo pripomoči k uporabnikovim prizadevanjem za izboljšanje kakovosti življenja. Poudarek je na področju izobraževanja, kjer dnevni center pomaga otrokom pri učenju, pri pisanju domačih nalog in opismenjevanju, česar samostojno pogosto ne zmorejo, predvsem zaradi občutkov nemoči. Z rezultati, ki jih uporabniki dosegajo, se krepi njihova moč, kjer sta ključnega pomena samozavest in samopodoba.

Urh (2005: 63–65) predlaga načrt krepite moči pripadnikov romske skupnosti, ki jih strne v naslednjih sedem točk:

- 1.) Delo z Romi je kakovostnejše, če se uskladimo v jeziku, k čemur pripomore znanje romskega jezika in uporaba preprostejših besed s sprotnim preverjanjem razumevanja.
- 2.) Zaradi pogoste nepismenosti Romov je v ospredju ustno obveščanje, za katerega je nujno socialno delo na terenu.
- 3.) Potrebno je poslušati uporabnike in jim nuditi pomoč, po kateri izrazijo potrebo.
- 4.) V socialnem delu je nujna transparentnost vloge socialnih delavk in delavcev, kar pomeni sprejemanje ljudi v stiski ne glede na njihove osebne okoliščine.
- 5.) Skozi socialno delo na terenu pripadnikom romske skupnosti omogočamo participacijo v vsakodnevni dejavnosti. Socialna delavka ali delavec s socialno akcijo ter metodo dela z mrežami pomaga pri odpravljanju vzrokov in posledic težav, s katerimi se soočajo Romi, ter gradi na medsebojnem zaupanju.
- 6.) Socialno delo ne pomeni izvajanje nadzora nad Romi, ampak iskanje možnosti za soustvarjanje rešitev.
- 7.) Socialno delo ima nalogo upoštevati položaj in kulturo Romov ter skozi spoštljiv in zaupen odnos prispevati k vključevanju Romov.

Ker stremi dnevni center k vključevanju kar največ otrok, je delovni čas razporejen na tri dele, in sicer od ponedeljka do četrтка od 11. do 13. ure in ob petkih od 9. do 13. ure, je čas namenjen otrokom, ki tisti dan niso obiskali pouka oziroma so ga do takrat že končali. V drugo skupino otrok, ki so jim delavnice v dnevnem centru namenjene od ponedeljka do četrтка od 13. do 15. ure, spadajo otroci med 5. in 10. letom starosti. Tretjo skupino pa sestavljajo otroci med 11. in 15. letom starosti in lahko dnevni center obiščejo med 15. in 17. uro od ponedeljka do četrтка, medtem ko je ob petkih dnevni center zanje odprt istočasno kot za drugo skupino, in sicer med 13. in 15. uro. V času poletnih počitnic je dnevni center odprt od 9. do 15. ure. Razporejenost časa na tri sklope je izrednega pomena, saj se le tako lahko delavci v dnevnem centru posvetijo vsem otrokom, kar pa bi bilo v nasprotnem primeru onemogočeno, saj se mesečno delavnic v Dnevnem centru Kher šu beši udeleži med 30 in 40 otrok, od tega najmanj 30 od 2-krat do 5-krat tedensko.

Velik pomen Dnevni center Kher šu beši pripisuje sodelovanju z institucijami izven romskega naselja Vejar, kot so Osnovna šola Trebnje, Center za izobraževanje in kulturo Trebnje, Knjižnica Pavla Golie Trebnje in drugimi ustanovami po Sloveniji. Velik poudarek je tudi na vključevanju prostovoljk in prostovoljcev, delavcev preko študentskega dela in praktikantov, s čimer se vzpostavljajo novi stiki med Romi in neromi, predvsem pa grajenje zaupanja tako z ene kot z druge strani (Tomašić, Krese 2011:12). Avtorica Špela Urh (2010: 167) navaja

izsledke praktičnega dela z Romi v Grosuplju in pravi, da lahko Romi veliko pridobijo v sodelovanju s prostovoljci in Fakulteto za socialno delo, saj Romom med drugim nudijo podporo v urejanju in razvijanju bivanjskih in življenjskih razmer ter krepitvi skupnosti. Sodelujejo tudi v aktivnem boju proti diskriminaciji in izključevanju, z zagovorništvom in krepitvijo dialoga med Romi in lokalnimi institucijami ter med samimi Romi, s spodbujanjem aktivnosti, navsezadnje pa tudi z vnašanjem sprememb v medijsko reprezentacijo Romov. Podobni rezultati sodelovanja se kažejo tudi v romskem naselju Vejar.

2 PROBLEM

V prvem letniku študija na Fakulteti za socialno delo sem se v okviru svoje prakse na učni bazi Center za socialno delo Trebnje srečala z Dnevnim centrom Kher šu beši (Hiša za druženje), kjer sem naslednji dve leti aktivno sodelovala kot prostovoljka, v stiku z dnevnim centrom pa ostajam še danes. Gre za dnevni center, ki se nahaja v romskem naselju Vejar in je namenjen šoloobveznim otrokom iz romskega naselja Vejar. Glavna usmeritev Dnevnega centra Kher šu beši je zmanjševati socialno izključenost romskih otrok, ki predstavljajo eno najbolj socialno ogroženih in ranljivih skupin prebivalstva. K njihovi socialni izključenosti prispeva tudi dejstvo, da so v svojem prostem času povečini prepuščeni samim sebi, saj jim starši zaradi različnih razlogov, med katerimi so najpogostejši slaba izobrazba, nepismenost, nasilje in alkoholizem, ne morejo zagotoviti ustreznih pogojev za rast, učenje in razvoj. Posledično otroci neredno obiskujejo osnovno šolo, dosegajo slabše rezultate in ne razmišljajo o svoji prihodnosti v smislu nadaljevanja izobraževanja in zaposlitve, saj jih spremlja občutek manjvrednosti in nezaupanja v lastne sposobnosti. Velik prepad je viden tudi v odnosu z neromskim prebivalstvom, predvsem zaradi jezikovnih in kulturnih razlik, zaradi česar so otroci pogosto žrtve zbadljivk in opravljanja.

V zadnjem letu, sem v nekaj obiskih romskega naselja Vejar in Dnevnega centra Kher šu beši ugotovila, da so od mojega prvega obiska v romskem naselju ter v Dnevnem centru Kher šu beši opazne velike spremembe v življenjih romskih otrok. Menim, da ima glavno vlogo pri krepitvi življenjske uspešnosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar ravno Dnevni center Kher šu beši. Po pogovoru z vodjo Dnevnega centra Kher šu beši, gospo Natašo Smolič, v katerem je izrazila zanimanje za predstavljeno tematiko, ki jo želim raziskovati, sem se odločila, da bom svoja opažanja trditev, da je Dnevni center Kher šu beši v osmih letih svojega delovanja v življenja romskih otrok iz naselja Vejar prinesel pozitivne spremembe, skušala potrditi v raziskavi za svojo diplomsko nalogo.

Prvi cilj moje raziskave je ugotoviti zadovoljstvo uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši s sodelujočimi v dnevnem centru, prostori dnevnega centra in aktivnostmi, ki jih ponuja. Dnevni center Kher šu beši stremi k večanju življenjskega zadovoljstva svojih uporabnikov, za kar je poglavitno, da so uporabniki najprej zadovoljni s samim dnevnim centrom, z ljudmi, ki na različne načine sodelujejo z dnevnim centrom, in s ponujenimi aktivnostmi.

Drugi cilj moje raziskave je ugotoviti v kolikšni meri so se v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenili:

- socialna vključenost otrok iz romskega naselja Vejar
- socialna uspešnost otrok iz romskega naselja Vejar
- znanje slovenskega jezika otrok iz romskega naselja Vejar
- odnos do izobraževanja otrok iz romskega naselja Vejar
- odnos otrok iz romskega naselja Vejar do ohranjanja romske kulture
- odnos otrok iz romskega naselja Vejar do spolnosti, zdravja in nasilja.

Ugotoviti sem želela tudi, če je mogoče razloge za spremembe iskati v prispevkih Dnevnega centra Kher šu beši.

Glede na zastavljene cilje moje diplomske naloge postavljam naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kako uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši ocenjujejo sodelujoče, prostore in aktivnosti Dnevnega centra Kher šu beši?
- V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenila socialna vključenost otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?
- V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenila socialna uspešnost otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?
- V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo znanje slovenskega jezika otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?
- V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenil odnos do izobraževanja otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?
- V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenil odnos otrok iz romskega naselja Vejar do ohranjanja romske kulture in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?

- V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenil odnos otrok iz romskega naselja Vejar do spolnosti, zdravja in nasilja in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?

3 METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE

Moja raziskava je kvalitativna, saj sem zbirala besedne opise, ki se nanašajo na raziskovani pojav, in je gradivo »obdelano in analizirano na beseden način brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila, in brez operacij nad števili« (Mesec 1998: 26).

Moja raziskava je tudi empirična, saj osnovno izkustveno gradivo raziskave sestavljajo besedni opisi, zbrani s pomočjo intervjujev in vprašalnikov.

Svojo raziskavo umestim pod kvalitativne raziskave tudi zato, ker bodo ugotovitve raziskave lahko »neposredno uporabne za reševanje socialnih problemov ljudi in za izpopolnjevanje metod socialnega dela, ki je namenjeno reševanju vsakdanjih stisk in težav ljudi« (Mesec 1998: 29).

3.2 MERSKI INSTRUMENTI

Za potrebe svoje raziskave sem oblikovala tri različne merske instrumente.

Za raziskavo prvega cilja moje diplomske naloge, ugotavljanja zadovoljstva uporabnikov šoloobveznih otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši, sem pripravila vprašalnike z ocenjevalno lestvico.. Ocenjevalno lestvico so sestavljale lastnosti oziroma dejavnosti Dnevnega centra Kher šu beši, za katere sem želela izvedeti stopnjo zadovoljstva otrok in ocene »slabo«, »niti dobro/niti slabo«, »dobro«. Ocene so bile prikazane tudi s sličicami za boljšo predstavo otrok o posamezni oceni. Pri ocenah »slabo« in »dobro« sem uporabnikom ponudila možnost za predloge o izboljšanju posamezne lastnosti oziroma dejavnosti Dnevnega centra Kher šu beši. Ocenjevalna lestvica je vsebovala tudi možnost izbire »ne vem/nisem sodeloval«, ki jo je lahko izbral otrok, ki se o posamezni lastnosti oziroma dejavnosti ni mogel ali ni želel opredeliti. Vprašalnik z ocenjevalno lestvico se nahaja v prilogi.

Za raziskavo drugega cilja moje diplomske naloge, ugotavljanje sprememb v življenjih otrok iz romskega naselja Vejar, sem uporabila v nadaljevanju opredeljena merska instrumenta.

Za starše uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši sem imela pripravljene anketne vprašalnike z osmimi vprašanji zaprtega in odprtega tipa. Zaprti tip vprašanj predstavljajo vprašanja z možnimi odgovori »da«, »ne« in »ne vem«, odprti tip pa možnost, da svoj odgovor anketiranci tudi opredelijo.

Za sodelujoče z Dnevnim centrom Kher šu beši sem kot merski instrument uporabila smernice za intervju. Pripravila sem delno standardiziran intervju z enajstimi vprašanji, ki so se nanašala na raziskovalna vprašanja in so se ponovila v dveh sklopih. Prvi sklop se je nanašal na čas ustanovitve Dnevnega centra Kher šu beši, drugi sklop, kjer so se vprašanja ponovila, pa se je nanašal na sedanjost, torej osem let po ustanovitvi Dnevnega centra Kher šu beši.

Tako anketni vprašalnik kot intervju se nahajata v prilogi.

3.3 POPULACIJA IN VZORČENJE

Populacijo moje raziskave glede na njeno naravo in dva različna cilja raziskave predstavljajo tri skupine oseb.

Populacijo za raziskavo prvega cilja diplomske naloge predstavljajo romski otroci iz romskega naselja Vejar, ki se udeležujejo dejavnosti Dnevnega centra Kher šu beši ne glede na njihovo starost oziroma čas vključenosti v Dnevni center Kher šu beši.

Populacijo za raziskavo drugega cilja diplomske naloge predstavljajo naslednji dve skupini oseb:

- Starši romskih otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši iz romskega naselja Vejar
- Strokovne sodelavke ali prostovoljke, ki sodelujejo z Dnevnim centrom Kher šu beši

Moj vzorec je neslučajnostni in priložnostni, saj je bila raziskava izvedena z uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši in njihovimi starši, ki so bili najbolj dostopni, ter s strokovnimi delavkami oziroma prostovoljkami, ki so bile pripravljene sodelovati. Pozorna sem bila, da sem v vzorec vključila tako starše, katerih otroci so obiskovali Dnevni center Kher šu beši že

v prvih letih njegovega delovanja, kot starše tistih otrok, ki Dnevni center Kher šu beši obiskujejo sedaj. Ravno tako sem bila pri vključitvi sodelujočih strokovnih delavcev in prostovoljcev dnevnega centra v raziskavo pozorna na čas njihovega sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši, saj sem zaradi raziskovanja sprememb, ki so se zgodile v osmih letih delovanja dnevnega centra v življenjih uporabnikov, potrebovala podatke tistih, ki so z njim sodelovali že v prvih letih njegovega delovanja in so seznanjeni z življenjem otrok in delom dnevnega centra tudi sedaj.

Rezultate vprašalnikov z ocenjevalno lestvico sem dobila s strani trinajstih uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši.

Rezultate anketnih vprašalnikov sem dobila s strani sedmih staršev uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši.

Intervjuje sem opravila s strokovno delavko iz Dnevnega centra Kher šu beši, prostovoljko iz Dnevnega centra Kher šu beši, sodelavko Dnevnega centra Kher šu beši, ki je bila zaposlena preko programa javnih del in bibliotekarko Knjižnice Pavla Golie Trebnje, ki z dnevnim centrom deluje preko izvajanja dejavnosti Ure pravljič.

Za ugotavljanje podatkov o tem, v kolikšni meri so se v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenili določeni vidiki življenj romskih otrok iz romskega naselja Vejar, sem želela pridobiti več različnih pogledov na situacijo, ki jih lahko zaradi raznolike populacije povežem z antropologijo ter konceptoma emsko in etsko. Kakor pravi Canals (1995: 100): »Emski vidik zajema obnašanje in pomen s subjektivne perspektive, etski pa ju analizira po kategorijah, ki jih definira zunanji opazovalec«. Tako sem v drugi del raziskave vključila starše romskih otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši in predstavljajo emski pogled na spremembe v življenjih njihovih otrok, pogled »od znotraj«, in strokovne delavke ter prostovoljke Dnevnega centra Kher šu beši, ki so seznanjene tako z delom Dnevnega centra Kher šu beši od začetka njegovega delovanja do danes in istočasno tudi z življenji romskih otrok iz romskega naselja Vejar in predstavljajo pogled »od zunaj«, iz perspektive zunanjih udeležencev v življenjih romskih otrok. Tretjo skupino populacije vključene v raziskavo tako predstavljajo osebe, ki so bile na različne načine vpete v življenja romskih otrok, tako danes kot v začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši, med njimi je tudi sodelavka Dnevnega centra Kher šu beši, ki predstavlja tako emski kot tudi etski pogled na raziskovano situacijo, saj se je z delom Dnevnega centra Kher šu beši najprej seznanila kot neromska prebivalca romskega naselja Vejar in bila v prvih letih delovanja dnevnega centra v njem zaposlena

preko programa javnih del, danes pa je z delom Dnevnega centra Kher šu beši in njegovim vplivom na otroke iz romskega naselja Kher šu beši še vedno povezana kot prebivalka naselja ter kot ena izmed zaposlenih v enoti Vrtca Mavrica Trebnje, v vrtcu Romano, ki se nahaja v naselju Vejar.

Za boljšo preglednost, v nadaljevanju dodajam podatke o vseh udeležencih v raziskavi, razdeljene v tri tabele glede na raziskovanje določenega cilja in skupino populacije.

Uporabnik 1	Deklica, 11 let, 5 let vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 2	Deklica, 12 let, 6 let vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 3	Deklica, 10 let, 4 leta vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 4	Deček, 9 let, 3 leta vključen v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 5	Deklica, 14 let, 7 let vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 6	Deklica, 7 let, 1 leto vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 7	Deklica, 12 let, 6 let vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 8	Deček, 14 let, 8 let vključen v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 9	Deček, 7 let, 2 leti vključen v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 10	Deček, 10 let, 4 leta vključen v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 11	Deklica, 13 let, 6 let vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 12	Deklica, 15 let, 6 let vključena v Dnevni center Kher šu beši
Uporabnik 13	Deklica, 7 let, 2 leti vključena v Dnevni center Kher šu beši

Tabela 3.3.1: Podatki o udeležencih v raziskavi o zadovoljstvu uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši

Oseba 1	Ženska, 2 otroka vključena v Dnevni center Kher šu beši
Oseba 2	Ženska, 3 otroci vključeni v Dnevni center Kher šu beši
Oseba 3	Ženska, 2 otroka vključena v Dnevni center Kher šu beši
Oseba 4	Moški, 1 otrok vključen v Dnevni center Kher šu beši
Oseba 5	Moški, 2 otroka vključena v Dnevni center Kher šu beši
Oseba 6	Moški, 2 otroka vključena v Dnevni center Kher šu beši
Oseba 7	Ženska, 2 otroka vključena v Dnevni center Kher šu beši

Tabela 3.3.2: Podatki o udeležencih v raziskavi o spremembah v življenjih otrok iz romskega naselja Vejar, starših romskih otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši

Ga. Nataša Smolič	Vodja dnevnega centra Kher šu beši, z Dnevnim centrom Kher šu beši
-------------------	--

	sodeluje od leta 2010
Ga. Milijana Gligič – Mikica	Sprva z Dnevnim centrom Kher šu beši povezana kot romska pomočnica v Osnovni šoli Trebnje, danes kot prostovoljka Dnevnega centra Kher šu beši
Ga. Vida Hočevnar	Sprva v Dnevni centru Kher šu beši zaposlena preko programa javnih del kot predstavica romske skupnosti, danes vpeta v življenje romskih otrok iz romskega naselja Vejar kot Nerominja, živeča v romskem naselju Vejar
Ga. Elizabeta Vovko Ozimek	Bibliotekarka v Knjižnici Pavla Golie Trebnje, z Dnevnim centrom Kher šu beši povezana sedem let kot vodja dejavnosti Ure pravljic

Tabela 3.3.3: Podatki o udeležencih v raziskavi o spremembah v življenjih otrok iz romskega naselja Vejar, strokovnih delavkah in prostovoljkah, ki sodelujejo z Dnevnim centrom Kher šu beši

3.4 ZBIRANJE PODATKOV

Zbiranje podatkov je potekalo v treh delih.

Prvi del so predstavljali vprašalniki z ocenjevalno lestvico za uporabnike Dnevnega centra Kher šu beši. Namen moje raziskave sem uporabnikom predstavila aprila 2017 v okviru prostovoljnega dela v Dnevni centru Kher šu beši. Podatke sem zbirala 3. 5. 2017 in 8. 5. 2017 med uporabniki, ki so se takrat udeležili aktivnosti v Dnevni centru Kher šu beši. Otrokom sem predstavila namen svoje raziskave in njen potek ter jim pustila možnost, da se sami odločijo ali želijo v raziskavi sodelovati ali ne. Na vključenost v raziskavo je pristalo 13 uporabnikov. Preden sem posameznega uporabnika vključila v raziskavo, sem namen in potek svoje raziskave predstavila tudi njihovim staršem ali zakonitim zastopnikom, ki so s podpisom soglasja dovolili, da njihov otrok sodeluje v raziskavi. Soglasje so podpisali tudi uporabniki. Vsa soglasja hranim v zasebnem arhivu. Zbiranje podatkov je potekalo v uporabnikom varnem prostoru, v samem romskem naselju Vejar na različnih lokacijah, ki so jih predlagali sami uporabniki. Osem uporabnikov je želelo, da vprašalnike rešijo v prostorih Dnevnega centra Kher šu beši, preostalih pet uporabnikov pa je želelo vprašalnik rešiti doma. Pri poteku reševanja vprašalnikov sem nekaterim otrokom obrazložila, kaj posamezno vprašanje pomeni oziroma katere dejavnosti spadajo pod posamezno vprašanje. Pri

ocenjevanju strokovnih delavk oziroma delavcev Dnevnega centra Kher šu beši sem pri petih uporabnikih zaznala vznemirjenje, zato sem jih o tem še dodatno povprašala. Dva vprašana nista želela odgovoriti na moje vprašanje in sta vprašalnik reševala naprej, trije vprašani pa so izrazili skrb o tem, ali bo kdo vedel, da so vprašalnik reševali prav oni. Zagotovila sem jim popolno anonimnost, zaradi česar podatke o starosti, spolu in času udeležенosti v Dnevni center Kher šu beši udeleženih uporabnikov v raziskavi omenjam le v razdelku 3.3 in ne v priloženih vprašalnikih, saj tako njihovih podatkov ne bo mogoče povezati s posameznimi vprašalniki, s čimer spoštujem njihovo željo po popolni anonimnosti. Nekateri uporabniki so izrazili željo, da k posamezni oceni zapišejo tudi svoj komentar, ki se ni nanašal na predlog za izboljšanje, zato sem v obdelavi podatkov upoštevala tudi na ta način pridobljene podatke. Nekaj uporabnikov je izrazilo željo, da predloge in komentarje zapisujem jaz, medtem ko so znake za posamezno oceno vsi zapisovali sami.

Drugi del zbiranja podatkov so predstavljali anketni vprašalniki s starši romskih otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši. Podatke sem zbiral 3. 5. 2017 in 8. 5. 2017 po predhodni predstavitvi namena moje raziskave aprila 2017. Zbiranje podatkov je potekalo v samem romskem naselju Vejar. Dva starša za sodelovanje v anketi sta predlagala njuna otroka, ki sta bila kot uporabnika Dnevnega centra Kher šu beši prej udeležena v raziskavi. K ostalim staršem sem pristopila tako, da sem se sprehodila skozi celotno naselje Vejar in tam prisotne povprašala, ali njihovi otroci obiskujejo Dnevni center Kher šu beši in ali želijo tudi sami sodelovati v raziskavi. Od vseh takrat prisotnih staršev v romskem naselju Vejar sta dva zavrnila sodelovanje. Le eden od anketirancev je sam izpolnil anketni vprašalnik, ostali pa so želeli, da njihove odgovore zapišem jaz. To povezujem z dejstvom, da je sposobnost branja in pisanja med romskimi starši v naselju Vejar zelo nizka, ravno tako pa je večina staršev želela odgovarjati na vprašanja, medtem ko sonadaljevali z delom, ki so ga takrat opravljali. Med samim anketiranjem nisem zaznala, da bi imel kateri od staršev težave pri razumevanju vprašanj. Menim, da so bila vprašanja zastavljena na način, ki je staršem romskih otrok ustrezal, saj niso bila preobsežna in bi imela veliko več težav, če bi želela s posameznim staršem narediti intervju. Sprva sem želela tako romskim staršem kot strokovnim delavkam in prostovoljkam v dnevnem centru predstaviti enak merski instrument, in sicer smernice za intervju, ki bi se nanašale na dve časovni obdobji, vendar pa sem to po pogovoru z vodjo dnevnega centra in njenimi usmeritvami opustila in zamenjala z anketnim vprašalnikom. Mislim, da bi se lahko težave pojavile pri trajanju samega intervjuja, saj bi se intervjuvancem zdeli predolgi in bi s tem tvegala opustitev sodelovanja. Kljub dejstvu da sem ankete izvedla s

sedmimi posameznimi starši uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši, je na vprašanja v nekaterih primerih odgovarjalo več ljudi hkrati. Ob mojem obisku posameznega anketiranca je bilo v štirih primerih prisotnih več ljudi, v enem primeru mama in trije otroci, v enem primeru oče z devetimi sorodniki in prijatelji, v enem primeru mama in oče in v enem primeru štirje starši skupaj. V vseh štirih primerih so želeli, da kot anketiranega vključim le enega od prisotnih kljub skupnemu odgovarjanju na zastavljena vprašanja. V enem primeru je mama želela, da njen otrok, uporabnik Dnevnega centra Kher šu beši, odgovarja na vprašanja zastavljena njej. Obrazložila sem ji, da je njen otrok vključen v drug način raziskovanja in da sama potrebujem njen delež v anketiranju. S tem se je strinjala in nato sama odgovarjala na vprašanja. V primeru, ko je eden od staršev na anketni vprašalnik želel odgovarjati na vprašanja v prisotnosti devetih ljudi, je raziskovanje potekalo na način, da sem zastavila vprašanje, na katerega mi je oče odgovoril, nato pa je ob skoraj vsakem vprašanju potekalo izmenjavanje mnenj o odgovoru med prisotnimi. Izstopa primer, ko so bili v reševanje anketnega vprašanja udeleženi štirje starši hkrati, saj bi lahko vsakega posebej obravnavala kot sodelujočega v raziskavi, vendar pa tega nisem storila zaradi njihove želje, da bodo podajali skupen odgovor na vprašanje. Anketiranje je potekalo na način, da sem zastavila vprašanje, o katerem je med starši najprej potekala debata. Pridobivanje podatkov v tem primeru bi lahko primerjali z kvalitativno metodo zbiranja podatkov s fokusnimi skupinami, kjer v interakciji med udeleženi, v kateri poteka izmenjavanje mnenj in izkušenj, izvemo razvoj in dinamiko procesov takšnih, kot so (Morgan 1998 v Klemenčič, Hlebec 2007: 8).

Tretji del zbiranja podatkov pa je predstavljal delno strukturiran intervju s štirimi intervjuvankami. Intervjuji so potekali osebno po predhodnem pogovoru. V treh primerih je zbiranje podatkov potekalo na domu intervjuvank, v enem primeru pa preko elektronske pošte. Intervjuji so potekali med 27. 4. 2017 in 8. 5. 2017. Intervjuvanke, s katerimi sem opravila pogovor osebno na njihovem domu, sem povprašala o dovoljenju, da intervju snemam s svojim telefonom. Vse intervjuvanke so se strinjale. Pogovore sem še isti dan zapisala na računalnik v programu Microsoft Word. Ker so se vprašanja v intervjuju navezovala na dve časovni obdobji, sta dve intervjuvanki izrazili željo, da ne odgovarjata najprej o času ustanovitve Dnevnega centra Kher šu beši in nato še o sedanjosti, ampak v odgovoru obe časovni obdobji združita, zato se tudi intervjuji med seboj razlikujejo. Nekatere od udeleženk intervjuja, so odgovore na zastavljene smernice podale že pri ostalih vprašanjih, zato na določena vprašanja niso odgovarjale.

3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Vse pridobljene podatke sem obdelala kvalitativno in opisno. Vprašalnike z ocenjevalno lestvico sem označila s kraticama VU, ki predstavljata vprašalnike uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši, in jim pripisala število od 1 do 13 za vsak posamezni vprašalnik. Anketne vprašalnike, ki obsegajo podatke pridobljene s strani staršev uporabnikov dnevnega centra, sem označila s črko V in zaporedno številko od 1 do 7. Tri intervjuje sem na osnovi zvočnih posnetkov najprej zapisala na računalnik, jim dodala še četrtega pridobljenega po elektronski pošti in jih zapisala v slovenskem knjižnem jeziku. Nekatere dele sem parafrazirala, ponekod pa izraze, ki bi bolje opisali situacijo, ohranila. Intervjuji so označeni z imenom in priimkom intervjuvanke.

Najprej sem analizirala podatke pridobljene s strani uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši. Ugotavljala sem, koliko od trinajstih otrok se strinja s posamezno oceno določene lastnosti ali aktivnosti dnevnega centra in primerjala njihove predloge za izboljšanje. Podatki predstavljajo odgovor na prvo raziskovalno vprašanje.

Na preostalih šest raziskovalnih vprašanj sem odgovore pridobila iz analize podatkov pridobljenih s strani staršev uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši in strokovnih delavk ter prostovljek Dnevnega centra Kher šu beši. Anketne vprašalnike in intervjuje sem pregledala in označila vprašanja in odgovore oziroma dele odgovorov, v katerih sem prepoznala odgovore na določeno raziskovalno vprašanje, jih razvrstila glede na čas delovanja Dnevnega centra Kher šu beši, na katerega se določen odgovor nanaša, in jih med seboj primerjala in analizirala.

V prilogi dodajam rezultate vprašalnikov z ocenjevalno lestvico, rezultate anketnih vprašalnikov in rezultate intervjujev. Osebnih podatkov o uporabnikih ter starših uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši zaradi želje po anonimnosti določenih sodelujočih v raziskavi ne razkrivam, označeni so le z zgoraj navedenimi kraticami. Intervjujem pa po predhodno pridobljenem soglasju dodajam osebno ime in priimek intervjuvank.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

Ključne ugotovitve moje raziskave bom v nadaljevanju predstavila v sedmih delih, kjer vsak del predstavlja rezultate pridobljene glede na posamezno raziskovalno vprašanje. Prvi del predstavlja rezultate pridobljene s strani uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši, torej otrok, ki obiskujejo dnevni center, in se nanašajo na prvo raziskovalno vprašanje. Preostalih šest sklopov pa predstavlja rezultate pridobljene s strani staršev uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši in rezultate pridobljene z intervjuji strokovnih delavk in prostovoljk, ki sodelujejo Dnevnim centrom Kher šu beši in se nanašajo na preostala raziskovalna vprašanja.

➤ Raziskovalno vprašanje 1: Kako uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši ocenjujejo sodelujoče, prostore in aktivnosti Dnevnega centra Kher šu beši?

Ocena delovnega časa Dnevnega centra Kher šu beši

Več kot polovica vprašanih (7 otrok) je delovni čas ocenilo z oceno *»niti dobro/niti slabo«*, vsi ostali (6 otrok) pa z oceno *»dobro«*. Vseh sedem otrok, ki je izbralo to oceno, je pri predlogu za izboljšanje navedlo podaljšanje delovnega časa Dnevnega centra Kher šu beši. Eden od otrok je izrazil željo po podaljšanju obsega časa namenjenega posamezni starostni skupini otrok. *»Rad bi, da bi bilo dlje za vsako skupino«* (VU6).

Ocena prostorov Dnevnega centra Kher šu beši

Večina otrok (11 otrok) prostore Dnevnega centra Kher šu beši ocenjuje z oceno *»dobro«*, dva otroka pa z oceno *»niti dobro/niti slabo«*. Eden od otrok, ki je podal oceno *»niti dobro/niti slabo«*, je predlagal prerazporeditev opreme v prostoru. *»Mize bi vse skupaj dal«* (VU12). Drugi otrok ni podal predloga za izboljšanje.

Ocena opremljenosti Dnevnega centra Kher šu beši

Vsi otroci (13 otrok) so ocenili, da je Dnevni center Kher šu beši dobro opremljen s pripomočki.

Ocena strokovnih delavk in delavcev

Več kot polovica vprašanih (7 otrok) je strokovne delavke in delavce ocenilo z oceno »dobro«. Eden od vprašanih otrok je podal oceno »slabo«, ostalih pet pa oceno »niti dobro/niti slabo«. Predlogov za izboljšanje ni napisal nihče od vprašanih, nekateri (3 otroci) pa so dopisali svoje mnenje, ki se v vseh treh primerih nanaša na njihovo nezadovoljstvo z eno od delavk v Dnevnom centru Kher šu beši. »Ena mi ni všeč« (VU10). »Ena mi ni dobra« (VU13). »Ena preveč vpije« (VU9).

Ocena prostovoljcev

Večina otrok (12 otrok) je prostovoljce ocenilo z oceno »dobro«, le en otrok je podal oceno »niti dobro/niti slabo«. Nihče ni podal predlogov za izboljšanje.

Ocena pomoči pri domačih nalogah

Vseh 13 otrok se je v svojem odgovoru strinjalo in ocenilo pomoč pri domačih nalogah z oceno »dobro«. Dva vprašana sta dopisala svoj komentar, v katerem sta izrazila navdušenje nad pomočjo pri opravljanju domačih nalog. »Super carsko« (VU8). »Super« (VU10).

Ocena ustvarjalne učne pomoči

Večina otrok (12 otrok) je ocenila, da je ustvarjalna učna pomoč, ki jo delavci in delavke v Dnevnom centru Kher šu beši nudijo, dobra. Eden od otrok pa je podal oceno »niti dobro/niti slabo«.

Ocena iger na prostem

Vseh trinajst otrok je igre na prostem ocenilo z oceno »dobro«.

Ocena ustvarjalnih delavnic

Dva otroka sta podala oceno »niti dobro/niti slabo«, vsi ostali (11 otrok) pa so ustvarjalne delavnice ocenili z »dobro«. Eden od otrok, ki je podal oceno »niti dobro/niti slabo«, je predlagal večje število kuharskih delavnic, natančneje peko palačink. »Večkrat bi pekel palačinke« (VU11).

Ocena družabnih iger v Dnevnom centru Kher šu beši

Vsi otroci so družabne igre ocenili z oceno »dobro«.

Ocena dejavnosti Ure pravljič

Dva vprašana sta ure pravljic ocenila z oceno »slabo«, eden od njiju je navedel, da ga dejavnost dolgočasi. »*Mi je dolgočasno*« (VU9). Vsi ostali (11 otrok) so ocenili Ure pravljic z oceno »dobro«.

Ocena dramskih in kulturnih delavnic

Otroci dramske in kulturne delavnice v Dnevnem centru Kher šu beši povečini ocenjujejo z oceno »dobro« (10 otrok), eden od otrok je v svojem komentarju izrazil navdušenje nad delavnicami. »*Super*« (VU5). Eden od otrok je podal oceno »*niti dobro/niti slabo*«, dva pa oceno »slabo«.

Ocena umivanja zob

Enajst otrok dejavnost umivanja zob v Dnevnem centru Kher šu beši ocenjuje z oceno »dobro«, medtem ko jo dva otroka ocenjujeta z oceno »slabo«. Nihče ni podal nobenega predloga za izboljšanje.

Ocena obiskov zobozdravstvene tehnice

Skoraj vsi otroci (12 otrok) so obiske zobozdravstvene tehnice ocenili z oceno »dobro«, en otrok pa z oceno »slabo«.

Ocena ogleda kino predstav

Ogled kino predstav je vseh 13 otrok ocenilo z najboljšo oceno, torej oceno »dobro«.

Ocena obiskov znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)

Dvanajst vprašanih je obiske različnih krajev in znamenitosti po Sloveniji ocenilo z oceno »dobro«, eden od otrok sodelujočih v raziskavi, pa dejavnosti ni ocenil in je označil razdelek »*ne vem/nisem sodeloval*«.

Ocena ustvarjalnih počitnic

Večina otrok (11 otrok) ustvarjalne počitnice ocenjuje z najboljšo oceno, oceno »dobro«, eden z oceno »*niti dobro/niti slabo*«, eden od otrok pa ni podal svoje ocene in je označil razdelek »*ne vem/nisem sodeloval*«.

Ocena poletnega tabora

Skoraj vsi otroci (12 otrok) so poletni tabor ocenili z oceno »dobro«, eden od otrok pa ni podal svoje ocene in je označil razdelek »ne vem/nisem sodeloval«.

Ocena izleta na morje

Velika večina otrok (12 otrok) dan na morju ocenjuje z najboljšo oceno, torej oceno »dobro«, eden od otrok pa ni podal svoje ocene in je označil razdelek »ne vem/nisem sodeloval«.

Rezultati, ki se nanašajo na prvo raziskovalno vprašanje in s tem tudi prvi cilj moje raziskave, ugotoviti zadovoljstvo uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši z dnevnim centrom, aktivnostmi in dejavnostmi ter delavci dnevnega centra, kažejo, da so otroci z aktivnostmi in dejavnostmi, ki jih Dnevni center Kher šu beši ponuja, v veliki večini zadovoljni. Otroci se radi vračajo v dnevni center, o čemer priča tudi dejstvo, da se kar 40 otrok vsakomesečno udeležuje dejavnosti Dnevnega centra Kher šu beši. Dnevni center romskim otrokom ponuja kvalitetnejšo izrabo dela njihovega prostega časa, če le tega primerjamo s preteklostjo, ko so bili otroci v svojem prostem času »prepuščeni sami sebi« (Nataša Smolič, osebna komunikacija, 15.5.2017). Z različnimi aktivnostmi, kot so Ure pravljič, obiski različnih znamenitosti po Sloveniji, dramski in kulturni krožki, igre na prostem, pomoč pri opravljanju domačih nalog, ne ponuja le organiziranih pristočasnih dejavnosti, preko katerih se otroci učijo in krepijo življenjske spretnosti ter socialne veščine, ampak ponuja tudi možnost neformalnega učenja izven šole, česar se vprašani do neke mere zavedajo, kar je razvidno iz ocen in pohval pomoči pri opravljanju domačih nalog. Dandanes mladostnikom primanjkuje zabavnih pristočasnih možnosti za razvoj fleksibilnosti in samorefleksije, s katerimi krepijo pomembne veščine, spretnosti in znanja za nadaljnje življenje in ravno mladinski centri so eden od ključev za tovrstno udejstvovanje mladostnikov (Kuhar 2007: 469).

Največje razlike med podanimi ocenami uporabnikov se kažejo pri ocenjevanju delovnega časa Dnevnega centra Kher šu beši in oceni strokovnih delavk in delavcev, ki v njem sodelujejo. Da je več kot polovica vprašanih uporabnikov dnevnega centra izrazilo željo po daljšem delovnem času, pripisujem dejstvu, da svoj čas radi preživljajo v dnevnem centru in so z njim zadovoljni. V osmih letih delovanja z vsakodnevno vključenostjo v samo sredino romskega naselja Vejar in izvajanjem različnih delavnic, je Dnevni center Kher šu beši začel predstavljati pomemben člen v življenju romskih otrok. Ne le da otroci kvalitetno preživljajo svoj prosti čas, v tem času navezujejo tudi nove stike z neromskim prebivalstvom. Mnogim

uporabnikom dnevnega centra ta poleg šole predstavlja edino brezskrbno možnost za vzpostavitev globljih in tesnejših stikov z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar. Presenetljiva je ocena strokovnih delavk in delavcev. Z oceno »dobro« je strokovne delavke in delavce v dnevnem centru ocenilo le sedem otrok. Čeprav predstavljajo večino vprašanih, pa kar pet otrok meni, da si strokovni delavci in delavke v dnevnem centru te ocene ne zaslužijo. Trije vprašani so izpostavili eno od delavk v Dnevnom centru Kher šu beši, oziroma njihovo nezadovoljstvo z njo. Eden od otrok je navedel, da se preglasno izraža oziroma »preveč vpije«. Čeprav ni izpostavljen točno določena delavka, niti ne poznamo njenega poklica oziroma deleža, ki ga predstavlja v Dnevnom centru Kher šu beši, velja omeniti, da vsakdo, ki je vključen v proces pomoči romskim otrokom in mladostnikom v romskem naselju in predstavlja strokovnega delavca dnevnega centra, potrebuje za svoje delo določene kompetence. Menim, da je za vsakega posameznika vključenega v procese pomoči Romom potrebno, da razvija svojo etnično občutljivost ter uporablja antirasistična načela, ki jih obširneje obravnava Humljan Urh (2013), saj lahko z nasprotnim delovanjem povzročijo nezaupanje v vse pomagajoče in povečajo danes že zelo dolg most med večinskim prebivalstvom in Romi. Pomembno je zavedanje socialnega delavca, da je v odnosu do vsakega mladostnika, predvsem pa do mladostnika, ki pripada določeni etnični manjšini, zaradi česar se v odnosu do večinskega prebivalstva večkrat znajde v depriviligiranem položaju in ga spremlja občutek nemoči in zaradi česar razvije določene obrambne mehanizme, pomembna uporaba kvalitetne etnično občutljive komunikacije.

➤ **Raziskovalno vprašanje 2: V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenila socialna vključenost otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?**

Večina vprašanih staršev (6 staršev) se strinja, da se njihovi otroci, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar. Le eden od vprašanih odgovarja nikalno. Vsi vprašani se strinjajo, da se je socialna vključenost otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši povečala oziroma da se je njihova socialna mreža okrepila, vendar le v okviru sodelujočih v Dnevnom centru Kher šu beši. Otroci so v primerjavi s preteklostjo s pripadniki večinske družbe v večji meri v stiku le z ljudmi, ki prihajajo v Dnevni center Kher šu beši. »Samo s tistimi, ki so v dnevnem centru.« (V1) Eden od staršev navaja, da so se stiki otrok z večinskim prebivalstvom povečali zaradi vključevanja

novih delavcev v Dnevni center Kher šu beši. *»Ker v KŠB večkrat pridejo ljudje iz drugih ustanov in se družijo z otroci«* (V2). Nekateri pa k razširjeni socialni mreži dodajajo tudi šolo. *»Naši so samo v šoli in tukaj«*(V7).

Tudi vodja Dnevnega centra Kher šu beši gospa Nataša Smolič opaža, da se je socialna mreža otrok s prihodom Dnevnega centra Kher šu beši v romsko naselje Vejar, razširila. *»S tem, ko so ljudje v vseh teh letih delovanja dnevnega centra prihajali v naselje, se je tudi njihova socialna mreža okrepila«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Preden je Dnevni center Kher šu beši začel s svojim delovanjem, je bila njihova socialna mreža zelo šibka, predstavljali so jo le prebivalci romskega naselja Vejar in sošolci otrok v osnovni šoli. Ravno tako so bili otroci slabše vključeni v večinsko družbo. *»Bili so le stiki v šoli, nobenih obiskov zunaj, nobenih prijateljev izven naselja in druženj s sošolci izven naselja«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Z neromskimi vrstniki pa so se pogovarjali bolj kot ne le s sošolci. Ti so jih sprejeli, ampak vsi ostali pa ne. Torej se pravi sošolci, ki so bili z njimi vsak dan v stiku, z drugimi pa ne«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Glavni stiki med Romi in večinskim prebivalstvom so bili v veliki večini le v nujnih, vsakodnevnih situacijah. *»Stikov med Romi in Neromi skorajda ni bilo, razen tistih nujnih, kot so na črpalkah, trgovinah in pri zdravniku«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Intervjuvane strokovne delavke opažajo, da se dandanes napredek v socialni vključenosti otrok iz romskega naselja Vejar kaže v izboljšanju stikov in odnosov med otroci v šoli, kar se kaže v večjem povezovanju. *»Se pa že nekateri otroci več družijo s svojimi sošolci, res da le peščica, ampak tudi to je že napredek, da pride kakšen neromski otrok se igrat v romsko naselje«* (Intervju z go. Natašo Smolič). O prijateljskih odnosih med otroki iz romskega naselja Vejar in njihovimi sošolci ter medsebojnih obiskih govori tudi gospa Vida Hočevar, ki pravi: *»[S]edaj imajo tudi v razredu že prijatelje. Se drugi ne usedejo tri metre stran. K mojemu sinu sedaj pride na obisk, se igrat, sin voditeljice ure pravljic iz dnevnega centra in moj sin se gre k njemu domov igrat. Hodi tudi na rojstne dneve«* (Intervju z go. Vido Hočevar). Gospa Elizabeta Vovko Ozimek se v mnenju pridružuje ge. Vidi Hočevar. *»Zdi se mi, da so socialno bolj uspešni, ker opažam, da se ne družijo več samo med sabo – npr. moj sin ima zelo dobrega prijatelja iz romskega naselja«* (Intervju z gospo Elizabeto Vovko Ozimek). Slednji izjavi potrjujeta, da se obiskujeta otroka gospe Elizabete Vovko Ozimek in gospe Vide Hočevar, zaradi česar o obiskih drugih otrok ne moremo govoriti, vendar pa ravno slednji primer predstavlja veliko spremembo v primerjavi s preteklostjo. Gospa Nataša Smolič pravi, da so taki obiski še vedno zelo redki in so vezani predvsem na Rome in sodelujoče v

Dnevnem centru Kher šu beši. *»Če pa pogledam otroke pa ni toliko obiskov otrok, da bi rekla, da prihajajo Neromi v naselje, le sem in tja kdo, zelo malo. Ali pa če pride kakšna bivša sodelavka in pripelje svojega otroka, sošolca s seboj, ali pa kakšna sodelavka sedaj kdaj pripelje svojega otroka in se družijo«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Na izboljšanje odnosov med Romi in Neromi v šoli je vplivalo dejstvo, da gredo otroci iz romskega naselja Vejar v šolo z veliko več znanja in predznanja, na kar sta vplivala tako ustanovitev enote Vrtca Mavrica Trebnje – Vrtec Romano, v naselju Vejar in ustanovitev Dnevnega centra Kher šu beši. *»Jaz vidim, da odkar sta vrtec in Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci veliko več predznanja in iz tega razloga veliko lažje obiskujejo osnovno šolo, saj se ne počutijo tako odrinjene in drugačne, saj jih ostali otroci veliko lažje sprejmejo, če že nekaj znajo«* (Intervju z go. Vido Hočevar).

Pomembno je omeniti, da so rezultati intervjujev pokazali, da kljub izboljšanim odnosom med otroci v šoli, med Romi in večinskim prebivalstvom še vedno prevladuje nezaupanje. *»Igramo se neko igro zaupanja, ampak Rom je toliko doživel in preživel grdega in slabega, da točno ve, kdo ga ima rad in kdo ga nima rad, kdo ga spoštuje in kdo ga ne spoštuje«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Sprejetost Romov med večinskim prebivalstvom se ni dosti spremenila, prav tako ostaja isti odnos večinskega prebivalstva do Romov. *»Stiki med Romi in Neromi pa mislim, da se niso kaj dosti spremenili. Neromi se ne ukvarjajo toliko z Romi. Za njih so bili štirideset let nazaj, danes in bodo še čez deset let Romi isto. Oni imajo svoje skrbi in službe in vse. Mislim, da Romi še sedaj niso tako sprejeti«* (Intervju z go. Vido Hočevar). Ga. Vida Hočevar v intervjuju še dodaja, da večinsko prebivalstvo Rome vidi kot homogeno skupino, zaradi česar prihaja do dodatnega izključevanja.

»Mi imamo društvo, s katerim smo se udeleževali povorke na Trebanjskem košu. Eno leto pa so se eni Romi pač stopili tam in naslednje leto ni bilo zaželeno, da se udeležimo povorke. In od takrat se več ne udeležujemo povorke. Ampak ni bil pretep nič v zvezi z društvom, ni bilo društva zraven, so bili drugi razlogi. Ampak se ne ukvarjajo s tem in vse vržejo v isti koš« (Intervju z go. Vido Hočevar).

Več zaupanja se kaže v odnosu med otroci iz romskega naselja Vejar in delavci v Dnevnem centru Kher šu beši. Na samem začetku se je ta šele vzpostavljala, sčasoma pa se je med otroki razvil občutek varnosti in pripadnosti. Ga. Milijana Gligič - Mikica pravi, da je na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši med prebivalci romskega naselja Vejar starši in otroci glede delovanja dnevnega centra prevladovalo nezaupanje, zaradi česar je bila udeležba

manjša. *»Glede Kher šu beši pa so bili na začetku skeptični. Saj je to normalno, da če nekdo pride na njihov teritorij, da so skeptični. Se vprašaš, kdo so, kaj so in zakaj so prišli. Tako, da jih je na začetku zelo malo prihajalo«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Tako ga. Milijana Gligič - Mikica kot ga. Nataša Smolič se strinjata, da romski otroci vsakega, ki začne z delom v dnevnem centru, najprej preučijo in ugotavljajo, kakšen je njegov odnos do Romov.

»Na samem začetku so nas zelo preverjali, testirali. In vsakega, ki je na novo prišel v dnevni center, enako. Preizkušali so nas v tem smislu, kako daleč bomo šli, ali jim bomo rekli kaj grdega nazaj ali pa bomo ostali na nekem nivoju. Takoj so začutili, ali si jih sprejel ali ne, ali jih imaš rad ali ne« (Intervju z go. Natašo Smolič).

»In vsakega, ki pride v naselje, dajo na probo« (Intervju z go. Milijano Gligič – Mikico). V začetku delovanja dnevnega centra, so se otroci izredno hitro navezali na delavce, kar je posledično vodilo do razočaranja, ko so strokovni delavci zapuščali svoja delovna mesta in odšli iz dnevnega centra.

»Bili so zelo navezani na sodelavko Leo, ki je delala malo pred menoj. Ona jim je res dajala občutek varnosti, sprejetosti, pripadnosti in res so jo imeli radi. Njen odhod, ko je zamenjala službo, jih je zaradi tega zelo prizadel, bilo jim je zelo težko, ker je odšla oseba, ki so ji zares zaupali« (Intervju z go. Natašo Smolič).

»Prej so zelo težko sprejemali, da je bila v dnevnem centru ena učiteljica, pa je šla, pa je druga prišla in spet šla, to je bilo težko. Imajo rajši eno osebo, ampak se mi zdi, da sedaj bolje to razumejo.[...]Nekako so se prilagodili temu, saj vsaka nova oseba prinese nekaj novega« (Intervju z go. Vido Hočevnar).

To je bilo bolj izrazito na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši, sedaj pa otroci že lažje zaupajo novim obrazom. *»Med nami se počutijo zelo sprejete, varne in pripadne. Sedaj, ko prihajajo novi študenti, prostovoljci in drugi delavci, jih takoj sprejmejo. To traja pet minut, no še ne pet minut, samo rečejo 'O živijo, ti si pa nova, boš z menoj delala?'«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

O nezaupanju med romskimi otroci in večinskim prebivalstvom govorijo tudi rezultati pridobljeni s strani staršev. Na vprašanje, ali se otroci počutijo bolj sprejete in gojijo večje zaupanje do ljudi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, so starši odgovarjali zelo raznoliko, vendar se v veliki večini vsi strinjajo z intervjuvanimi sodelavkami Dnevnega centra Kher šu beši, da se je povečalo zaupanje med

Romi in večinskim prebivalstvom le v primeru Dnevnega centra Kher šu beši . Trije vprašani so odgovorili, da opažajo večje zaupanje, vendar je eden od staršev obrazložil, da je zaupanje omejeno le na sodelavce Dnevnega centra Kher šu beši. *»Ja, samo tem, ki so tukaj, drugim še zdaj ne«* (V7). Dva starša sta označila odgovor *»ne vem«*, eden od njiju pa je navedel, da sta zaupanje in občutek sprejetosti odvisna od socialne mreže. *»Določeno od otroka oz. staršev s kom se družijo«* (V2). Dva starša menita, da otroci nimajo večjega zaupanja in se ne počutijo sprejetih, vendar pa se njuni obrazložitvi ujemata z ostalimi, saj navajata, da otroci povečini zaupajo le ljudem iz dnevnega centra in šole. *»Težje je dobiti zaupanje ljudi, ki niso iz naselja. Otroci zaupajo ljudem v dnevnem centru in šoli, drugim težko«* (V3).

Da se med otroci in nekaterimi sodelujočimi v Dnevnom centru Kher šu beši pojavljajo nesoglasja, je razvidno že iz rezultatov raziskave v prvem delu oziroma odgovorov na prvo raziskovalno vprašanje pridobljenih s strani otrok, o tem pa govorijo tudi starši uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši. Eden od staršev navaja, da tudi do določenih zaposlenih strokovnih delavcev v dnevnem centru otroci nimajo zaupanja. *»Samo tem, ki so v centru, pa še tukaj eni ne zaupajo«* (V1). Pridruži se mu tudi drugi vprašani, ki dodaja, da prihaja do nesoglasij le z določeno osebo. *»In tukaj v delavnicah eni ne zaupamo, ker se otroci pritožujejo, da vpije in jih pošilja ven iz delavnic. Drugi so vsi vredni in ni bilo nikoli problemov«* (V3). Eden od staršev v obrazložitvi zaupanja in nezaupanja navede, da zaradi določene delavke v dnevnem centru otroci dnevni center obiskujejo redkeje. *»Otroci hodijo manj zaradi ene, ki je v delavnicah«* (V6).

O sprejemanju delavk in delavcev v Dnevnom centru Kher šu beši govori tudi Milijana Glišč - Mikica, ki pravi, da so se Romi z nekaterimi popolnoma povezali, medtem ko z drugimi ne navežejo močnejših vezi. *»In sedaj so jih vzeli za svoje, ampak ne vse, ki delajo tam. Ne vse. Romi ti direktno povejo: 'tega ne maram, ker ta ni za Rome in ne mara Romov'«* (Intervju z go. Milijano Glišč - Mikico).

Gospa Nataša Smolič in gospa Milijana Glišč - Mikica, ki sta bili prisotni v Dnevnom centru Kher šu beši v samem začetku delovanja, navajata, da se otroci v tistem času niso udeleževali prireditev, projektov ali izvenšolskih dejavnosti izven romskega naselja Vejar. *»Obiskovali niso nobenih izvenšolskih dejavnosti, prireditev. Nobenih šolskih izletov se niso udeleževali, niso hodili na nobene dejavnosti, na začetku sploh ne«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Prej se niso izven naselja udeleževali nobenih prireditev. Izven naselja«* (Intervju z go. Milijano Glišč - Mikico). Edini takrat obiskovan dogodek je predstavljala prireditev romskega društva

Romano Drom in sicer ob Svetovnem dnevu Romov v samem naselju Vejar, kamor sta se kasneje začela vključevati tudi Dnevni center Kher šu beši in vrtec Romano. Otroci so se prireditve pogosto udeleževali tudi kot nastopajoči. *»Prireditve so obiskovali le tukaj v naselju ob Svetovnem dnevu Romov in so tudi nastopali«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Milijana Gligič - Mikica dodaja tudi dejstvo, da so se v okviru delovanja kulturno umetniškega društva Romano Drom udeleževali nekaterih prireditvev in tekmovanj po Sloveniji vendar le kot nastopajoči. *»Nastopali smo tudi v drugih krajih, na primer ena pisateljica iz Ljubljane nas je povabila, ko je imela otvoritev. Plesali smo na raznih romskih tekmovanjih. Dva plesalca sem tudi jaz povabila, ko sem predstavljala knjige v knjižnici, da so plesali.«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico).

Na začetku delovanja Dnevnega Centra Kher šu beši so otroci postopoma začeli obiskovati več izvenšolskih dejavnosti, prireditvev in dogodkov. Ena izmed prvih dejavnosti izven romskega naselja Vejar, ki so se je otroci začeli udeleževati, so bile ure pravljic v Knjižnici Pavla Golie v Trebnjem. *»V knjižnici so v okviru dnevnega centra obiskovali ure pravljic, ki jih organiziramo za vse otroke vsakih 14 dni«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek). Dejavnost se je na samem začetku izvajala tako za romske kot neromske otroke skupaj, kasneje pa so jih morali zaradi nesoglasij s strani staršev neromskih otrok deliti. *»Mentorice so jih pripeljale v knjižnico, vendar so se začeli starši ostalih otrok pritoževati, zato smo se dogovorili, da bomo ure pravljic za romske otroke izvajali posebej«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek). Danes ure pravljic potekajo v samem romskem naselju Vejar. Romski otroci so ravno tako kot neromski deležni enakih nagrad za vključevanje v samo dejavnost.

»Trenutno smo dogovorjeni, da se ure pravljic izvajajo v dnevnem centru zaradi težav s prevozom do knjižnice in nazaj. Vsak mesec pa nas v knjižnici obišejo otroci, ki so vključeni v vrtec. Otroci, ki so obiskovali ure pravljic, so se udeležili tudi predstave ob zaključku in dobili priznanja in nagrade kot neromski otroci« (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek).

Dnevni center Kher šu beši je v osmih letih delovanja romskim otrokom približal svet izven romskega naselja Vejar in jim vlil samozavest za večjo participacijo na prireditvah, šolskih in izvenšolskih izletih ter drugih dejavnostih. Romskim otrokom je vključevanje v Dnevni center Kher šu beši omogočalo obisk različnih krajev in znamenitosti po Sloveniji. Danes je opazen napredek. *»K temu so pripomogle tudi delavnice v dnevnem centru, ker grejo večkrat na kakšen izlet, tudi na morje pa tako«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). Kakor pravi vodja dnevnega centra, gospa Nataša Smolič, je napredek viden tudi v obiskovanju izletov, ki jih

organizira šola. »Tekom let smo spodbujali, naj otroci hodijo na šolske izlete, vendar še vedno ne gredo vsi. Je pa velik napredek.[...] Sedaj veliko pogosteje obiskujejo šolske izlete že prvošolčki, ampak ne vsi. Polovica pa sigurno« (Intervju z go. Natašo Smolič). Gospa navaja, da se je v samih otrocih začela razvijati želja po večjem vključevanju v dejavnosti, ki ne potekajo v romskem naselju Vejar.

»Punce so se začele pridruževati mažoretkam in fantje nogometašem [...] so pa izkazali željo biti del teh skupin, tako punce kot fantje [...] omeniti moram tudi to, da je nekaj otrok hodilo na tajski boks v Trebnje, gre za izven šolsko dejavnost, kamor so hodili kar nekaj mesecev, nastopili so tudi na dogodku v okviru prireditve Iz trebanjskega koša, ki ga je organiziral trener tajskega boksa« (Intervju z go. Natašo Smolič).

Tudi vsi vprašani starši uporabnikov se strinjajo, da Dnevni center Kher šu beši vpliva na večji obisk dogodkov in prireditev tako v šol kot izven nje. »Ker večkrat odidejo iz naselja s KŠB na prireditve in hodijo na ogled znamenitosti« (V2). Dva izmed vprašanih dodajata, da se otroci v času pred Dnevnim centrom Kher šu beši niso udeleževali prireditev in izletov. »Prej niso hodili nikamor, zelo slabo, sedaj grejo večkrat s šolo pa s centrom« (V3), »Prej niso hodili, zdaj ko je delavnica pa grejo tudi v Ljubljano v živalski vrt in na morje« (V7).

Otroci so se začeli udeleževati in se v vedno večjem številu radi udeležujejo dejavnosti in izletov, ki jih ponuja Dnevni center Kher šu beši.

»Otroci obiskujejo vse projekte dnevnega centra že od prvega dneva dalje. Večji kot je projekt, bolj kot je zanimiv, več obiska je. Seveda nihajo obiski, ampak konstanta je ves čas. Poleti imamo poletni tabor, ki je zelo obiskan. Vsako leto gremo tudi na morje, kar je vedno bolj obiskano.« (Intervju z go. Natašo Smolič).

Dober vpliv, ki ga je imel na izboljšanje stanja Dnevni center Kher šu beši, opaža tudi ga. Milijana Gligič - Mikica.

»Zanimivo je tudi to, da ta srednja generacija, od 18 do 25 let, rada kocka, rada hodi v disko in rada marsikaj uporablja. Ampak v kino niso šli. Kher šu beši je prvi začel s kinom. No že v šoli so imeli, ampak niso šli. Raje so vzeli prosto. Tudi šola se je dosti ukvarjala z Romi, ampak enostavno so rekli 'ne'. Ampak s Kher šu beši so pa šli v kino. In v živalski vrt, adrenalinski park, ogromno.« (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico)

Socialno izključenost marginaliziranih skupin prebivalstva vzdržujejo neenake možnosti in neenaki pogoji za doseganje virov in ciljev, kot jih ima večinsko prebivalstvo (Žnidarec Demšar, Urh 2005: 329). Avtorja Dragoš in Leskošek (2003: 62) pravita, da se socialno vključevanje začne v sami skupnosti z zagotavljanjem dostopa do resursov in vključevanjem v družbeno pomembne odnose. Dnevni center Kher šu beši je na področju socialnega vključevanja v življenja romskih otrok iz naselja Vejar prispeval svoj delež že s svojo navzočnostjo v romskem naselju Vejar, saj sodelujoči delavci v dnevnem centru prispevajo velik delež v krepitvi socialne mreže otrok. Ravno sodelujoči v dnevnem centru predstavljajo glavni vir stikov med romskimi otroci in večinskim prebivalstvom. Socialno izključenost zmanjšujejo s postopnim grajenjem zaupanja v različne dejavnosti, z uvajanjem izletov in prireditev izven romskega naselja Vejar, kar je sčasoma, kakor prikazujejo rezultati, privedlo do razvoja želje po večji participaciji v dejavnostih tudi izven romskega naselja Vejar. Rezultati nakazujejo, da romski otroci, v tem primeru uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši, do določenih delavcev dnevnega centra čutijo nezaupanje predvsem zaradi načina komunikacije, medtem ko večina ostalih delavcev vzbuja občutke pripadnosti in varnosti. Podatki so bili pridobljeni s strani staršev uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši in jih povezujem z rezultati pridobljenimi kot odgovor na prvo raziskovalno vprašanje, kjer je nekaj otrok izrazilo nezadovoljstvo z eno od sodelavk Dnevnega centra Kher šu beši. Kakor navaja Humljan Urh (2013: 86) je za uspešno delo s pripadniki etničnih manjšin potrebno etnično občutljivo komuniciranje. V nasprotnem primeru lahko etnično neobčutljiva komunikacija, neprilagojen slog komunikacije in neprimeren način komunikacije v določenem trenutku prekrine odnose ali pa prispeva h konfliktom in napetostim med uporabniki. Ravno tako je potrebno, da vsak socialni delavec v procesu sodelovanja z uporabnikom vzdržuje odnos kot spoštljiv in odgovoren zaveznik, kjer uporabnik zavzema pozicijo eksperta iz izkušenj (Čaćinović Vogrinčič 2010: 241).

➤ **Raziskovalno vprašanje 3: V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenila socialna uspešnost otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?**

Sledeči rezultati prikazujejo, da se je socialna uspešnost otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši, v osmih letih njegovega delovanja izboljšala na več področjih. Rezultati so

pridobljeni le s strani strokovnih delavk in prostovoljk Dnevnega centra Kher šu beši in ne staršev uporabnikov.

Ga. Nataša Smolič opisuje, da je v začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši med otroci iz romskega naselja Vejar opazila, da otroci ne znajo oziroma ne zmorejo izražati svojih čustev na način, ki bi ustrezal tako otrokom samim kot tudi delavcem v dnevnem centru in navsezadnje tudi večinski družbi. *»Težave so imeli pri izražanju čustev, pri veselju in jezi sploh. Se pravi, ko nekaj ni bilo po njihovo, je bilo najlažje udariti«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Milijana Gligič - Mikica pravi, da se je Kher šu beši v veliki meri posvečal čustvom romskih otrok in njihovem izražanju, čemur namenja večjo pozornost še danes. *»Na čustvih se je delalo od samega začetka na nezavedni ravni. Na tem se dela sedaj še bolj, da ti lahko pokažeš svoja čustva«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). *»Ves čas je treba nadgrajevati, da dejansko sami ugotovijo, kaj pomeni biti žalosten. Kaj pomeni biti vesel. Kaj pomeni, če mu jaz rečem, da je nesramen, da je nekoga prizadel«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Pridružuje se ji tudi ga. Vida Hočevnar. *»Spomnim se, da je bilo veliko poudarka na tem že takrat, ko sem jaz delala v delavnicah«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). Danes romski otroci še vedno težko izražajo svoja čustva, vendar pa se stanje izboljšuje, saj na tem področju delata tako Kher šu beši, kot Vrtec Romano z demonstracijami izražanja čustev ob določenih dogodkih in skozi igro, kar v nadaljevanju opisuje ga. Vida Hočevnar.

»Z izražanjem čustev imajo še kar nekaj težav, ampak se izboljšuje. To vidim tudi sedaj v vrtcu, saj se igramo določene igre, kjer se primemo za roke ali pa rečemo dobro jutro in pobožamo en drugega. Recimo se objamemo in damo roko, če ima kdo rojstni dan. To jim včasih sploh ni bilo sprejemljivo, bilo jim je blazno nerodno in čudno« (Intervju z go. Vido Hočevnar).

Najbolj opazno izraženo čustvo otrok je bila v začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši jeza, ki se je nadalje odražala v prepirih, konfliktih in nasilju. *»Zelo veliko je bilo preprirov med otroki in med nami, saj niso znali izražati, kaj želijo na primeren način oziroma da bi bilo to tudi primerno za nas«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Ko je prišlo do konflikta, tega niso reševali s pogovorom ampak z brco, klofuto in pljuvanjem«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Prepirom med otroki, ki so v veliko primerih odraz družinskih sporov, je Dnevni center Kher šu beši v osmih letih svojega delovanja posvečal veliko pozornosti in skušal z otroki najti primernejše načine za njihovo reševanje. Ga. Nataša Smolič pravi, da so konflikte

skušali reševati na različne načine. *»Na način, da smo se posedli v krog in smo se pogovarjali o tem, kaj se je zgodilo«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Veliko smo se ukvarjali tudi s prepiri, ki jih je v naselju veliko, medsebojnih družinskih sporov, kar se je potem prenašalo tudi na otroke, tako da smo imeli veliko dela s tem, da smo sprte spravili v isti prostor, da je bilo obvladljivo«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Veliko smo se pogovarjali tudi o družinskih odnosih, prijateljstvu.«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Nataša Smolič pravi, da danes otroci medsebojne spore že poskušajo reševati na primernejši način. *»Tudi medsebojne konflikte sedaj bolje rešujejo, saj smo imeli kar nekaj pogovorov o konfliktih«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Veliko manj je pljuvanj in udarcev, s tem da se besedno še vedno hitro skregajo, užalijo in ponižajo, vendar veliko manj kot včasih«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Milijana Gligič - Mikica poudarja, da se danes otroci za svoja dejanja, s katerimi drugim škodijo, tudi opravičijo. *»Mi je pa zelo všeč, da so se sedaj naučili opravičiti. Kar je zelo lepo«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Opozarja tudi na pomembnost uporabe opravičila s strani socialnih delavcev in delavk oziroma sodelujočih v Dnevnom centru Kher šu beši in se torej opravičijo otrokom, kadar jim je bila storjena krivica, saj otrokom predstavljajo zgled. *»Kar pomeni, da se morajo tudi odrasli otroku opravičiti, ni jim treba biti nerodno, ker se potem tudi oni naučijo in se opravičijo«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Ga. Nataša Smolič se pridružuje mnenju ge. Milijane Gligič - Mikice. *»Pomembno je, da smo jih vedno uporabljali tudi delavci v dnevnem centru, ne le da smo učili otroke, ampak, da smo tudi mi njim rekli 'hvala', 'prosim'«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Izražanje opravičil že kaže na razvoj bontona med otroci v romskem naselju Vejar, česar je v preteklosti primanjkovalo, pravi ga. Nataša Smolič, vendar pa hkrati opozarja, da gre za navado romske populacije iz naselja Vejar.

»Uporaba bontona, kakšnih hvala, prosim, dober dan, tega sploh ni bilo je pa res, da tudi Romi, ko se vidijo med seboj si ne rečejo 'Živijo', tako da je bilo to nekaj popolnoma novega, da jih mi učimo sedaj reči 'dober dan', ker tudi pri njih ni te navade, še danes ne« (Intervju z go. Natašo Smolič).

Danes na tem področju opaža razlike. *»Uporaba bontona se je zelo izboljšala, torej so začeli uporabljati besede, kot so 'hvala', 'prosim'. Seveda še sedaj zahtevajo stvari, ampak jih popravimo v smislu 'reče se ali mi lahko prosim daš to pa to', nato pa se popravijo sami«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

V primerjavi s časom, ko je Dnevni center Kher šu beši začel s svojim delovanjem, in danes so med otroci opazne razlike v izražanju spoštovanja, o tem govori ga. Elizabeta Vovko Ozimek, katere opažanja temeljijo na sodelovanju otrok pri dejavnosti Ure pravljic. *»Opažam, da se otroci bolj držijo dogovora, ne segajo več toliko v besedo, sodelujejo in tudi upoštevajo, da ne razumem njihovega jezika. Še vedno so bolj glasni kot neromski otroci, vendar jih je lažje umiriti kot nekaj let nazaj«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek). *»Starejši mladostniki, ki so včasih obiskovali ure pravljic, so sedaj uporabniki knjižnice, poznajo pravila in jih ne kršijo kot včasih«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek). Ga. Elizabeta Vovko Ozimek se v svojih odgovorih dotika pomembnega vidika socialne uspešnosti. Gre za spoštovanje pravil in dogovorov ter razvijanje odgovornosti, česar je otrokom iz romskega naselja Vejar v preteklosti primanjkovalo, za večjo povezanost in vpetost v večinsko družbo pa so zelo pomembni.

Prav tako so otroci razvili odgovornost do svoje lastnine, se strinjata ga. Nataša Smolič in ga. Vida Hočevnar. *»Ena od deklic je izgubila po deset puščic na leto, sedaj pa jo ima, torej v petih letih učenja, da se mora stvari čuvati, pospraviti za seboj, se vidi napredek«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Jaz sem včasih videla, ko sem še delala v dnevnem centru, da so otroci svoje izdelke puščali od dnevnega centra pa vse do doma, povsod. Sedaj pa mislim, da imajo že kar drugačen odnos do tega, kar naredijo«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). Dnevni center Kher šu beši razvoj odgovornosti pri otrocih krepi z vsakdanjim opozarjanjem na vzdrževanje čistoče in reda v dnevnem centru, kar je pogojeno tudi z vzdrževanjem avtoritete delavcev dnevnega centra.

»Tudi v dnevnem centru smo jih morali učiti delovnih navad, da se pospravlja za seboj, to se učimo še sedaj. Je pa popolnoma odvisno od tega, koliko je delavec v dnevnem centru strog oziroma odločen, da mora otrok pospraviti za seboj, na primer mizo, za katero je prej delal, saj se zelo upirajo, ti pa moraš vztrajati. Prej jim ni bilo težko reči, da ne bodo pospravljali, vzdrževali so avtoriteto« (Intervju z go. Natašo Smolič).

Še nekaj let nazaj sta bili samopodoba in samozavest med otroci iz naselja Vejar na zelo nizki ravni in sta se odražali v odnosu otrok do drugih ljudi. *»Ko sem prvič prišla v naselje so bili zelo sramežljivi, brez samozavesti. Tu pa tam so mogoče imeli nekateri takšno 'lažno' samozavest«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Prav tako o samopodobi govori ga. Elizabeta Vovko Ozimek. *»Zdi se mi, da je bila njihova samopodoba precej slaba, kar so skrivali za svojim obnašanjem«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek). Ga. Vida Hočevnar

slabo samopodobo otrok povezuje z zavestjo v družini. *»Prej je bila samopodoba zelo slaba, sedaj je boljša, čeprav se mi zdi, da je še zmerom slaba. Ne vem zakaj. To je tudi v družini drugače, ker ni tistega optimizma, da bi na primer rekli, 'ko bo uspešno končala osnovno šolo, bo šla pa še naprej'«* (Intervju z go. Vido Hočevnar).

Ga. Vida Hočevnar opaža, da je na slabo samozavest in nizko samopodobo vplivalo tudi slabše razumevanje slovenskega jezika, kar se je odražalo predvsem v šoli pri samem pouku in odnosu s sošolci in sošolkami.

»Spomnim se enega dekleta, ki je bilo v času mojega prihoda v naselje v osnovni šoli. Govorila mi je, da je, odkar je prišla v šolo in do konca pouka, bila tiho. In to je bilo značilno za vse otroke, ki so obiskovali šolo. Odšli so v šolo, tam so bili pa tiho in gledali. Ali so razumeli, kaj učitelj govori, ali niso razumeli, ne vem. Sedeli so in so bili tiho. Tudi če so karkoli spregovorili, je bil že naglas drugačen in da so se še zmotili pri kakšni črki v besedah, so se ostali otroci že smejali, tako da so bili rajši tiho« (Intervju z go. Vido Hočevnar).

Dnevni center Kher šu beši skuša z različnimi dejavnostmi krepiti samozavest in samopodobo otrok, za kar pa je, kakor navaja ga. Milijana Gligič - Mikica, potrebno veliko truda in dela. *»Samozavest se ne more spremeniti čez noč, na njej je treba delati. In še vedno se dela«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Milijana Gligič - Mikica največji uspeh Dnevnega centra Kher šu beši v krepitvi samozavesti in samopodobe romskih otrok pripisuje organiziranim izletom in dejavnostim, ki jih marsikateri romski otrok izkusi prvič.

»Na morju jih tudi ni bilo sram. Saj nekateri so že bili na morju, ampak le nekateri. In oni so imeli s seboj kopalke in brisače in so se znali obnašati. Drugi pa so bili v spodnjicah ali pa v kavbojkah in majicah so se šli kopat. To je bilo pravo uživanje, to moraš doživeti. Pa nekateri se še nikoli niso peljali z vlakom, ker so se ga zelo bali. Nekaj časa nazaj so se s Kher šu beši peljali.« (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico)

Veliko težav so v preteklosti romskim otrokom predstavljale funkcionalne veščine ter motorične spretnosti. *»Glede funkcionalnih veščin, uporaba škarij, raznih materialov niso znali uporabljati«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Gospa Nataša Smolič opisuje, da je Kher šu beši učil tako otroke kot tudi starše. *»Tako da smo se na začetku učili teh osnovnih veščin, tudi čevlje zavezati. Ali pa dovolj se obleči, na primer pozimi premalo oblečeni, poleti preveč, bosi. Tukaj smo sodelovali tudi s starši, smo jih učili, kako naj jih primerno oblečejo«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Motorične spretnosti romskih otrok, ki jih mnogi neromski

otroci že pred obiskovanjem prvega razreda dobro obvladajo, so bile slabo razvite. *»Imeli so veliko težav pri pisanju, pri risanju. Risati niso znali ničesar, težko so barvali do črte, uporabljali škarje, sploh tempere, to je bilo več povsod okoli lista«* (Intervju z go. Natašo Smolič). O tem govori tudi ga. Elizabeta Vovko Ozimek. *»Izdelki na ustvarjalnih delavnicah so morali biti precej enostavni, ker so v nasprotnem primeru hitro obupali in rekli, da ne zmorejo«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek). Danes je opazen napredek na področju motoričnih spretnosti romskih otrok. *»Uporaba gibov in svojega telesa je veliko boljša«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Otroci iz romskega naselja Vejar si v času, ko je Dnevni center Kher šu beši začel z delovanjem, niso postavljali niti kratkoročnih niti dolgoročnih ciljev. *»Glede takratnih ciljev romskih otrok lahko rečem, da ni bilo nobenih ciljev«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Sedaj pa se že opazi razmišljanje o bližnji prihodnosti. *»Glede vrednot in ciljev lahko povem, da si otroci sedaj postavljajo kratkoročne cilje na primer 'rad bi šel v višji razred'«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Današnji hiter tempo življenja in iskanje hitrih virov zadovoljstva predstavljajo velike izzive že otrokom in mladostnikom. Da bi se otroci v nadaljnjem življenju uspešno soočali s težkimi situacijami, je potrebno graditi na socialni uspešnosti in z njo povezanimi socialnimi veščinami. Velik primanjkljaj na tem področju je bil v preteklosti opazen tudi med romskimi otroki iz naselja Vejar, zaradi česar je bil velik del pozornosti Dnevnega centra Kher šu beši namenjen ravno tej problematiki.

Socialna uspešnost otrok oziroma mladostnikov se povečuje z učenjem določenih socialnih veščin z upoštevanjem različnih psihosocialnih dejavnikov in socialnega okolja, iz katerega izhajajo (Metelko Lisec 2004: 106). Iz pridobljenih rezultatov je razvidno, da se je socialna uspešnost otrok s pomočjo Dnevnega centra Kher šu beši začela povečevati, kar iz svojih lastnih izkušenj opisujejo intervjuvanke. Otroci so začeli razmišljati o svoji prihodnosti, ki ni omejena le na romsko naselje Vejar. Razvijati se je začela zavest o spoštovanju sočloveka skozi uporabo bontona in ozaveščanja svojih čustev. Okrepljena samozavest in samopodoba se, ob sočasnem vključevanju otrokovih najbližjih, odražata v izgubi strahu pred neznanim, kar skuša otrokom z realizacijo projektov in vključevanjem v različne dejavnosti ponujati Dnevni center Kher šu beši. Socialno uspešen mladostnik, kot ga definira avtorica Metelko Lisec (2004: 106) je mladostnik, ki se zaveda sveta okoli sebe, svoje prihodnosti v smislu postavljanja vrednot in ciljev in uspešno premaguje težave s prepoznavanjem možnih rešitev.

Potrebno bo še veliko časa in truda vseh vpletenih v življenja romskih otrok iz naselja Vejar, da jih bomo lahko definirali kot socialno uspešne mladostnike, vendar pa lahko s pridobljenimi rezultati potrdim, da gre za pozitiven napredek v želji po razvijanju socialno uspešnih mladostnikov iz romskega naselja Vejar, kjer velik del prispeva Dnevni center Kher šu beši.

➤ **Raziskovalno vprašanje 4: V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo znanje slovenskega jezika otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?**

Slabo znanje ali neznanje slovenskega jezika v današnjem času predstavlja veliko oviro na izobrazbeni poti romskih otrok. Ne le da vzpostavlja nesproščeno in napeto vzdušje v razredu, vpliva tudi na doseganje rezultatov in uspešnost pri pouku (Škof 1991: 101). Naslednji rezultati raziskave prikazujejo, da tudi romski otroci iz naselja Vejar spadajo v skupino prebivalstva s slabšim znanjem slovenskega jezika, vendar pa se je to, sodeč po rezultatih pridobljenih s strani tako staršev uporabnikov dnevnega centra kot strokovnih delavk in prostovoljk, v osmih letih delovanja Dnevnega centra Kher šu beši izboljšalo.

Vsi vprašani starši se strinjajo, da njihovi otroci danes bolje razumejo in govorijo slovensko kot pa v času pred delovanjem Dnevnega centra Kher šu beši. Prav tako se strinjajo, da je k temu velik delež prispeval Dnevni center Kher šu beši. Eden od vprašanih staršev pravi, da v preteklosti slovenščine otroci niso dobro poznali. *»Prej tega ni bilo, bila je samo romščina«* (V6). Pravijo, da je pomembno, da njihovi otroci dobro spoznajo slovenski jezik. *»Da, ker otroci več slovenščine rabijo, ker imajo romščino doma. Ne rabijo več romščine, in center govori slovensko in jih učijo«* (V4). Dva vprašana omenjata prispevek Dnevnega centra Kher šu beši, ki po njihovem mnenju veliko poudarka daje na učenje in izgovorjavo slovenskih besed. *»Center pomaga prvim razredom, da se bolje naučijo slovenskega jezika, sploh besede«* (V3). *»Večkrat jih popravijo pri izrečenih besedah«* (V2).

Tudi ga. Vida Hočevar omenja, da je bilo znanje slovenščine med otroci iz naselja Vejar v preteklosti zelo slabo. *»Niso imeli nikakršnega predznanja slovenskega jezika«* (Intervju z go. Vido Hočevar). Nasprotno mnenje pa imajo ostale intervjuvanke, ki pravijo, da so otroci že v začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši poznali slovenski jezik in ga uporabljali. *»Slovenski jezik so znali od samega začetka, tako da tukaj nismo imeli težav«* (Intervju z go.

Natašo Smolič). Opažale pa so težave pri uporabi in razumevanju slovenščine. *»Poznalo se je na primer, da ne poznajo moškega in ženskega spola. To je bil zelo velik problem«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Ga. Nataša Smolič omenja, da je Dnevni center Kher šu beši kot pomoč pri sporazumevanju med otroki in delavci v dnevnem centru med sodelujoče delavce vključil tako imenovanega predstavnika Romov, osebo živečo v romskem naselju Vejar, katerega glavna naloga je prevajanje določenih besed iz romskega v slovenski jezik in obratno.

»Je pa bilo občasno videti probleme v tem stilu: 'joj, kako se že reče?' in so nam hoteli nekaj prevesti v slovenščino, ta stavek sem si prav zapomnila. Zato smo pa potem imeli romsko pomočnico, takrat je bila to Vida, potem Jelena, potem Klemen, sedaj Senja, tako da so oni v bistvu prevajali« (Intervju z go. Natašo Smolič).

Pomembnost uvedbe pomočnikov Romov je razvidna tudi iz težav, ki jih omenja ga. Elizabeta Vovko Ozimek, saj je razumevanje jezika vplivalo tako na otroke kot sodelavce v Dnevnem centru Kher šu beši. *»Znanje slovenskega jezika je bilo zadovoljivo, vendar so otroci hitro 'preklopili' v svoj jezik, tako da sem jih morala pogosto opozarjati, naj z menoj govorijo slovensko, ker ne razumem«* (Intervju z go. Elizabeto Vovko Ozimek).

Delavci v dnevnem centru so slovenski jezik romskim otrokom poskušali približati na različne načine, predvsem preko pomoči pri delu za šolo. *»Ukvarjali so se z otroki pri branju, pri domačih nalogah, plakatih«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Danes se to odraža v izboljšanem znanju in razumevanju slovenščine romskih otrok. *»Danes pa lahko povem, da se je skoraj 80 % izboljšalo. Vsi otroci znajo slovenščino, pa ne samo da znajo slovenščino, znajo pravilno slovenščino«* (Intervju z go. Milijano Gligič – Mikico). Napredek je opazen v vsakdanjem življenju, predvsem pri obisku osnovne šole, saj je izboljšano znanje slovenščine romskim otrokom pomagalo tako pri medsebojnih odnosih s sošolci kot pri samem izobraževalnem procesu. *»Sedaj v šoli niso več samo tiho«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). *»Branje, ki ga prva leta sploh ni bilo, je sedaj prišlo do nivoja tretjega, četrtega razreda«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Se pa trudijo in sedaj znajo prebrati že na primer novice, reklame, obvestila, tudi kakšno knjigico. Torej splošna razgledanost se je razširila in je veliko boljša kot včasih, sedaj otroci prebirajo svojim staršem«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Pojavlja pa se vprašanje, kaj bi se na tem področju še moralo izboljšati ter iz katerega vidika. Potrebno se je zavedati, da romskim otrokom slovenščina predstavlja drugi jezik, saj je njihov prvi, materni jezik, romščina. Na to opozarja tudi ga. Nataša Smolič, ki pravi, da bi souporaba

slovenščine in romščine v prvih letih otrokovega izobraževanja lahko prinesla še kako potrebne spremembe.

»Moram povedati tudi to, ko gredo otroci v šolo, je njihov materni jezik romščina. V šoli pa se učijo v slovenščini, tako da je že tukaj velik prepad. Mogoče bi otroci, če bi jim v prvih letih razlagali v romščini, koliko je ena plus ena, torej jek plus jek, ali pa prebrali zgodnico v romščini, bi bilo popolnoma drugače.« (Intervju z go. Natašo Smolič)

Ga. Vida Hočevnar dodaja, da sta se uporaba in znanje slovenskega jezika izboljšala le pri tistih otrocih, ki se redno udeležujejo delavnic v Dnevnom centru Kher šu beši in hodijo v vrtec. *»Slovenski jezik tisti, ki redno hodijo v delavnice in v vrtec, zelo dobro obvladajo. Tisti, ki pa pridejo tako v vrtec ali delavnice samo za kratek čas, pa ne govorijo tako dobro«* (Intervju z go. Vido Hočevnar).

Če primerjamo rezultate pridobljene s strani staršev uporabnikov dnevnega centra z rezultati pridobljenimi s strani strokovnih delavk in prostovoljk Dnevnega centra Kher šu beši, opazimo viden razkorak v opažanem stanju v času pred začetkom delovanja Dnevnega centra Kher šu beši. Romskim staršem, ki se strinjajo, da je bil takrat prisoten le romski jezik, se v mnenju pridruži le ga. Vida Hočevnar, medtem ko ostale sodelavke zavzemajo stališče, da je bil slovenski jezik že prisoten in uporabljen kljub nekaterim težavam. Menim, da se pogleda razlikujeta zaradi dejstva, da tako romski starši kot ga. Vida Hočevnar, živijo v romskem naselju Vejar, s čimer predstavljajo pogled »od znotraj«, predstavljajo njihovo videnje situacije z zornega kota uporabnikov. Med seboj so se v preteklosti pogovarjali predvsem v romščini, zaradi česar lahko sklepamo, da menijo, da otroci slovenščine niso dobro poznali, sedaj pa se tudi med seboj že pogovarjajo slovensko. Po drugi strani pa ostale intervjuvanke preteklo situacijo definirajo s perspektive »od zunaj«, torej etskega vidika in pravijo, da so v komunikaciji z otroki uporabljali predvsem slovenščino tudi na začetku delovanja dnevnega centra.

Vsi vprašani se strinjajo, da se je znanje slovenskega jezika med romskimi otroci v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši izboljšalo, predvsem med otroki, ki dnevni center redno obiskujejo. Dnevni center Kher šu beši, ki je med drugim veliko pozornosti namenil izboljšanju branja romskih otrok, je z namenom lažjega sporazumevanja med svoje delavce vključil tudi pripadnike romske skupnosti. Povežemo jih lahko z romskimi pomočniki, ki danes predstavljajo pomemben člen v osnovnošolskem izobraževanju romskih otrok. S tem se strinja tudi avtorica Gomboc Mrzlak (2009: 28), ki pravi, da romski pomočniki predstavljajo

»uspešen mehanizem 'dobre prakse' pri reševanju romske problematike v šolstvu«. V primeru Dnevnega centra Kher šu beši gre za nekakšen vezni člen, ki povezuje delavce v dnevnem centru in uporabnike ter njihove starše. Delavci, ki živijo neposredno z uporabniki v romskem naselju Vejar, z uporabniki lažje vzpostavijo stik in zaupanje zaradi znanja in uporabe jezika otrok, ki obiskujejo Dnevni center Kher šu beši, ter poznavanja njihovega ozadja v smislu kulturnih navad in sosedskih odnosov. Vidna je tudi zavest, da bi bilo na tem področju potrebno delati v smeri dvojezičnega izobraževanja, sploh v prvih letih otrokovega izobraževanja, da se utrdi znanje za naprej. Tudi avtorici Lesar in Dežman (2012: 222–223) poudarjata, da bi se s slovensko-romskim slovarjem in dvojezičnimi gradivi za učenje romskih otrok tudi učitelji v osnovnih šolah veliko lažje sporazumevali z romskimi učenci in jim nudili potrebno učno snov.

➤ **Raziskovalno vprašanje 5: V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenil odnos do izobraževanja otrok iz romskega naselja Vejar in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?**

V času, ko se je Dnevni center Kher šu beši ustanavljal, večini ljudi iz romskega naselja Vejar izobrazba ni predstavljala pomembnega vidika življenja. *»Šolanje jim je bilo brez veze«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Včasih je bilo skoraj sramotno hoditi v šolo, češ 'moji so doma, kaj boš ti hodil v šolo'«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Pouka se otroci iz romskega naselja Vejar niso pogosto udeleževali. Ga. Nataša Smolič razloge za to najde v slabšem predznanju. *»Obiskovanje šole je bilo zelo slabo. Na začetku šolskega leta je šlo kakšen mesec, potem ko se je začelo učenje, pisanje, računanje pa so vedno slabše obiskovali pouk, saj če ne znaš pisati, se ne moreš učiti, računati, ne moreš slediti pouku«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Vida Hočevvar navaja, da so otroci odšli v prvi razred mnogo starejši ali pa se v osnovnošolsko izobrazbo sploh niso vključili. *»Otroci so redko obiskovali šolo, nekateri so se vključili v prvi razred osnovne šole tudi z devetim letom starosti ali desetim, brez socializacije«* (Intervju z go. Vido Hočevvar). *»Prej nekateri otroci sploh niso hoteli v šolo, sedaj so tukaj še trije odrasli, ki sploh niso hodili v osnovno šolo«* (Intervju z go. Vido Hočevvar).

Danes je obisk pouka popolnoma drugačen kot v preteklosti. Otroci se v veliki večini redno šolajo in vsakodnevno obiskujejo pouk. Kakor navaja ga. Vida Hočevvar, med mladostniki iz

naselja ni več takšnih, ki osnovne šole sploh ne bi obiskovali. *»Takega primera sedaj sploh ni več«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). Tudi ga. Nataša Smolič se strinja, da se je obisk pouka izboljšal. *»Kolikor obiska takrat ni bilo, je sedaj, in kolikor ga je takrat bilo, ga sedaj ni«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Vida Hočevnar omenja rezultate obiskovanja pouka, ki jih je izvedela od ravnatelja Osnovne šole Trebnje. Obiskovanje se je sčasoma povečalo, razlogi pa so tudi v sklenjeni pogodbi med romskimi starši in Centrom za socialno delo Trebnje o aktivnem vključevanju v družbo oziroma pogodbo o aktivnem reševanju socialne problematike, kar pomeni, da se staršem, če otrok ne obiskuje pouka vsak dan, del denarja iz denarne socialne pomoči zadrži.

»Pred uvedbo teh delavnic je bil nižji in še pote, nekaj časa še nižji kot pa danes. Zato ker imajo sedaj na Centru za socialno delo Trebnje sklenjeno pogodbo o aktivnem vključevanju v družbo in so prejemki socialnih transferjev povezani s sorazmernim deležem obiska pouka v šoli in v vrtcu, zato. Če otrok nekaj dni ne bo hodil v šolo, toliko procentov manj bodo dobili. Ta denar samo zadržijo in ga dajo potem, ko je reden obisk v šoli. Ampak je vsaj neka motivacija.« (Intervju z go. Vido Hočevnar)

Večina vprašanih staršev se strinja, da njihovi otroci sedaj pogosteje obiskujejo pouk (6 staršev). Eden od vprašanih pa je izbral odgovor *»ne vem«*, kar je obrazložil s trditvijo, da je obisk pouka odvisen od staršev ali otroka. *»Odkvisno od staršev ali otroka«* (V4). Trije starši, ki so se strinjali, da se je obisk pouka povečal, razloge za to najdejo tudi v Dnevnom centru Kher šu beši. In sicer pravijo, da pripomore pri domačih nalogah in s spodbujanjem pomaga pri izgubi strahu pred obiskom šole. *»Ker imajo večkrat narejeno nalogo in grejo z manjšim strahom v šolo«* (V2). *»Tudi spodbujajo«* (V7). Eden od vprašanih staršev pa za večji obisk pouka navaja razlog, da je otrok, ki tisti dan pouka ne obiše, lahko v Dnevnom centru Kher šu beši prisoten krajši čas kot tisti, ki ga je obiskal. *»Da, ker kdor ne gre v šolo ne more biti dolgo časa v delavnicah, zato radi grejo, da so tudi tam dlje«* (V3).

V Dnevnom centru Kher šu beši obisk šole skušajo povečevati in vzdrževati na različne načine. Nudijo jim možnost pogovora in spodbud. *»Tudi v dnevnem centru jih ves čas spodbujajo za obisk šole, na tak prijazen način«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). *»Tudi dnevno jih spodbujamo k obiskovanju pouka med drugim tudi s pogovori o tem, zakaj je potrebno hoditi«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Z nudenjem različnih oblik učne pomoči skušajo krepiti moč otrok. *»In iz tega razloga veliko lažje obiskujejo osnovno šolo, saj se ne počutijo tako odrinjenih in drugačnih, saj jih ostali otroci veliko lažje sprejmejo, če že nekaj znajo«*

(Intervju z go. Vido Hočevar). Naslednji način je vzpostavljajanje učnih navad. *»Torej učne navade so tako izboljšali, da takoj po šoli pridejo v center, kjer naredijo naloge. Ne vsi, eni pač nočejo hoditi delat naloge«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Velik poudarek namenjajo tudi ozaveščanju otrok, da se redno obiskovanje pouka konča s poletnimi počitnicami, kar je po mnenju ge. Nataše Smolič izrednega pomena, saj romski otroci v preteklosti pojma počitnic sploh niso poznali. *»Še to bi rada rekla, da prva leta otroci sploh niso vedeli, kaj so to počitnice«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Niso se zavedali, kaj to v bistvu sploh pomeni, sedaj pa se že. In že veselo odštevamo do počitnic in odštevajo in vedo, kaj to pomeni«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Dnevni center Kher šu beši otroke tudi opremlja s potrebnimi šolskimi potrebščinami, ki jim jih starši zaradi različnih razlogov ne zagotovijo. *»Zato pa smo začeli kupovati barvice, zvezke, nalivna peresa, mape in sedaj 'zalagamo' otroke, predvsem iz družin, kjer nimajo veliko denarja«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Želje po nadaljnjem izobraževanju po opravljeni osnovni šoli v preteklosti sploh ni bilo zaznati. *»O srednji šoli se sploh niso pogovarjali.«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Spremembe v odnosu otrok do nadaljnjega izobraževanja še danes niso vidne. *»O srednji šoli se trenutno še ne pogovarjamo«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Vida Hočevar pravi, da bi bilo potrebno delati na zavesti staršev, kjer pa dnevni center nima dovolj vpliva, saj med romskimi starši prevladuje mišljenje, da izobrazba ne pomeni večjih možnosti za delo. *»Samo to bolj iz družine izhaja. Mislim, da tukaj dnevni center ne more dosti narediti, ker je treba dati otroka na vlak, treba ga je pustiti, da gre. Potem pa še rečejo 'pa saj če naredi šolo, pa še službe ne bo'«* (Intervju z go. Vido Hočevar). Vendar pa ga. Nataša Smolič pravi, da Dnevni center Kher šu beši starše že motivira predvsem z vključevanjem članov romske skupnosti med zaposlene v Dnevnom centru Kher šu beši.

»Pa tudi vidim, da tudi starši bolj spodbujajo k obiskovanju pouka in šole in so tudi starši nekako dojeli, da pa mogoče bodo nekoč službe. Vidijo, da so pri nas zaposleni tudi romski pomočniki in rečemo: 'Poglejte, mogoče bo pa vaš otrok tukaj čez dve leti ali pet le, ali pa v šoli'.« (Intervju z go. Natašo Smolič)

Romski otroci iz naselja Vejar v preteklosti domačih nalog in obveznosti do šole niso opravljali pogosto oziroma sploh ne zaradi pomanjkljivega predznanja, motivacije in delovnih navad. *»Naloge niso znali narediti sami. Če se fokusiram na šolski del najprej, ki se mi je zdel na začetku zelo pomemben. Niso se znali niti lotiti učenja niti narediti naloge ali kako se na pamet naučiti poštevanke ali kakšno pesmico«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Nihče ni delal*

sam doma nalog ali pa se učil» (Intervju z go. Natašo Smolič). Dnevni center Kher šu beši je na začetku delovanja šolskim obveznostim namenil le nekaj dni na teden. »Kar je bilo, je bilo pri nas v dnevnem centru, pa še to je bilo na začetku le dvakrat na teden« (Intervju z go. Natašo Smolič). Danes tisti otroci, ki redno hodijo v Dnevni center Kher šu beši, v šolo odhajajo z opravljeno domačo nalogo, po besedah ge. Nataše Smolič pa se najde tudi že kdo, ki svojo domačo nalogo naredi doma. »Sedaj so že kakšni otroci, ki tudi doma delajo nalogo. Teh je malo manj ampak so, predvsem večji otroci, manjši še ne. Torej učne navade so tako izboljšali, da tako po šoli pridejo v center, kjer naredijo nalogo« (Intervju z go. Natašo Smolič). Mnenju se pridružuje tudi ga. Vida Hočevnar, ki vidi pozitivno plat dnevnega centra ravno v dejstvu, da tam otroci naredijo večino obveznosti za šolo. »Ne vem, koliko se kdo kaj doma ukvarja s šolo. Je pa dobro, da ko pridejo iz šole, gredo v delavnice, tam kaj ponaredijo, potem pa domov« (Intervju z go. Vido Hočevnar).

Mnenju, da sedaj romski otroci opravijo domačo nalogo tudi doma, se pridružujejo le trije od sedmih vprašanih staršev. Eden od vprašanih pravi, da je domača naloga v primerjavi s preteklostjo sedaj večkrat narejena tudi doma. *»Prej so bolj tako tako, sedaj bolje, delajo nekateri nalogo tudi doma« (V6).* Dva pa sta obkrožila odgovor *»ne vem«*. Eden od staršev meni, da na pripravljenost otroka vpliva izobrazba in znanje njegovih staršev. *»Nekateri da nekateri ne, ker veliko starejših ne zna ni brati ni pisati« (V2).* Eden od staršev pa pravi, da če domače naloge otrok ne zna narediti doma, jo sedaj naredi v Dnevnem centru Kher šu beši. *»Doma ne delajo ali pa odvisno kje. Če ne gre doma, grejo v delavnice. Center je dober za domače naloge« (V4).* Vsi ostali starši (5 staršev) se ne strinjajo, da bi njihovi otroci opravljali domače naloge doma, ampak jih naredijo v dnevnem centru. Eden od staršev pravi, da otroci takoj po pouku obiščejo dnevni center, kjer opravijo svoje obveznosti do šole. *»Ko pridejo iz šole, grejo v delavnico naredit, doma ne, takoj iz šole« (V7).* Eden od staršev pa dodaja, da je pred ustanovitvijo Dnevnega centra Kher šu beši doma domačo nalogo delala le ena deklica ostali pa ne, sedaj pa ima domačo nalogo narejeno več otrok. *»Pred dnevnim centrom ni noben delal nalog, le ena deklica, sedaj več zaradi centra« (V3).*

Center za socialno delo Trebnje (1991: 197) v Informaciji o položaju Romov v občini Trebnje navaja, da je bilo v šolskem letu 1988/89 v Osnovno šolo Trebnje vpisanih 30 romskih učencev. Vendar pa je le majhen delež vpisanih pouk obiskovalo vsakodnevno in sicer le 11, medtem ko je 8 otrok pouk obiskovalo občasno, 11 pa sploh ne. Rezultati te raziskave pa kažejo, da se je obisk pouka povečal in dandanes ni več otrok, ki se osnovnošolskega izobraževanja sploh ne bi udeleževali. Vsi vprašani veliko zaslug pripisujejo ravno Dnevnemu

centru Kher šu beši, ki s spodbujanjem otrok krepi obisk pouka in s pomočjo pri domačih nalogah, branju, pisanju in opremljanjem otrok s potrebščinami zmanjšuje razlike med romskimi in neromskimi otroci in s tem omogoča kvalitetno vključevanje v sam proces izobraževanja. Prav tako dnevni center o pomembnosti izobrazbe in možnostih nadaljnega izobraževanja otrok ozavešča tudi starše iz romskega naselja Vejar. Če primerjamo rezultate pridobljene s strani staršev uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši in prostovoljk oziroma strokovnih delavk iz dnevnega centra, opazimo, da se večina strinja, da se je v nekaj letih delovanja Dnevnega centra Kher šu beši na izobrazbenem področju otrok veliko spremenilo.

➤ **Raziskovalno vprašanje 6: V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenil odnos otrok iz romskega naselja Vejar do ohranjanja romske kulture in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?**

V romskem naselju Vejar se že vrsto let praznuje Svetovni dan Romov, ki ga organizira Romsko društvo Romano Drom. Na prireditvi ob Svetovnem dnevu Romov vsakoletno nastopajo tudi otroci iz romskega naselja Vejar. *»Odkar jaz delam v romskem naselju se je praznoval Svetovni dan Romov«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Otroci so z veseljem vedno nastopali na teh dogodkih, tudi obisk je bil velik«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Ga. Vida Hočevnar pove, da so Romi iz romskega naselja Vejar šele z ustanovitvijo Romskega društva Romano Drom začeli s kulturnim udejstvovanjem na različnih področjih.

»Prej se niso s tem nič ukvarjali. Odkar pa smo imeli to društvo, pa smo imeli med drugim tudi glasbeno izobraževanje, kjer so se izobraževali tudi o inštrumentih. Pa posneli smo svoj prvi DVD, dokumentarni film o tem, kako so včasih živeli Romi, ko so bili še nomadi. Na tem DVD-ju je prvič posnet romski jezik v dolenskem narečju trebanjske različice. Potem je Mikica nekaj knjig izdala preko društva, potrebovali smo tudi mi prevedli neke pesmice, izdali otroško slikanico in pravljico.« (Intervju z go. Vido Hočevnar)

Romsko društvo Romano Drom je krepilo romsko kulturno zavest s prirejanjem dogodkov. *»Začeli smo v obliki prireditev, vsak enkrat letno. Sodelovali smo tudi z drugimi romskimi društvi«* (Intervju z go. Vido Hočevnar).

Po mnenju go. Vide Hočevnar tudi Dnevni center Kher šu beši stremi k ohranjanju romske kulture. *»Tako tudi dnevni center ima napisano romsko himno in prevedeno«* (Intervju z go.

Vido Hočevnar). S to trditvijo se strinjajo tudi trije od vprašanih staršev. Dva starša svojo trditev obrazložita. »Center pomaga z romskimi pesmimi, proslavami, se učijo običajev, imajo himno« (V3). »Če ne bi bilo centra, bi bilo slabo, ker tudi oni delajo prireditve, pojejo romske pesmi« (V7). Skupno se večina vprašanih romskih staršev (7 staršev) strinja, da, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje in jezik. Le eden od staršev je obkrožil odgovor »ne vem« in pravi, da otroci niso dostikrat povabljeni na kulturne prireditve. »Ker niso velikokrat vabljeni na takšne prireditve« (V2). Ta rezultat pripisujem dejstvu, da je otrok vprašanega šele v prvem razredu in tudi Dnevni center Kher šu beši obiskuje prvo leto, zaradi česar je bil otrok v okviru dnevnega centra in šole na prireditve vabljen šele prvo leto. Tako se poraja tudi vprašanje, ali se mlajši otroci prireditve v okviru romskega naselja Vejar sploh udeležujejo. Ga. Nataša Smolič pravi, da v Dnevnom centru Kher šu beši pripravljajo delavnice na tematiko romske kulture s pomočjo zunanjih sodelavcev. »K nam v center pridejo tudi ljudje iz ljubljanskih inštitutov in smo imeli na primer delavnico, kako se postavlja romski šotor in kako so Romi včasih živeli« (Intervju z go. Natašo Smolič).

Ga. Nataša Smolič namenja veliko pozornosti romskemu jeziku in pravi, da romski jezik vključno z ostalimi romskimi običaji počasi izginja iz življenj romskih otrok iz naselja Vejar. Intervjuvanka pravi, da kljub uporabi romskega jezika v domačem krogu, romski otroci izgubljajo zavest o ohranjanju svojega jezika. »Med seboj so se pogovarjali v romščini, vendar pa mislim, da to ni bila zavest ampak le bolj navada. Mislim, da se zavest izgublja.« (Intervju z go. Natašo Smolič). Opozarja tudi na dejstvo, da je potrebno otroke spodbujati, da ohranjajo in uporabljajo romščino tudi v Dnevnom centru Kher šu beši, četudi to pomeni, da jih strokovni delavci in prostovoljci ne bodo razumeli.

»Tako, da jih moramo tudi mi motivirati, da se pogovarjajo v romščini, da pazijo na svoj jezik. Spomnim se, ko je deklica stara 14 let iskala besedo v romščini in se je ni spomnila, kar pa je zame greh, tega ne smemo dopustiti. Zadnjič smo imeli tudi spor med delavci v dnevnem centru, da naj bi otroci preveč govorili v romščini, za kar menim, da je grozno, saj smo mi 'civilni' prišli v romsko naselje in nikakor ni prav, da zahtevamo, da govorijo v slovenščini.« (Intervju z go. Natašo Smolič)

Pridružuje se ji tudi ga. Milijana Gligič - Mikica, ki pravi, da se zaradi želje po integraciji Romov v večinsko družbo, romski običaji in navade počasi pozabljajo. »Kar je žalostno je, da

tudi to izginja. Ker kolikor mi, civili, želimo, da jih spremenimo, po drugi strani pa Romi želijo biti civili, da se pozabljajo romski običaji» (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico).

Mnenji ge. Nataše Smolič in ge. Milijane Gligič - Mikice se razhajata z mnenji ge. Vide Hočevar in dvema vprašanima staršema. Ga. Vida Hočevar meni, da se romski jezik še vedno ohranja. *»Romski jezik se po mojem mnenju kar še vzdržuje. Zdaj če kam grejo, se res hočejo po slovensko pogovarjati, da ne bi tako izstopali, ravno zaradi tega odnosa drugih, ampak drugače se doma kar še pogovarjajo po romsko«* (Intervju z go. Vido Hočevar). Eden od staršev se strinja in pravi, da romski jezik ne tone v pozabo. *»Romskega jezika ne bodo nikoli pozabili«* (V3). Drugi pa pravi, da je bolj pomembno, da se otroci učijo slovenskega jezika, saj romski jezik ohranjajo z uporabo doma. *»Da, ker otroci več slovenščine rabijo, ker imajo romščino doma. Ne rabijo več romščine in center govori slovensko in jih učijo«* (V4).

Zasluge za kulturno udejstvovanje in ohranjanje romskih običajev ter tradicij med otroci iz romskega naselja Vejar vsi vprašani pripisujejo Romskemu društvu Romano Drom in Dnevnu centru Kher šu beši. Rezultati kažejo, da starši veliko zaslug za večje kulturno udejstvovanje svojih otrok pripisujejo Dnevnu centru Kher šu beši, medtem ko deleža romskega društva Romano Drom ne omenjajo. Večkrat ga omenjajo sodelavke Dnevnega centra Kher šu beši. Ga. Nataša Smolič omenja dejavnosti, s katerimi poskušajo v dnevnem centru otrokom približati romske običaje in opozarja na dileme, ki se pojavljajo med samimi delavci v Dnevnu centru Kher šu beši, saj nekatere moti, da otrok ne razumejo in uporabljajo preveč romščine, kar pa prispeva k izginjanju romskega jezika.

Rezultati nakazujejo na to, da se je z delovanjem tako Dnevnega centra Kher šu beši kot tudi Romskega društva Romano Drom po eni strani zavest o romski kulturi med romskimi otroci iz naselja Vejar okrepila, po drugi strani pa se z drugega vidika nekaterih sodelavk Dnevnega centra Kher šu beši, romski jezik ne ohranja dovolj. Pogled nekaterih vprašanih živečih v romskem naselju Vejar pa je ravno nasproten, saj menijo, da je romski jezik dovolj uporabljen med otroci in ni strahu, da bi ga kdaj pozabili.

- **Raziskovalno vprašanje 7: V kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenil odnos otrok iz romskega naselja Vejar do spolnosti, zdravja in nasilja in kakšen delež v tem predstavlja Dnevni center Kher šu beši?**

Naslednji rezultati raziskave prikazujejo, da so mnenja med starši o odnosu otrok iz romskega naselja Vejar do spolnosti, zdravja in nasilja zelo raznolika, medtem ko se strokovne delavke in prostovoljke v veliki večini strinjajo v svojih odgovorih.

V času začetka delovanja Dnevnega centra Kher šu beši, je bilo znanje otrok o spolnosti omejeno predvsem na videno in slišano s strani starejših ljudi okoli njih, predvsem njihovih staršev. *»Prej se o tem ni noben pogovarjal. Je ena taka tabu tema«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). *»Vse je bilo bolj nagonsko, znanje o spolnosti, kontracepciji je bilo zelo slabo«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Ti otroci so marsikaj videli, kaj se dogaja ponoči«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico). Ga. Vida Hočevnar govori o zgodnjih nosečnostih med dekleti iz romskega naselja Vejar. *»Ker je romska skupnost preskočila mladostništvo«* (Intervju z go. Vido Hočevnar). *»Pa tako je, ko so bile punce stare dvanajst, trinajst, štirinajst, petnajst, šestnajst so prišle v puberteto, zaljubljenost, potem pa so sledili otroci«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Ga. Nataša Smolič pravi, da je bilo v naselju prisotno zelo veliko spolnega, fizičnega in psihičnega nasilja, predvsem zaradi vpetosti v življenja odraslih, ki so jih posnemali. Tako spolnega in fizičnega nasilja je veliko še danes.

»Pri Romih je zelo veliko spolnega nasilja. Na njihovih »feštah« je veliko alkohola, mnogo ljudi je na samem dnu, alkoholnem in socialnem. Ljudje se na »feštah« zelo velikokrat slečejo in potem nagi razkazujejo tudi otrokom in seveda otroci to gledajo. Zelo veliko je bilo že uporabe pornografije pri otrocih na telefonih in internetu« (Intervju z go. Natašo Smolič).

»Fizičnega nasilja je zelo veliko tudi pri otrocih« (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Otroci so zelo vpleteni v življenja odraslih ljudi. Psihičnega nasilja je zelo veliko z besedami, poniževanjem«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Danes se kažejo napredki, predvsem zaradi udejstvovanja Dnevnega centra Kher šu beši, ki veliko časa nameni pogovorom z otroki o spolnosti in nasilju. *»V teh letih lahko rečem, da smo toliko časa namenili pogovarjanju o teh temah, da lahko rečem, da se je znanje izboljšalo«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Veliko časa namenimo tudi pogovorom o spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju. Govorimo o tem, kaj je dovoljeno in kaj ni, nedovoljeni dotiki, neprijetni dotiki«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Mnenju se pridružuje tudi ga. Vida Hočevnar, ki poudarja, da Dnevni center Kher šu beši prispeva k splošni razgledanosti otrok. *»Se mi zdi, da jim dnevni center veliko predstavi z družabnimi igrami,*

izleti, da otroci vidijo, da je še kaj drugega. Da ni treba, da iz otroka postaneš starš» (Intervju z go. Vido Hočevnar). Prav tako organizirajo predavanja o spolnosti ter spodbujajo uporabo zaščite pri spolnih odnosih. *»Glede znanja o spolnosti imamo vsakoletna predavanja o kontracepciji in odraščanju«* (Intervju z go. Natašo Smolič). *»Sedaj pa se to poboljšuje in mislim, da ima Kher šu beši veliko vlogo v tem, saj imajo veliko delavnic na to temo, tudi z medicinskimi sestrami, pošiljajo jih h ginekologu in po tablete«* (Intervju z go. Milijano Gligič - Mikico).

Ga. Nataša Smolič opozarja tudi na pomembnost zdravja zob, ki je bilo v preteklosti med romskimi otroci zelo slabo. *»Zob si takrat nihče ni umival«* (Intervju z go. Natašo Smolič). V Dnevnem centru Kher šu beši so uvedli dejavnost umivanja zob. *»Tako da smo v centru uvedli tako imenovane zobne urice s sodelovanjem z ZD Trebnje«* (Intervju z go. Natašo Smolič). Danes se je stanje na tem področju izboljšalo, otroci si po zaslugi Dnevnega centra Kher šu beši zobe redno umivajo, predvsem v dnevnem centru nekateri pa tudi že doma. *»Nekaj otrok si tudi doma že čisti zobe in to tudi povejo, da si jih pri nas ne bodo, 'ker si jih itak že doma umivam'. Čistočo zob pa še vedno vzdržujemo tudi v dnevnem centru, kjer si umivamo zobe. Tudi za darilo za rojstni dan dobijo zobne pastice in zobne krtačke«* (Intervju z go. Natašo Smolič).

Rezultati intervjujev s tremi sodelavkami Dnevnega centra Kher šu beši so pokazali izboljšanje tako zdravstvenega stanja romskih otrok kot pogleda na psihično, fizično in spolno nasilje ter spremenjeno zavest o spolnosti, k čemur je zelo pripomogel Dnevni center Kher šu beši s svojim delom. Po drugi strani pa rezultati, pridobljeni s strani staršev, presenečajo, saj je več kot polovica staršev mnenja, da njihovi otroci znanje o zdravju, spolnosti in nasilju v dovolj velikem obsegu dobijo že doma.

Večina vprašanih staršev (4 starši) odgovarja, da njihovi otroci, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, niso bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju. Trije od vprašanih pravijo, da imajo znanje in navade otroci že od doma. *»To imamo že v družini od zmeraj, ni sedaj drugače«* (V3). Eden od staršev je izbral odgovor *»ne vem«* in povedal, da je znanje odvisno od družine, v kateri otrok živi. *»Čisto odvisno od družine«* (V4). Z odgovorom *»da«* se strinjata dva od sedmih vprašanih staršev. Eden izpostavlja, da Dnevni center Kher šu beši v svoje delo vključi tudi zobozdravnike in zdravnike ter zdravje krepi z izvajanjem delavnic na temo zdrave prehrane. *»Dnevni center KŠB večkrat obiščejo zobozdravniki in doktorji ter imajo večkrat tudi kuhinjo zdrave*

prehrane» (V2). Eden od staršev pa izpostavlja pomembnost umivanja zob. »Prej ni bilo toliko znanja kot sedaj, več se učijo. Zobe umivajo, to je pomembno« (V6).

V tem primeru so odgovori staršev zelo različni, oziroma se delijo na dva pola. Po eni strani kar štirje od sedmih vprašanih staršev uporabnikov dnevnega centra menijo, da imajo v družini že vsa leta dovolj dobro znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja in nasilju in so njihovi otroci dovolj izobraženi na teh področjih, po drugi strani pa se določeni starši strinjajo z intervjuvanimi strokovnimi delavkami in prostovoljkami, da se je stanje v osmih letih delovanja dnevnega centra izboljšalo. Sklepam, da lahko razloge za tako razmišljanje večine vprašanih staršev iščemo v njihovem načinu življenja, kulturi in navadah. Možnost puščam tudi dejstvu, da so nekateri starši ob vprašanju začutili nelagodje, mogoče tudi sram, vendar pa ničesar od naštetega ne morem potrditi, saj nisem raziskovala ozadja. Ravno tako pa lahko mnenja ostalih staršev ter strokovnih delavk in prostovoljk povežemo z širšim pogledom na zdravje, spolnost in nasilje.

5 SKLEPI

- Uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši so v veliki večini zadovoljni s celotno organizacijo in delom Dnevnega centra Kher šu beši.
- V osmih letih svojega delovanja je Dnevni center Kher šu beši postal pomemben člen romskega naselja Vejar.
- Socialna mreža romskih otrok iz naselja Vejar se je z vključitvijo delavcev Dnevnega centra Kher šu beši v romsko naselje Vejar razširila, vendar le na sodelujoče v Dnevni centru Kher šu beši. Dnevni center predstavlja nove povezave romskih otrok z neromskim prebivalstvom.
- Tako nekateri starši uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši kot nekateri uporabniki se strinjajo, da ni vsak socialni delavec ali prostovoljec primeren za delo z Romi.
- Dnevni center Kher šu beši širi obzorja in splošno razgledanost romskih otrok skozi omogočanje udeležbe različnih dejavnosti in izletov po Sloveniji, ki jim veliko pozornost namenjajo tako strokovne delavke in prostovoljke iz Dnevnega centra Kher šu beši kot starši uporabnikov.
- Uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši so v osmih letih delovanja dnevnega centra postali socialno uspešnejši. To jim Dnevni center Kher šu beši omogoča s pogovori in dejavnostmi, ki se osredotočajo predvsem na otrokovo izražanje čustev, osvajanje načel bontona, krepitev samozavesti in samopodobe ter pomoč in motivacijo pri zastavljanju vrednot in ciljev za nadaljnje življenje.
- S komunikacijo v slovenščini je Dnevni center Kher šu beši izboljšal znanje slovenskega jezika med svojimi uporabniki.
- Obisk pouka se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši povečal. Razlogi so tako v pogodbi o aktivnem reševanju socialne problematike kot v prispevkih

Dnevnega centra Kher šu beši, ki otroke spodbuja in jim pomaga osvojiti potrebno znanje za lažje vključevanje v pouk.

- Domače naloge otroci opravljajo predvsem v času obiska Dnevnega centra Kher šu beši, doma le redki.
- Kljub prizadevanju Romskega društva Romano Drom in Dnevnega centra Kher šu beši po mnenju strokovnih delavk in prostovoljk romska kultura ter jezik izginjata iz življenj otrok iz romskega naselja Vejar.
- Mnenja o odnosu otrok do zdravja, spolnosti in nasilja se razhajajo. Večina staršev uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši meni, da so otroci o teh tematikah dovolj dobro podučeni že zaradi odnosa, ki ga imajo do zdravja, spolnosti in nasilja doma. Strokovne delavke in prostovoljke pa so mnenja, da se zaradi udejstvovanja Dnevnega centra Kher šu beši stanje, ki je bilo v preteklosti zelo slabo, izboljšuje, vendar še ne v dovolj velikem obsegu.

6 PREDLOGI

- Predlagam sprotno preverjanje zadovoljstva uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši z organizacijo in delom dnevnega centra.
- Predlagam sprotno preverjanja zadovoljstva uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši in njihovih staršev ali skrbnikov s sodelujočimi v Dnevnom centru Kher šu beši.
- Predlagam nove povezave v obliki skupnostnih projektov Dnevnega centra Kher šu beši z institucijami in ljudmi v lokalni skupnosti.
- Predlagam povečanje števila delovnih mest v Dnevnom centru Kher šu beši in večjo osveščenost lokalnega prebivalstva o možnosti prostovoljnega dela v dnevnem centru.
- Predlagam organizirano izobraževanje romskega jezika med sodelujočimi v Dnevnom centru Kher šu beši.
- Predlagam več delavnic na temo romske kulture in njenega ohranjanja.
- Predlagam nadaljevanje osveščanja tako uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši kot njihovih staršev ali skrbnikov o zdravem načinu življenja, spolnosti in nasilju.

7 UPORABLJENA LITERATURA

1. Baskar, B. (2004), Rasizem, neorasizem, antirasizem. *Časopis za kritiko znanosti*, 32, 217-218: 126-149.
2. Berger, P. L., Luckmann, T. (1988), Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja. Ljubljana: Cankarjeva založba.
3. Brizani, I. T. (2000), Le ostanite Romi gredo! Celovec: Mohorjeva.
4. Canals, J. (1995), Mesto antropologije v teoretskem ozadju socialnega dela. *Socialno delo*, 34, 2: 97 – 107.
5. Center za socialno delo Trebnje (1991). V: Klopčič, V., Novak-Lukanovič, M. (ur.). *Romi na Slovenskem*. Razprave in gradivo 25. Revija za narodnostna vprašanja. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (193 – 199).
6. Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005), Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
7. Čačinovič Vogrinčič, G. (2010), Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela. *Socialno delo*, 49, 4: 293 – 245.
8. Devore, W., Schlesinger, E. (1999), *Ethnic-sensitive social work practice*. Boston: Allyn & Bacon.
9. Dominelli, L. (1995), Antirasistične perspektive v evropskem socialnem delu. *Socialno delo*, 34, 3: 181 – 193.
- (2002), *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- (2004), *Social work: theory and practice for a changing profession*. Cambridge: Polity Press.
- (2008), *Anti-racist Social Work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
10. Dominelli, L., Lorenz, W., Soydan, H. (ur.) (2001), *Beyond racial divides: ethnicities in social work practice*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
11. Dragoš, S. (2005), Multikulturalizem – rešitev ali problem? V: Leskošek, V. (ur.). *MI in oni: nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut (41 – 80).
12. Dragoš, S., Leskošek, V. (2003), Družbena neenakost in socialni kapital. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
13. Eriksen, T. H. (2009), Majhni kraji, velike teme. Maribor: Aristej: 319-320.

14. Gligič, M. (2010), Oba sva samo otroka – Duj hinjam samo chavora. Trebnje: Romsko društvo Romano drom.
15. Gomboc Mrzlak, S. (2009), Romi v procesu integracije pri nas in v Evropi. *Sodobna pedagogika*, 60 = 126, 5: 26 – 42.
16. Gordon, M. M. (1964) Assimilation in american life: the role of race, religion and national origins. New York: Oxford University Press.
17. Hrženjak, M., Zorn, J., Humljan Urh, Š., Sobočan, A. M., Videmšek, P., Zaviršek, D. (2008), Romi v Ljubljani: različnost perspektiv: zaključno poročilo raziskovalnega projekta RP 2/07. Ljubljana: Mirovni inštitut.
18. Humljan Urh, Š. (2013), Kulturno kompetentno socialno delo: etnična občutljivost in antirasistična perspektiva v socialnem delu za učinkovito delo s pripadniki etničnih manjšin in za učinkovito delo v večkulturnem okolju. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
19. Ilc, B. (2011), Diskriminacije – rasizem, seksizem, heteroseksizem (homofobija), verska nestrpnost. V: Lukšič-Hacin, M., Milharčič Hladnik, M., Sardoč, M. (ur.). *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (137-145).
20. Jalušič, V. (2015), Rasizem, ideologija in sovraštvo. *Časopis za kritiko znanosti*, 43, 260: 28-43.
21. Josipovič, D., Repolusk, P. (2003), Demographic characteristics of the Romany in Prekmurje. *Acta geographica Slovenica*, 43, 1: 127-149.
22. Kavkler, M. (2008), Opredelitev inkluzivne vzgoje in izobraževanja. V: Nagode, A. (ur.). *Razvoj inkluzivne vzgoje in izobraževanja – izbrana poglavja v pomoč šolskim timom*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo (31 – 40).
23. Klemenčič, S., Hlebec, V. (2007), Fokusne skupine kot metoda presojanja in razvijanja kakovosti izobraževanja. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
24. Klopčič, V. (1991), Pravni položaj Romov. V: Klopčič, V., Novak-Lukanovič, M. (ur.). *Razprave in gradivo – RIG. Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (64 – 71).
- (2007), Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadže. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
25. Križanič, M. (2012), Integracija Romov v slovensko družbo. *Bogoslovni vestnik*, 72, 3: 445 – 458.

26. Kuhar, M. (2007), Prosti čas mladih v 21. stoletju. *Socialna pedagogika*, 11, 4: 453 – 471.
27. Kuhar, R. (2009), Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija. Ljubljana: Mirovni inštitut.
28. Lee, J.A.B. (2001), The empowerment approach to social work practice: building the beloved community. New York: Columbia University Press.
29. Lesar, I., Dežman, E. (2012), Problematika šolanja romskih učencev – strokovna priporočila in izkušnje učiteljic. *Socialna pedagogika*, 16, 3: 203 – 226.
30. Leskošek, V. (2005), Uvod: Med nestrpnostjo in sovraštvom. V: Leskošek, V. (ur.). *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut (9 – 20).
31. Lukšič–Hacin, M. (1999), Multikulturalizem in migracije. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
32. Macura – Milovanović, S. (2006), Otroci iz deponije: pedagoški vidiki vključevanja romskih otrok v izobraževalni sistem – analiza akcijskega eksperimenta. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
33. Mesec, B. (1998), Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
34. Metelko Lisec, T. (2004), Socialne veščine – orodje za večjo socialno uspešnost. *Socialna pedagogika*, 8, 1: 97 – 112.
35. Milharčič Hladnik, M., Lukšič – Hacin, M. (2011), Identitete, pripadnosti, identifikacije. V: Lukšič-Hacin, M., Milharčič Hladnik, M., Sardoč, M. (ur.). *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (31-39).
36. Milošević, V. (1989), Socialno delo. Ljubljana: samozaložba.
37. Musek, J. (1994), Psihološki portret Slovencev. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
38. Obreza, J. (2003), Romi v slovenskem pravnem redu in njihova politična participacija na lokalni ravni v luči predvidenih zakonskih sprememb. V: Klopčič, V., Polzer, M. (ur.). *EVROPA, Slovenija in Romi: zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (46–59).
39. Pirc, J. (2013), Od skritosti do točke na zemljevidu: socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
40. Pravne, K. (2016), Vključevanje romskih staršev v vzgojno-izobraževalni proces njihovega otroka v praksi. V: Zgonec, P. (ur.). *»A jutri spet pridete?« Od doma do*

vrta s pomočjo dostopnih in kakovostnih predšolskih programov za romske otroke in njihove starše. Ljubljana: Pedagoški inštitut (42 – 50).

41. Rapoša Tanjšek, P. (1993), Skupnostno socialno delo in skupnostna usmeritev v praksi socialnega dela v Sloveniji. *Socialno delo*, 32, 5-6: 139 – 151.
42. Rizman, R. (1991), Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. *Teorija in praksa*, 28, 8-9: 939-954.
43. Rogelj, B. (2014), Prostorska problematika romskega naselja Hudeje – Raziskava pri predmetu Geografija etničnosti. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
44. Rommelspacher, B. (2003), Socialno delo in človekove pravice. *Socialno delo*, 42, 4-5: 205 – 209.
45. Ryan, W. (1971), Blaming the victim. New York: Vintage Books.
46. Schuringa, L. (2005), Community work and Roma inclusion. Uterecht: Spolu international foundation.
47. Škerjanc, J., Zaviršek, D. (2000), Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjševanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva: poročilo o raziskavi. *Socialno delo*, 39, 6: 387 – 419.
48. Škof, V. (1991), Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v osnovnih šolah v Republiki Sloveniji. V: Klopčič, V., Novak-Lukanovič, M. (ur.). *Romi na Slovenskem*. Razprave in gradivo 25. Revija za narodnostna vprašanja. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (100 - 105).
49. Štrukelj, P. (2004), Tisočletne podobe nemirnih nomadov: zgodovina in kultura Romov v Sloveniji. Ljubljana: Družina.
50. Šumi, I., Josipovič, D. (2008), Avtohtonost in Romi: k ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu*, 28: 93-110.
51. Tancer, M. (1991), Pomanjkljiva jezikovna kultura otrok Romov zmanjšuje njihovo šolsko uspešnost. V: Klopčič, V., Novak-Lukanovič, M. (ur.). *Romi na Slovenskem*. Razprave in gradivo 25. Revija za narodnostna vprašanja. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (72 – 77).
52. Thompson, N. (2003), Promoting equality: challenging discrimination and oppression. Houndmills; New York: Palgrave Macmillan.
53. Tomašić, I., Krese, N. (2011), Dnevni center Kher šu beši Evalvacija programa: zadovoljstvo otrok. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

54. Toplak, C. (2011), Etnične skupnosti, narodi in nacije. V: Lukšič-Hacin, M., Milharčič Hladnik, M., Sardoč, M. (ur.). *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (15 - 22).
55. Ule, M. (2009), Socialna psihologija: analitični pristop k življenju v družbi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
56. Urh, Š. (2005), Krepitev romske skupnosti. V: Dragoš, S., Leskošek, V., Petrovič Erlih, P., Škerjanc, J., Urh, Š., Žnidarec Demšar, S. *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (59 – 66).
- (2010), Ustvarjanje strategij za preprečevanje in preseganje socialne izključenosti Romov v občini Grosuplje. *Socialno delo*, 49, 2-3: 165 – 170.
- (2012 a), Predgovor. V: Urh, Š. (ur.). *Država želi, da ostanemo cigani!: teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (7 - 12).
- (2012 b), Etnična diskriminacija in zatiranje Romov. V: Urh, Š. (ur.). *Država želi, da ostanemo cigani!: teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (13 – 41).
57. Urh, Š., Žnidarec Demšar, S. (2005), Socialno delo z Romi: sistem kontrole ali sistem pomoči? *Socialno delo*, 44, 4-5: 325 – 331.
58. Zaviršek, D. (2003), Notranja nasprotja socialnega dela pri uresničevanju človekovih pravic v postmodernih družbah. *Socialno delo*, 42, 4: 219 – 229.
- (2005), Tleči razizem zahodnih demokracij. *Socialno delo*, 44, 4-5: 251-258.
- (2010), Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti. *Socialno delo*, 49, 2-3: 85-97.
- (2011), Lost in Public care: The Ethnic Rights of Ethnic Minority Children. V: Dominelli, L., Lorenz, W., Soydan, H. (ur.) (2001), *Beyond racial divides: ethnicities in social work practice*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited (171 – 188).
59. Zavratnik Zimic, S. (1998), Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba.
60. Zorn, J. (2003), Antirasistična perspektiva v socialnem delu: kako prepoznati razizem v vsakdanjem življenju in kulturna kompetentnost služb. *Socialno delo*, 42, 4-5: 303-310.

61. Zupančič, J. (2007), Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji. *Dela – Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani*, 27: (215 – 246).
- (2014), Romi in romska naselja v Sloveniji. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

ELEKTRONSKI VIRI

1. Hudeje 26 (2017). Dostopno na http://hudeje26.si/?page_id=8 (10.5.2017).
2. International federational of social workers (2017). Dostopno na <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/> (1.7.2017).
3. Mrak, M. (2010), HUDEJE 26. Dostopno na <https://vimeo.com/channels/1012707/151991900> (1.5. 2017).
4. National association of social workers (2015), Standards and Indicators for Cultural Competence in Social Work Practice. Dostopno na <http://www.socialworkers.org/practice/standards/PRA-BRO-253150-CC-Standards.pdf> (20.4.2017).
5. Odlok o izločitvi dela naselja Hudeje in ustanovitve novega naselja Vejar. Ur. l. RS, 14/2014. Dostopno na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2014-01-0419> (25.4.2017).
6. Osnovna šola Trebnje (2016), Letni delovni načrt za šolsko leto 2016/2017. Dostopno na [http://www.os-trebnje.si/joomla25/images/dokumentacija/dokumenti_sole/LDN_2016-17%20\(1\).pdf](http://www.os-trebnje.si/joomla25/images/dokumentacija/dokumenti_sole/LDN_2016-17%20(1).pdf) (5.5.2017).
7. Statistični urad republike Slovenije: Popis 2002. Dostopno na http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=7 (14.4.2017).
8. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004), Dostopno na http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/enake_moznosti/0721_strategija_Romi.doc (20.4.2017).
9. Ustava Republike Slovenije (1991), Ur. l. RS, 33/91. Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1> (15.5.2017).
10. Zakon o lokalni samoupravi (1993), Ur. l. RS, 94/07 (ZLS). Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO307> (14.4.2017).

8 PRILOGE

8.1 Vprašalniki z ocenjevalno lestvico za uporabnike Dnevnega centra Kher šu beši

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti, kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Spol:

Starost:

Datum:

Čas vključenosti v Dnevni center Kher šu beši:

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOV AL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				
- strokovne delavke oz. delavci				
- prostovoljci				

- pomoč pri domačih nalogah				
- ustvarjalna učna pomoč				
- igre na prostem				
- ustvarjalne delavnice				
- družabne igre v dnevnem centru				
- ure pravljič				
- dramski/kulturni krožki				
- umivanje zob				
- obiski zobozdravstvene tehtnice				
- ogled kino predstav				
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				
- ustvarjalne počitnice				
- poletni tabor				
- dan na morju				

8.2 Anketni vprašalniki za starše uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji, s katerimi želim izvedeti, v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Datum:

Spol:

Kraj pogovora:

Čas vključenosti otroka v Dnevni center Kher šu beši:

Število otrok v družini, ki so vključeni v Dnevni center Kher šu beši:

1. Ali menite, da se, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditvev tako v šoli kot izven šole?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

4. Ali menite, da se, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

5. Ali menite, da imajo, odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?
 DA NE NE VEM
 Obrazložitev: _____

8.3 Intervjuji s sodelavkami Dnevnega centra Kher šu beši

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA SODELAVCE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred vami je vprašalnik, s katerim želim izvedeti, v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra

Kher šu beši. Ker sodelujete z Dnevnim centrom Kher šu beši že dalj časa, vas prosim, da odgovorite na nekaj zastavljenih vprašanj, ki sem jih razdelila na dva dela, in sicer – kakšno je bilo življenje romskih otrok v romskem naselju Vejar pred začetkom delovanja oziroma na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši in kakšno je stanje sedaj, ko Dnevni center Kher šu beši deluje že osmo leto. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Ime in priimek:

Zaposlitev oz. naziv:

Čas sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

Način sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

STANJE NA ZAČETKU DELOVANJA DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

1. Kakšna je bila socialna vključenost romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, njihova socialna mreža? Katere prireditve, projekte ter druge izven šolske dejavnosti so obiskovali ter kako pogosto?
2. Kakšno je bilo znanje slovenskega jezika romskih otrok in njegova uporaba? Kakšna je bila uporaba bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščin? Kakšno je bilo upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?
3. Kakšni sta bili samopodoba in socialna uspešnost romskih otrok (zastavljanje in doseganje ciljev v življenju)?
4. Kakšno je bilo znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah in spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?
5. Kako razvit je bil občutek sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so bili stiki med Romi in Neromi?
6. Kakšne so bile delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?
7. Kakšen je bil obisk pouka in napredovanje v višje razrede?
8. Kakšna je bila zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?
9. Kakšni so bili odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?
10. Kakšne so bile motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

STANJE SEDAJ

1. Ali opazate kakšne spremembe v vključenosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, in v njihovi socialni mreži? Ali se udeležujejo več prireditev, projektov, drugih izven šolskih dejavnosti, katerih in kako pogosto se jih udeležujejo?
2. Kakšno je znanje slovenskega jezika in njegova uporaba med otroci v romskem naselju Vejar? Ali opazate kakšne spremembe pri uporabi bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščinah, katere? Kakšno je upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?
3. Ali opazate kakšne spremembe v samopodobi in socialni uspešnosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar, katere?
4. Kakšno je sedanje znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah ter spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?
5. Ali opazate kakšne spremembe v občutku sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so stiki med Romi in Neromi?
6. Kakšne so delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?
7. Kakšen je obisk pouka in napredovanje v višje razrede?
8. Kakšna je zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?
9. Kakšni so odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?
10. Kakšna so motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

8.4 Izpolnjeni vprašalniki z ocenjevalno lestvico za uporabnike Dnevnega centra Kher šu beši

VPRAŠALNIK VU1

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOV AL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				X
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci			X	
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X

- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU2

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Bi podaljšala.)	

- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci			X	
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki			X	
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU3

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOV AL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				X
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X

- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU4

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Bi podaljšala.)	
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X

- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)	X			
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU5

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				X
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X (Super.)
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po				X

Sloveniji (npr. Postonjska jama)				
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU6

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Rad bi, da bi bilo dlje za vsako skupino.)	
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci				X

- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč			X	
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob		X		
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU7

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				X
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci		X		
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič		X		
- dramski/kulturni krožki		X		
- umivanje zob		X		
- obiski zobozdravstvene tehtnice		X		
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po				X

Sloveniji (npr. Postonjska jama)				
- ustvarjalne počitnice		X		
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU8

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Da bi bilo več časa odprto.)	
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci			X	
- prostovoljci				X

- pomoč pri domačih nalogah				X (Super carsko.)
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU9

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOV AL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				X
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci			X (Ena preveč vpije.)	
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič		X (Mi je dolgčasno.)		
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po				X

Sloveniji (npr. Postonjska jama)				
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU10

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Da bi bilo dlje odprto.)	
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci			X (Ena mi ni všeč.)	
- prostovoljci				X

- pomoč pri domačih nalogah				X (Super.)
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU11

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnem centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOV AL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši				X
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši			X	
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice			X (Večkrat bi pekel palačinke.)	
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po				X

Sloveniji (npr. Postonjska jama)				
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU12

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnom centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOVAL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Več bi imel odprto.)	
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši			X (Mize bi vse skupaj dal.)	
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci				X
- prostovoljci				X

- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice			X	
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki		X		
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po Sloveniji (npr. Postonjska jama)				X
- ustvarjalne počitnice				X
- poletni tabor				X
- dan na morju				X

VPRAŠALNIK VU13

ZADOVOLJSTVO UPORABNIKOV DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK Z OCENJEVALNO LESTVICO ZA UPORABNIKE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred teboj je ocenjevalna lestvica, s katero želim izvedeti kako ocenjuješ posamezne lastnosti, dejavnosti in sodelujoče v Dnevnem centru Kher šu beši. Na voljo imaš tri različne ocene in možnost, da posamezne lastnosti, dejavnosti ali sodelujočega ne oceniš, če tega ne želiš oziroma zaradi drugega razloga ne moreš. Zagotavljam ti, da bodo podatki popolnoma anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

DEJAVNOST / OCENA	NE VEM/ NISEM SODELOV AL	SLABO Kako bi izboljšal/a?	NITI DOBRO/ NITI SLABO Kako bi izboljšal/a?	DOBRO
- delovni čas Dnevnega centra Kher šu beši			X (Da je dlje odprto.)	
- prostori Dnevnega centra Kher šu beši				X
- opremljenost Dnevnega centra Kher šu beši s pripomočki				X
- strokovne delavke oz. Delavci			X (Ena mi ni dobra.)	
- prostovoljci				X
- pomoč pri domačih nalogah				X
- ustvarjalna učna pomoč				X
- igre na prostem				X
- ustvarjalne delavnice				X
- družabne igre v dnevnem centru				X
- ure pravljič				X
- dramski/kulturni krožki				X
- umivanje zob				X
- obiski zobozdravstvene tehtnice				X
- ogled kino predstav				X
- obiski različnih znamenitosti po				X

Sloveniji (npr. Postonjska jama)				
- ustvarjalne počitnice	X			
- poletni tabor	X			
- dan na morju	X			

8.5 Izpolnjeni anketni vprašalniki za starše uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši

ANKETNI VPRAŠALNIK V1

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Samo s tistimi, ki so v dnevnem centru.
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditve tako v šoli, kot izven šole?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev:
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Ker v dnevnem centru učijo.
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Se že doma naučijo.
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Samo tem, ki so v centru, pa še tukaj eni ne zaupajo.
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Delajo samo v delavnici.
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev:
- Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?
DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

ANKETNI VPRAŠALNIK V2

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

1. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Ker v KŠB večkrat pridejo ljudje iz drugih ustanov in se družijo z otroci.
2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditve tako v šoli, kot izven šole?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Ker večkrat odidejo iz naselja s KŠB na prireditve in hodijo na ogled znamenitosti.
3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Večkrat jih popravijo pri izrečenih besedah.
4. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Dnevni center KŠB večkrat obiščejo zobozdravniki in doktorji, ter imajo večkrat tudi kuhinjo zdrave prehrane.
5. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Določeno od otroka oz. staršev, s kom se družijo.
6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Nekateri da nekateri ne, ker veliko starejših ne zna ni brati ni pisati.
7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Ker imajo večkrat narejeno nalogo in grejo z manjšim strahom v šolo.
8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?
DA **NE** **NE VEM**
Obrazložitev: Ker niso velikokrat vabljeni na takšne prireditve.

ANKETNI VPRAŠALNIK V3

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

1. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Zato, ker delajo v delavnicah.
2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditve tako v šoli, kot izven šole?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Prej niso hodili nikamor, zelo slabo, sedaj grejo večkrat s šolo pa s centrom.
3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Center pomaga prvim razredom, da se bolje naučijo slovenskega jezika, sploh besede.
4. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: To imamo že v družini od zmeraj, ni sedaj drugače.
5. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Težje je dobiti zaupanje ljudi, ki niso iz naselja. Otroci zaupajo ljudem v dnevnem centru in šoli, drugim težko. In tukaj v delavnicah eni ne zaupamo, ker se otroci pritožujejo, da vpije in jih pošilja iz delavnic. Drugi so vsi v redu in ni bilo nikoli problemov.
6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Ne, doma ne delajo naloge, ampak jih delajo v dnevnem centru. Pred dnevnim centrom ni nihče delal nalog, le ena deklica, sedaj več zaradi centra.
7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Da, ker kdor ne gre v šolo ne more biti dolgo časa v delavnicah, zato radi grejo, da so tudi tam dlje.
8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Romskega jezika ne bodo nikoli pozabili. Da center pomaga z romskimi pesmimi, proslavami, se učijo običajev, imajo himno.

ANKETNI VPRAŠALNIK V4

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

1. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Ampak samo s temi iz delavnic in v osnovni šoli.
2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditev tako v šoli, kot izven šole?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev:
3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Da, ker otroci več slovenščine rabijo, ker imajo romščino doma. Ne rabijo več romščine in center govori slovensko in jih učijo.
4. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Čisto odvisno od družine
5. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev:
6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Doma ne delajo ali pa odvisno kje. Če ne gre doma, grejo v delavnice. Center je dober za domače naloge.
7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Odvisno od staršev ali otroka.
8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev:

ANKETNI VPRAŠALNIK V5

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

1. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev: Samo delavnice.
2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditev tako v šoli, kot izven šole?
DA **NE** **NE VEM**
 Obrazložitev:
3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

4. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Že doma.

5. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Samo v centru.

7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Vsak dan v delavnicah se učijo.

ANKETNI VPRAŠALNIK V6

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

1. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Ampak samo iz centra.

2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditev tako v šoli, kot izven šole?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Prej tega ni bilo, bila je samo romščina.

4. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Prej ni bilo toliko znanja kot sedaj, več se učijo. Zobe umivajo, to je pomembno.

5. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Otroci hodijo manj zaradi ene, ki je v delavnicah.

6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Prej so bolj tako tako, sedaj bolje, delajo nekateri nalogo tudi doma.

7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Če ne bi bilo centra, bi bilo slabo, ker tudi oni delajo prireditve, pojejo romske pesmi.

ANKETNI VPRAŠALNIK V7

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA STARŠE

Pred vami je vprašalnik z osmimi vprašanji s katerimi želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Na vsako zastavljeno vprašanje lahko odgovorite z enim od treh že podanih odgovorov, možnost pa imate svoj odgovor tudi obrazložiti. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

1. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat družijo z ljudmi, ki ne živijo v romskem naselju Vejar?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Naši so samo v šoli in tukaj.

2. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci obiskujejo več dogodkov in prireditev tako v šoli, kot izven šole?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Ne, prej niso hodili, zdaj odkar je delavnica pa grejo tudi v Ljubljano v živalski vrt in na morje.

3. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci bolje razumejo slovenski jezik in ga uporabljajo?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Je res, se mi zdi pomembno.

4. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, se otroci večkrat učijo in so bolj podučeni o zdravem načinu življenja, higienskih navadah, spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

5. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci večje zaupanje do ljudi, ki ne prebivajo v romskem naselju Vejar in se počutijo bolj sprejete?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Ja, samo tem, ki so tukaj, drugim še zdaj ne.

6. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci večkrat naredijo domačo nalogo tudi doma?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Ko pridejo iz šole grejo v delavnico naredit, doma ne, takoj iz šole.

7. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo pouk?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev: Tudi spodbujajo.

8. Ali menite, da odkar deluje Dnevni center Kher šu beši, otroci pogosteje obiskujejo romske prireditve in ohranjajo romske običaje ter jezik?

DA **NE** **NE VEM**

Obrazložitev:

8.6 Izpolnjeni intervjuji s sodelavkami Dnevnega centra Kher šu beši

INTERVJU Z GO. NATAŠO SMOLIČ

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA SODELAVCE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred vami je vprašalnik s katerim želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Ker sodelujete z Dnevnim centrom Kher šu beši že dalj časa, vas prosim, da odgovorite na nekaj zastavljenih vprašanj, ki sem jih razdelila na dva dela in sicer – kakšno je bilo življenje romskih otrok v romskem naselju Vejar pred začetkom delovanja oziroma na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši in kakšno je stanje sedaj, ko Dnevni center Kher šu beši deluje že osmo leto. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Ime in priimek: Nataša Smolič

Zaposlitev oz. naziv:

Čas sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

Način sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

STANJE NA ZAČETKU DELOVANJA DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

1. Kakšna je bila socialna vključenost romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, njihova socialna mreža? Katere prireditve, projekte ter druge izven šolske dejavnosti so obiskovali ter kako pogosto?

Socialna vključenost romskih otrok v širše okolje je bila zelo slaba. Bili so le stiki v šoli, nobenih obiskov zunaj, nobenih prijateljev izven naselja in druženj s sošolci izven naselja. Socialna mreža je bila samo romsko naselje, med seboj so bili dobro povezani, z ljudmi izven naselja pa ne, z nobenim.

Obiskovali niso nobenih izven šolskih dejavnosti, prireditev. Nobenih šolskih izletov se niso udeleževali, niso hodili na nobene dejavnosti, na začetku sploh ne. Prireditve so obiskovali le tukaj v naselju, ob Svetovnem dnevu Romov, in so tudi nastopali. Med povabljenimi so prišli kakšni politiki, ali pa kakšne romske zveze in nastopajoči, to je pa tudi to. Vabljeni so bili tudi širša javnost, a se ni odzivala. Bilo je tudi dvakrat v Kulturnem domu v Trebnjem, prireditve ob Svetovnem dnevu Romov, ampak so bili obiskovalci isti, brez širše javnosti, je pa prišlo nekaj Romov v Trebnje pogledat, kar je bilo super.

Na splošno zelo slabo, zelo malo obiskov v naselju, ni bilo nobenih študentov, prostovoljcev. Vse, ki pa so prišli v naselje, so Romi, kako bi rekla, testirali, ali so nevarni. Tudi nas so testirali, na začetku so bili nesramni, so na izzivali. Tudi, ko so novi ljudje prihajali v Dnevni center, so jih zelo težko sprejeli, je trajalo po en mesec, medtem, ko danes to traja kakšne tri minute in se povežejo.

Zelo slabo so bili povezani tudi z lokalnim prebivalstvom.

2. Kakšno je bilo znanje slovenskega jezika romskih otrok in njegova uporaba? Kakšna je bila uporaba bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščin? Kakšno je bilo upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?

Slovenski jezik so znali od samega začetka, tako da tukaj nismo imeli veliko težav. Je pa bilo občasno videti probleme v tem stilu: »joj, kako se že reče?« in so nam hoteli nekaj prevest v slovenščino, ta stavek sem si prav zapomnila. Zato smo pa potem imeli romsko pomočnico, takrat je bila to Vida, potem Jelena, potem Klemen, sedaj Senja, tako da so oni v bistvu prevajali. Večji problem je bil pri manjših otrocih, torej pri tistih, ki so prišli ravno iz vrtca. Pri tavelikih pa ne toliko, čeprav je bil kdaj uporabljen stavek »joj, kako se že reče?« ampak zelo malokrat, medtem, ko pri mlajši generaciji večkrat imela težave, ampak spet ne tako velikih, da se nebi uspeli razumeti.

Pogovarjali smo se ves čas v slovenščini. Tako, da so se z romskimi pomočniki pogovarjali v romščini, jaz sem to tudi spodbujala, z nami pa v slovenščini, tako da smo se razumevali na razne načine, preko učenja. Tudi nas so potem učili romščine.

Uporaba bontona, kakšnih hvala, prosim, dober dan, tega sploh ni bilo, je pa res da tudi Romi, ko se vidijo med seboj si ne rečejo »Živijo«, tako da je bilo to nekaj popolnoma novega, da jih mi učimo sedaj reči »Dober dan«, ker tudi pri njih ni te navade, še danes ne.

Težave so imeli pri izražanju čustev, pri veselju in jezi sploh. Se pravi, ko nekaj ni bilo po njihovo je bilo najlažje udariti. Tako, da smo imeli tukaj zelo veliko dela. Zelo veliko je bilo preprirov med otroci in med nami, saj niso znali izražati kaj želijo, na primeren način oziroma, da bi bilo to tudi primerno za nas. Glede funkcionalnih veščin, uporaba škarij, raznih materialov, niso znali uporabljati. Tako, da smo se na začetku učili teh osnovnih veščin, tudi čevlje zavezati. Ali pa dovolj se obleči, na primer pozimi premalo oblečeni, poleti preveč, bos. Tukaj smo sodelovali tudi s starši, smo jih učili, kako naj jih primerno oblečejo. Samo se je pa pojavil ta problem, ko je na primer sredi zime mama prišla v natikačih in je težko mami reči, da naj da svojemu otroku škornje in ne natikače. Bilo je potrebno učiti starše ravno tako kot otroke.

Veliko smo se ukvarjali tudi s prepiri, ki jih je v naselju veliko, medsebojnih družinskih sporov, kar se je potem prenašalo tudi na otroke, tako da smo imeli veliko dela s tem, da smo sprte spravili v isti prostor, da je bilo obvladljivo. Na začetku ni bilo, je bil kar kaos. Ko se spomnim prvih let je bil velik kaos, saj so zelo glasno govorili, upili, ampak ne tako da bi vpili en na drugega, ampak je njihov ton glasu višji, kar je v majhnem prostoru neobvladljivo. Veliko smo se pogovarjali tudi o družinskih odnosih, prijateljstvu. Eno poletje smo imeli tudi tematske počitnice – Prijazne počitnice, kjer smo se veliko pogovarjali o prijaznosti in odnosih, saj pri njih res ni težko udariti, pljuniti, brcniti, če kaj ni v redu. Ampak se ni končalo s tem, da bi se ta drugi umaknil ampak je udaril, pljunil in brcnil nazaj.

3. Kakšni sta bili samopodoba in socialna uspešnost romskih otrok (zastavljanje in doseganje ciljev v življenju)?

Zelo slaba samopodoba, tudi v šolo so šli povsem nepripravljeni, brez šolskih potrebščin, brez torbic, brez copat. Naloge niso znali narediti sami. Če se fokusiram na šolski del najprej, ki se mi je zdel na začetku zelo pomemben. Niso se znali niti lotiti učenja, niti narediti naloge ali kako se na pamet naučiti poštrevanko ali kakšno pesmico. Posledično je bil tudi obisk pouka nizek, ocene so bile zelo slabe. Ubistvu je potem eno iz drugega vodilo – slabši obisk pouka je vodil v slabše učenje kar je vodilo v slabše ocene kar je spet vodilo v slabši obisk pouka. Tako, da smo počasi, lahko rečem kar na silo, saj smo se morali učiti delovnih in učnih navad, da smo nekako takšen red vnesli v njihova življenja. Tako bom rekla, romski otroci so dobro počutili in so uspešni v svojem naselju, bom rekla, da je kakor nekakšen »geto«, kjer se vsi poznajo in se dobro počutijo in se obnašajo tako kakor se, problem je pa ko pridejo ven iz naselja, torej zdravstveni dom, v trgovino, v šolo, kjer so pa »zunanja pravila« v navednicah, kjer se je težko znajti s tem kar si, ker se moraš na ven popolnoma spremeniti, kar pa jim je bilo težko. Zato tudi prihaja do teh konfliktov med »njimi« in »nami«.

Glede takratnih ciljev romskih otrok lahko rečem, da ni bilo nobenih ciljev. Mislim, ja, vsakdanje preživetje. Kakšnih višjih ciljev sploh ni bilo. Šolanje jim je bilo brez veze. Zaposlitev še bolj brez veze. O srednji šoli se sploh niso pogovarjali. To se še danes ne, no sedaj smo se malo začeli, ampak srednja šola je še zelo daleč.

Pa tako je, ko so bile punce stare dvanajst, trinajst, štirinajst, petnajst, šestnajst so prišle v puberteto, zaljubljenost, potem pa so sledili otroci. Tam se je tudi ponavadi zaključilo s šolanjem in punce in fantje so postali mladi družinski ljudje. Takrat je bilo tudi nekaj deklet, ki so mlade zanosile in so potem nehale hoditi v dnevni center ali pa so se celo preselile v drugo romsko naselje. Danes pa tega več ni.

4. Kakšno je bilo znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah in spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?

Vse je bilo bolj nagonско, znanje o spolnosti, kontracepciji je bilo zelo slabo. Zdrav način življenja je težko imeti, če imaš malo denarja. Večinoma so jedli makarone, krompir in meso v juhi. To so bile glavne jedi. Torej šlo je za osnovno kuho, mastno, z veliko mesa, kar pa posledično povzroča debelosti. Zelo malo so jedli zelenjavo in sadje, skoraj nič.

V dnevnem centru smo imeli na začetku ta problem, da nismo imeli tekoče vode, tako da smo imeli en bidon, da smo si tam umivali roke in zobe. Zob si takrat ni nihče umival. Tako, da smo v centru uvedli tako imenovane zobne urice s sodelovanjem z ZD Trebnje. Na začetku je bilo zelo težko, sedaj, ko pa imamo tekočo vodo, je lažje. Zobozdravnica je rekla »če rešiš en zob si naredil veliko«, tako da se sedaj tega držimo, da je vsak rešen zobek super. Je pa res, da si njihovi starši ne umivajo zob, niti si jih niso takrat. Veliko jih je danes že brez zob oziroma imajo gnile zobe, kar pa povzroča glavobole in še kaj hujšega. Nočejo pa k zobarju, raje toliko časa trpijo, da zob tako boli, da se zmaje in se odlomi in ga spulijo ven. Tudi otroci si sami pulijo zobe, saj če jih je bolel zob so si dajali nekakšna mazila, ki so prehajala iz roda v rod, vendar pa to ni pomagalo.

Pri Romih je zelo veliko spolnega nasilja. Na njihovih »feštah« je veliko alkohola, mnogo ljudi je na samem dnu, alkoholnem in socialnem. Ljudje se na »feštah« zelo velikokrat slečejo in potem nagi razkazujejo tudi otrokom

in seveda otroci to gledajo. Zelo veliko je bilo že uporabe pornografije pri otrocih na telefonih in internetu. Tako, da je tukaj z našega vidika zelo veliko spolnega nasilja nad otroci. Potem je prisotno tudi »šlatanje« otrok, ne vem iz kakšnih vzgibov, lahko gre res samo za hec ali pa dejansko koga tudi vzburja. Kaj več o tem ne bi znala povedati, vendar se izven naselja tega ne počne. Tudi otroci zelo dolgo hodijo nagi, čeprav je sedaj že bolje, so že bolj oblečeni, vem pa da si včasih videl otroke do zelo visoke starosti gole skoraj pri vsaki hiši.

Fizičnega nasilja je zelo veliko, tudi pri otrocih. Ko je prišlo do konflikta, tega niso reševali s pogovorom ampak z brco, klofuto in pljuvanjem. V svojih prepirih so zelo glasni, samozavestni, kar se učijo od svojih staršev, saj, ko se kdo skrega, morajo to vsi videti, slišati. Otroci so zelo vpleteni v življenja odraslih ljudi. Psihičnega nasilja je zelo veliko z besedami, poniževanjem. Žaljivke jim ni težko izreči. So pa psihičnega nasilja deležni tudi izven naselja, fizičnega še ne toliko, razen na kakšnih veselicah, ko se ga napijejo in potem stepejo. Psihičnega pa so deležni v vsakdanjem življenju, na primer grdih pogledov, potem tega da jih naderejo, na primer s strani zdravnikov, trgovk.

5. Kako razvit je bil občutek sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so bili stiki med Romi in Neromi? Če se osredotočim na Dnevni center Kher šu beši. Na samem začetku so nas zelo preverjali, testirali. In vsakega, ki je na novo prišel v Dnevni center enako. Preizkušali so nas v tem smislu, kako daleč bomo šli, ali jim bomo rekli kaj grdega nazaj ali pa bomo ostali na nekem nivoju. Takoj so začutili ali si jih sprejel ali ne, ali jih imaš rad ali ne. In če so začutili samo en grd pogled, neprimeren nasmešek, kakor so ga sami razumeli, da se jim posmehuješ, so se odzvali z agresivnostjo, nesramnostjo. Na začetku so se na delavke v centru zelo navezali. Bili so zelo navezani na sodelavko Leo, ki je delala malo pred menoj. Ona jim je res dajala občutek varnosti, sprejetosti, pripadnosti in res so jo imeli radi. Njen odhod, ko je zamenjala službo, jih je zaradi tega zelo prizadel, bilo jim je zelo težko, ker je odšla oseba, ki so ji zares zaupali. Tako da takrat se je premaknilo nekaj tudi v njih, vsakega so začeli držati »na distanci«, dostikrat smo potem tudi slišali komentarje, da smo v dnevnem centru samo zaradi denarja, plače. In potem so tudi vsako novo osebo zelo težko sprejeli in je trajalo kakšen mesec, da so z njo začeli normalno govoriti, da so jo sprejeli medse. Stikov med Romi in Neromi skorajda ni bilo, razen tistih nujnih, kot so na črpalkah, trgovinah in pri zdravniku. Na nas so pa sčasoma postajali bolj navezani, sploh mlajši otroci so nas lažje sprejemali.

6. Kakšne so bile delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)? Na začetku delovanja dnevnega centra so bile delovne in učne navade otrok zelo slabe. Nobenih aktivnosti za šolo ni bilo doma. Nihče ni delal sam doma nalog ali pa se učil. Nekatera starejša dekleta so že doma pospravljala. To je bila nekako domena deklet, da doma pospravljajo, pometajo, čistijo. Starejši fantje pa so že pomagali svojim očetom, so šli na teren po železo. Opravljanja domačih nalog doma sploh ni bilo nič na začetku. Kar je bilo, je bilo pri nas v dnevnem centru, pa še to je bilo na začetku le dvakrat na teden. Morali smo delati ena delavka v dnevnem centru z enim otrokom naenkrat, saj če si delal z dvema, tisti, ki mu nisi posvečal pozornosti ni naredil popolnoma ničesar in je gledal stran. Tudi takrat so se upirali, tako da smo morali že zelo pritiskati na otroke, da morajo priti s torbicami. Prvo leto niso imeli nobenih učbenikov in zvezkov, vse kar so dobili je bil en zvezek in en svinčnik od socialne delavke v šoli. Tudi v dnevnem centru smo jih morali učiti delovnih navad, da se pospravlja za seboj, to se učimo še sedaj. Je pa popolnoma odvisno od tega, koliko je delavec v dnevnem centru strog oziroma odločen, da mora otrok pospraviti za seboj, na primer mizo, za katero je prej delal, saj se zelo upirajo, ti pa moraš vztrajati. Prej jim ni nikoli bilo težko reči, da ne bodo pospravljali, vzdrževali so avtoriteto.

7. Kakšen je bil obisk pouka in napredovanje v višje razrede? Obiskovanje šole je bilo zelo slabo. Na začetku šolskega leta je šlo kakšen mesec, potem ko se je začelo učenje, pisanje, računanje pa so vedno slabše obiskovali pouk, saj če ne znaš pisati, se ne moreš učiti, računati, ne moreš slediti pouku. Trenutno stanje pa je ravno nasprotno takratnemu. Tolikšen delež otrok, kot je takrat redno obiskoval pouk, ga sedaj ne obiskuje in obratno približno tolikšen procent otrok iz romskega naselja, ki takrat ni obiskoval pouka, ga sedaj obiskuje. Glede napredovanja v višje razrede bom rekla tako, da je večina otrok napredovala v višje razrede tudi zato, ker je tudi šola potrebovala številke. Mi smo temu rekli, da so otroci dobivali »romske dvojke«, kar so enke, ampak ker so Romi, je bilo tako dogovorjeno, da so dobili dvojke in so lahko napredovali v višje razrede. Kontrolne naloge in spraševanja so bila prilagojena, saj so otroci dobili vnaprej vprašanja, tako da so potem odgovarjali ravno na tista, da so lahko potem dobili pozitivno oceno. Še danes eni zelo slabo berejo, ne znajo poštevak, čeprav so v višjih razredu. Da ne bom preveč krivična do šole, so to le naša opažanja, da otroci niso znali za višji

razred, morda bi morala šola povedati več. So spuščali otroka v drugi razred, ki se je znal samo podpisat, pa še to samo ime, brez priimka.

8. Kakšna je bila zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika? Če Rome vprašaš, so radi Romi, s tem nimajo težav. S tem ima težave večinska nastrojena družba. Odkar jaz delam v romskem naselju se je praznoval Svetovni dan Romov, za prejšnja leta ne vem. Vem pa da ga vzdržuje žena romskega svetnika, ki ni Rominja, tako da če nje ni, tudi dogodka ponavadi ni. Otroci so z veseljem vedno nastopali na teh dogodkih, tudi obisk je bil velik.

Med seboj so se pogovarjali v romščini, vendar pa mislim, da to ni bila zavest, ampak le bolj navada. Mislim, da se zavest izgublja. Tako, da jih moramo tudi mi motivirati, da se pogovarjajo v romščini, da pazijo na svoj jezik. Spomnim se, ko je deklica stara 14 let iskala besedo v romščini in se je ni spomnila, kar pa je zame greh, tega ne smemo dopustiti. Zadnjič smo imeli tudi spor med delavci v dnevnem centru, da naj bi otroci preveč govorili v romščini, za kar menim, da je grozno, saj smo mi »civilni« prišli v romsko naselje in nikakor ni prav, da zahtevamo, da govorijo v slovenščini.

Moram povedati tudi to, da ko gredo otroci v šolo je njihov materni jezik romščina. V šoli pa se učijo v slovenščini, tako da je že tukaj velik prepad. Mogoče bi otroci, če bi jim v prvih letih razlagali v romščini koliko je ena plus ena torej jek plus jek, ali pa prebrali zgodnico v romščini, bi bilo popolnoma drugače. Na začetku smo videli, da saj so govorili slovensko, ampak to je bila taka »švoh« slovenščina, kar se pa tiče razumevanja določenih besed na primer hlev, gozd pa so že spraševali »Kaj pa je to hlev?«. In je težko otrokom poslušati zgodbo in je ne razumeti, če razumeš le polovico besed. Pozabljamo, da je slovenščina njihov drugi jezik, ravno tako, kot mi menimo, da razumemo Hrvaščino, če pa bi se morali šolati v hrvaškem jeziku, bi imeli takoj nekaj nižjih ocen. Tako smo potem uvedli romske pomočnike.

9. Kakšni so bili odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar? Odnosi z romskimi vrstniki so bili v redu, mogoče so bile opazne le razlike med bogatejšimi in revnejšimi, drugače pa so se veliko družili med seboj, ne le vrstniki ampak tudi mlajši in starejši otroci. Z neromskimi vrstniki pa so se pogovarjali bolj kot ne le s sošolci. Ti so jih sprejeli, ampak vsi ostali pa ne. Torej se pravi sošolci, ki so bili z njimi vsak dan v stiku, z drugimi pa ne. Ko so otroci majhni jih starši veliko nosijo, jih razvajajo, naredijo vse namesto njih. Ko pa začnejo otroci enkrat razmišljat pa prerastejo starše, s tem mislim, da imajo moč nad svojimi starši. Kar se kaže s tem, da na njih vpijejo, od njih zahtevajo stvari, jih brcajo, tepejo, vendar ne vsi. Torej na nekakšen način prerastejo svoje starše in imajo nad njimi prevlado, starši so nemočni tudi pri vzgajanju. Starši se potem branijo s tem da udarijo, kar je spet začarani krog.

10. Kakšne so bile motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok? Zelo slabe. Imeli so veliko težav pri pisanju, pri risanju. Risati niso znali ničesar, težko so barvali do črte, uporabljali škarje, sploh tempere, to je bilo več povsod okoli lista. Tudi glede porabe sredstev lahko rečem, da so bili od začetka navajeni, da če jim nekaj kar so naredili ni bilo všeč, so list zmečkali in odšli po novega in spet po novega. S tega vidika smo imeli tudi veliko dela, saj niso bili vajeni skrbeti za stvari na primer za lepilo, flomastre, itd. Domišljija romskih otrok je bila zelo slaba. Starši jim niso brali pravljic, ker njihovi starši ne znajo brati. Tako da je bil na tem področju velik manjko. Še danes, če rečemo naj napišejo zgodnico, jim gre zelo težko oziroma ne gre. Takrat pa sploh.

STANJE SEDAJ

1. Ali opazate kakšne spremembe v vključenosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, in v njihovi socialni mreži? Ali se udeležujejo več prireditev, projektov, drugih izven šolskih dejavnosti, katerih in kako pogosto se jih udeležujejo? Tekom let smo spodbujali, naj otroci hodijo na šolske izlete, vendar še vedno ne gredo vsi. Je pa velik napredek. Torej stanje po sedmih letih delovanja Dnevnega centra Kher šu beši. Sedaj veliko bolj pogosto obiskujejo šolske izlete, že prvošolčki, ampak ne vsi. Polovica pa sigurno. Tukaj gre za osnovne šolske izlete. Punce so se začele pridruževati mažoretkam in fantje nogometašem, ampak se potem to ni obneslo, ker je bil zahtevan red.

Morali so redno hoditi in si kupiti opremo, tako da se je potem to ustavilo in so odnehali. Kar je škoda, ker so dobri športniki, ampak jim manjka še vztrajnosti. Ampak so pa izkazali željo biti del teh skupin, tako punce, kot fantje, kar se mi tudi zdi velik napredek. Seveda, omeniti moram tudi to, da je nekaj otrok hodilo na tajski boks v Trebnje, gre za izven šolsko dejavnost, kamor so hodili kar nekaj mesecev, nastopili so tudi na dogodku v okviru prireditve Iz trebanjskega koša, ki ga je organiziral trener tajskega boksa. Zakompliciralo se je kasneje pri plačilu mesečnih stroškov, vendar sedaj nisem seznanjena kako se je potem vse skupaj končalo. Šlo je za prvošolčke. Problem pa je nastal tudi v tem, ko so naučene prijeme začeli izvajati na sošolcih.

S tem, ko so ljudje v vseh teh letih delovanja dnevnega centra prihajali v naselje, se je tudi njihova socialna mreža okrepila. Torej če greš čez mesto, te romski otroci pozdravijo, ti pomahajo, vendar še vedno ni druženja v smislu, da bi šli na kavo in se šli obiskat. Lahko pa rečem, da se je njihova mreža razširila. Že s tem, ko lahko Romi nekoga lepo pozdravijo, ga poznajo in niso deležni grdih pogledov. Se pa že nekateri otroci več družijo s svojimi sošolci, res da le peščica, ampak tudi to je že napredek, da pride kakšen neromski otrok se igrat v romsko naselje. Res, da je malo tega, ampak se je premaknilo v teh sedmih letih.

Otroci obiskujejo vse projekte dnevnega centra že od prvega dneva dalje. Večji kot je projekt, bolj kot je zanimiv, več obiska je. Seveda nihajo obiski, ampak konstanta je ves čas. Poleti imamo poletni tabor, ki je zelo obiskan. Vsako leto gremo tudi na morje, ki je vedno bolj obiskan. Prvič, ko smo organizirali izlet na morje, smo morali otroke buditi zjutraj, trkati na okna in jih prositi naj grejo. Tako, da smo tisto leto zbrali dvanajst otrok. Za naslednje leto pa smo se odločili, da bomo vzeli le tiste, ki bodo pripravljeni, da ne bomo budili nikogar in bomo to odgovornost prepustili njim, in so že zjutraj vsi čakali na avtobus. Predčasno.

2. Kakšno je znanje slovenskega jezika in njegova uporaba med otroci v romskem naselju Vejar? Ali opazate kakšne spremembe pri uporabi bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščinah, katere? Kakšno je upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?

Znanje slovenskega jezika je boljše, kot je bilo sedem let nazaj, ampak še vedno so besede, ki jih ne razumejo. V višje razrede kot grejo, večja je uporaba težkih besed, tudi pri matematiki, zgodovini, geografiji, kar jim dela težave. Branje, ki ga prva leta sploh ni bilo, je sedaj prišlo do nivoja tretjega, četrtega razreda. Pa še vedno ni dovolj za otroke v višjih razredih, saj če nekaj težko prebereš, tudi težko razumeš. Se pa trudijo in sedaj znajo prebrati že na primer Novice, reklame, obvestila tudi kakšno knjigico. Torej splošna razgledanost se je razširila in je veliko boljša kot včasih, sedaj otroci prebirajo svojim staršem.

Uporaba bontona se je zelo izboljšala, torej so začeli uporabljati besede, kot so »hvala«, »prosim«. Seveda še sedaj zahtevajo stvari ampak jih popravimo v smislu »reče se ali mi lahko prosim daš to pa to«, nato pa se popravijo sami. Pomembno je, da smo jih vedno uporabljali tudi delavci v dnevnem centru, ne le da smo učili otroke, ampak, da smo tudi mi njim rekli »hvala«, »prosim«. Tudi medsebojne konflikte sedaj bolje rešujejo, saj smo imeli kar nekaj pogovorov o konfliktih. Na način, da smo se posedeli v krog in smo se pogovarjali o tem kaj se je zgodilo. Na ta način smo rešili kar nekaj konfliktov. Veliko manj je pljuvanj in udarcev s tem, da se besedno še vedno hitro skregajo, užalijo in ponižajo, vendar veliko manj, kot včasih.

Opažam, da se lažje znajdejo. Naj povem še to, da otroci nimajo doma veliko prostora, svojih pisalnih miz, kamor bi odlagali zvezke in potrebščine, če pa že odložijo, potem pozabijo pripraviti za naslednji dan pouka, zaradi česar so učiteljice potem jezne. Tako, da otroci rajši nosijo vse zvezke v šolo. Tukaj gre za zares težke torbe. Še vedno pa je opazen napredek, saj na samem začetku ni so imeli nobenih zvezkov in sploh niso vedeli kaj je to urnik, sedaj vejo in vejo kdaj imajo kakšno uro pouka. To je tudi velik cilj dnevnega centra, vendar pa bi morala tukaj stati tudi družina, da jim pripravi prostor. Tukaj so potem še njihovi mlajši bratci in sestre, ki vzemajo zvezke, jih razmečejo in izgubijo. Otroci bi radi puščali zvezke in potrebščine, ki jih tisti dan ne rabijo doma, vendar se bojijo posledic, če kaj pozabijo. Ni še razvit red. Napredek je viden tudi v pisanju.

Otroci so bolj povezani med seboj, tudi če so starši skregani med seboj, se v dnevnem centru vsi otroci družijo, kljub razprtijam staršev. Torej v dnevnem centru se družijo, ko pa odidejo domov se spet nehajo družiti. Opažam, da je veliko več medsebojne pomoči, večkrat si tudi kaj posodijo, na primer nalive peresa, flomastre, itd. Dnevni center Kher šu beši ima tudi določen znesek denarja namenjen nabavi opreme za otroke. Na začetku smo kupovali igre, flomastre, svinčnike,... sedaj pa ni več potrebno denarja vlagati v te stvari, ker jih je postalo veliko. Zato pa smo začeli kupovati barvice, zvezke, nalivna peresa, mape in sedaj »zalagamo« otroke, predvsem iz družin kjer nimajo veliko denarja. Opazila sem tudi, da so na začetku vsak teden otroci prihajali po nova nalivna peresa, brisalce, itd., saj so jih sproti izgubljali, sčasoma pa so začeli čuvati stvari in jih sedaj ne potrebujejo tako pogosto, to sem opazila zadnje leto. Ena od deklic je izgubila po deset puščic na leto, sedaj pa jo ima, torej v petih letih učenja, da se mora stvari čuvati, pospraviti za seboj, se vidi napredek. Pri vsakemu otroku poiščeš, kaj je tisto področje, na katerem moraš več delati z njim, torej v tem primeru je bilo to čuvanje stvari. Seveda tudi staršem govorimo, da morajo potrebščine za otroke kupiti sami, vendar pa so tudi nekatere družine, ki so popolnoma brez denarja ali pa gre večino denarja za alkohol itd., tako da potem otrokom iz teh družin z veseljem mi pomagamo in ne čakamo ali se bodo starši odločili čez mesec, dva, tri, da zvezke in drugo za otroke kupijo. Da lahko otroku omogočimo, da se normalno šola. Ne gre za ne vem kako velike in drage stvari, vendar če jih otrok v šoli nima in gre za romskega otroka, ga sošolci grdo gledajo, itd. Jaz občudujem romske otroke, da hodijo v šolo kolikor hodijo in se trudijo. Zelo pomembno je okolje iz katerega prihajajo, saj jih le to zelo

upočasnjuje v šolanju. Včasih je bilo skoraj sramotno hoditi v šolo, češ »moji so doma, kaj boš ti hodil v šolo«. Danes pa že skoraj tekmujejo kdo je bil večkrat.

3. Ali opazate kakšne spremembe v samopodobi in socialni uspešnosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar, katere?

Glede vrednot in ciljev lahko povem, da si otroci sedaj postavljajo kratkoročne cilje na primer »rad bi šel naprej v višji razred«. Sicer se potem ustavi pri tem, koliko je otrok pripravljen vložiti v delo, naloge, učenje ampak želja pa je, vsaj dokončati razred in iti naprej. O srednji šoli se trenutno še ne pogovarjamo. Nekateri imajo tudi cilj čim prej biti star 15 let in iti na CIK. Se je pa razvila želja po dokončanju razreda.

Kar se socialne uspešnosti tiče otroci kar napredujejo v višje razrede, sicer s slabšim znanjem, kot bi ga moral imeti kakšen drug učenec, da bi napredoval, ampak napredujejo. Pojavljajo se tudi višje ocene, najprej le pri likovni in športni vzgoji, sedaj pa se je začelo tudi tam, kjer je potrebno znati kakšno stvar na pamet. Na primer pesmico, spis, opis, itd. Eden od dečkov je imel ravno sedaj za opisati neko stvar in je dobil štirico, medtem, ko je njegova sošolka dobila enko, tako da so tudi boljše ocene in se je super z otroci veselit.

4. Kakšno je sedanje znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah ter spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?

V teh letih lahko rečem, da smo toliko časa namenili pogovarjanju o teh temah, da lahko rečem, da se je znanje izboljšalo. Tudi uporaba sadja in zelenjave pri Romih je zelo narastla. Še vedno je veliko mesa, ampak so si začeli kupovat tudi jabolka, jagode, breskve, kar je velik napredek. Uporabljajo tudi veliko solate, ki je na začetku sploh ni bilo.

Glede znanja o spolnosti imamo vsakoletna predavanja o kontracepciji in odraščanju. Gre za konkretne delavnice s konkretnimi slikami in konkretnimi vprašanji. Vprašajo lahko vse kar jih zanima.

Nekateri otroci prihajajo iz res slabih socialnih pogojev, kjer doma še nimajo tekoče vode, tako kakšen otrok še pride malo umazan, vendar pa po večini hodijo čisti, s čistimi rokami, oblačili, lasmi. Tukaj je viden 100% napredek. Nekaj otrok si tudi doma že čisti zobe in to tudi povejo, da si jih pri nas ne bodo, »ker si jih itak že doma umivam«. Čistočo zob pa še vedno vzdržujemo tudi v dnevnem centru, kjer si umivamo zobe. Tudi za darilo za rojstni dobijo zobne pastice in zobne krtačke. Tako, da jih s tem redno zalagamo, nekateri si sami kupujejo pripomočke, tako da je napredek tudi tukaj viden.

Veliko časa namenimo tudi pogovorom o spolnem, fizičnem in psihičnem nasilju. Govorimo o tem kaj je dovoljeno in kaj ni, nedovoljeni dotiki, neprijetni dotiki. Veliko se pogovarjamo o pretepanju, pljuvanju, tako da so napredki. Še vedno se kregajo in se grupirajo ampak se z našo pomočjo sedaj že zelo hitro pobotajo.

5. Ali opazate kakšne spremembe v občutku sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so stiki med Romi in Neromi?

Med nami se počutijo zelo sprejeti, varni in pripadni. Sedaj, ko prihajajo novi študenti, prostovoljci in drugi delavci, jih takoj sprejmejo. To traja pet minut, no še ne pet minut, samo rečejo »O živijo, ti si pa nova, boš z menoj delala?«. Tudi, ko pride kdo drug, študentje iz Ljubljane ali pa kakšni politiki ali župan, sploh ni več težav in jih zelo lepo sprejmejo.

Rekla bi, da se tudi stiki med Romi in Neromi izboljšujejo. Čedalje več je tega, da tudi Neromi prihajajo v naselje. Jaz prej tega nisem vedela, potem pa kar vidiš kakšnega soseda in se družijo. Vidiš tudi, da si gredo pomagat v gozd in dobijo drva ali pa krompir ali pa tako. Če pa pogledam otroke pa ni toliko obiskov otrok, da bi rekla, da prihajajo Neromi v naselje, le sem in tja kdo, zelo malo. Ali pa če pride kakšna bivša sodelavka in pripelje svojega otroka, sošolca, s seboj, ali pa kakšna sodelavka sedaj, kdaj pripelje svojega otroka in se družijo.

6. Kakšne so delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?

Sedaj so že kakšni otroci, ki tudi doma delajo nalogo. Teh je malo manj ampak so, predvsem večji otroci, manjši še ne. Torej učne navade so tako izboljšali, da takoj po šoli pridejo v center, kjer naredijo nalogo. Ne vsi, eni pač nočejo hodit delat naloge. Jaz si to razlagam malo s pomanjkanjem učnih navad, malo pa tudi s tem, da je že tako pomanjkanje znanja, da je težko delat nalogo, da je res težko, če ne znaš brat in se mučiš že s tem, da prebereš navodila za nalogo. Poleg tega, če te še starš ne podpre, da »pojdi hitro tja, nalogo naredit«, to pomeni, da ti je ni treba in ne greš. Ampak večina, no veliko otrok pa prihaja k nam prav z namenom, da naredijo nalogo.

Glede delovnih navad opažam, da je romsko naselje bolj urejeno, čisto in bolj pospravljeno. Starejše punce še vedno pospravljajo doma, pomijejo, pometejo po tleh, kaj skuhamo, fantje tudi pomagajo, tudi če je treba pri nas kakšno akcijo narediti, kakšno mizo, klop, ograjo popraviti, vse pomagajo. Tako, da so res sposobni in iznajdljivi. Tudi če je treba na primer jamo skopat, fantje takoj pomagajo. Sedaj tudi pospravijo za seboj, je pa treba kakšnega še sem in tja opomnit, da je treba pospraviti za seboj. Ampak se je tudi to pospravilo, ker vejo, da morajo pospraviti za seboj.

7. Kakšen je obisk pouka in napredovanje v višje razrede?

Oboje je bolje, kakor sem že rekla, se je ravno zamenjalo. Kolikor obiska takrat ni bilo, je sedaj in kolikor ga je takrat bilo, ga sedaj ni. Tudi dnevno jih spodbujamo, k obiskovanju pouka, med drugim tudi s pogovori o tem zakaj je potrebno hoditi. Ampak tukaj so tudi drugi dejavniki, nasilje doma, prepirljivost doma, alkoholizem, potem so tukaj te fešte, ki jih imajo starši še kar med tednom in potem se otroci ne zbudijo zjutraj ob sedmih, da bi odšli z avtobusom v šolo in spijo. Ali pa se dva skregata, potem pa gre deklica k babici prespat in zaradi tega prepirljivosti gre v šolo. Ali pa preprosto ne gre otrok v šolo, saj pravim, ogromno teh dejavnikov je. Še to bi rada rekla, da prva leta otroci sploh niso vedeli, kaj so to počitnice. In so bili prikrajšani tega veselja: »Joj, počitnice bojo čez dva tedna!«, »Joj, počitnice bojo čez en teden!«, »AAA, počitnice so!«. Niso se zavedali kaj to v bistvu sploh pomeni, sedaj pa se že. In že veselo odštevamo do počitnic in odštevajo in vedo, kaj to pomeni. Da so doma, da imajo pavzo, da ni šole. Tako, da to je napredek. Spomnim se, da sem že več let nazaj se z enim otrokom hotela malo pohecat, in sem ga vprašala: »Joj, zakaj pa ti nisi danes v šoli?«. Pa me prestrašeno pogleda in reče: »Zaspal sem!«. Ampak so bile počitnice in otrok sploh ni vedel. Torej napredek je viden v tem, da se zavedajo, kaj se sploh dogaja okoli njih in teh pravil, zunanjih.

Napredovanje v razrede je, nekateri tudi ponavljajo, je pa še vedno slabo znanje. Boljše je, generalno se izboljšuje, na primer branje, računanje, je pa še vedno zelo slabo. Tako, da če bi kdo zunanji prišel delat s šestošolcem in bi videl kje je, bi bil kar šokiran, sploh če bi ga primerjal še na primer s svojim šestošolcem doma, bi bil zelo razočaran.

8. Kakšna je zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?

Za jezik jaz še vedno spodbujam, govoriti v romščini, govoriti več. Da naj pazijo, da ne bodo pozabili na svoj jezik. Mi smo hoteli, da otroci uporabljajo slovenščino in se je naučijo, zato, da si olajšajo življenje, ne pa z namenom, da pozabijo romščino, kar se dogaja. Povsod, kamor greš, rabiš slovenščino, in pri zdravniku in v šoli in trgovini, nikjer ne govorijo romskega jezika, razen v naselju. Ampak je na to potrebno paziti, saj se lahko v kakšnih 40 letih zgodi, da bo romščina izginila, kar bi bil pa greh in moramo paziti na to. Tako, da je tukaj zares dilema. Kje pa so še običaji, to se pa izgublja. Mislim, da še zakurijo ogenj in se družijo okoli njega, ampak je pa tega čedalje manj. Ker včasih so bile barakice in ni bilo peči, zato so zunaj zakurili in se družili. Sedaj pa imajo nekateri že tako velike hiše in radiatorje, da ni več potrebe po kurjenju takega ognja. Tako, da kar izginjajo tej romski običaji. K nam v center pridejo tudi ljudje iz ljubljanskih inštitutov in smo imeli na primer delavnico, kako se postavlja romski šotor in kako so Romi včasih živeli. Pripravili so tudi steljo. Potem so govorili o romskih oblačilih, ki tudi odhajajo. Te starejše gospe imajo še te kikle, mlajše pa nič več. Nosijo sedaj kavbojke, pajkice in kiklice. Ni več romskih kril in rut in bo sedaj v dvajsetih letih vse izginilo. Lahko pa rečem, da jih zanima o Romih, iz kje izvirajo pa to. Je pa res, da otroci, ko slišijo romsko himno, se začnejo smejati in jim postane nerodno. Tudi ne znajo je zapeti.

9. Kakšni so odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?

Če pogledam mlajšo skupino, se otroci družijo med seboj. Dnevni center je postal stična točka, kamor vsi hodijo in se družijo, ker če se z nekom dnevno videvaš, si že znanec, potem pa že malo prijatelj. Ustvarile so se grupe, to je normalno, saj ne moreš pričakovati, da se bodo sedaj vsi družili kot najboljši prijatelji, ampak so pa obvladljivi skupaj. Prihaja do občasnih konfliktov, ampak so kot del ene skupnosti, ene skupine. Enako je pri starejših.

Opažamo, da jih starši sedaj več zalagajo s šolskimi potrebščinami. Na začetku šole tudi s pomočjo CSD in šole. Grejo pa v nabavo s svojim denarjem, ampak s tem, da jim prej pripravimo in spisemo in kam naj grejo iskat. Tako, da gredo otroci s prvim šolskim dnevom v šolo pripravljeni, z delovnimi zvezki, učbeniki, zvezki, torbicami, copatki. Zanimivo je, da ravno te kritične družine, ki jih podpreš, imajo vsi otroci prvi šolski dan popolnoma vse, kar pomeni, da če jih podpreš in poveš kaj in kako, to kar naredijo. Pa tudi vidim, da tudi starši bolj spodbujajo k obiskovanju pouka in šole in so tudi starši nekako dojeli, da pa mogoče bodo nekoč službe. Vidijo, da so pri nas zaposleni tudi romski pomočniki in rečemo: »Poglejte, mogoče bo pa vaš otrok tukaj čez

dve leti ali pet let, ali pa v šoli«. Sedaj je zaposlitev že kar nekaj in glede na to, da se menjajo na dve leti, to pomeni kar nekaj novih zaposlitev. In tudi tisti, ki pri nas delajo, imajo dobro izkušnjo, ker jih res sprejmemo in spodbujamo. Mi ne opažamo nobenih primerov, da bi bili kar v bolniški ali karkoli ampak so res 100% v službi.

10. Kakšna so motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

Uporaba gibov in svojega telesa je veliko boljša. Veliko smo se žogal, se igrali med dvema ognjema, skakali čez kolebnico in z obročem. Imamo športne igre, kjer je treba paziti na koordinacijo telesa in drugih stvari. Tako, da to se je izboljšalo.

Domišljija se pa je izboljšala pri nekaterih, pri nekaterih pa tudi ne. Nekateri zelo težko spravijo kakšne stavke iz sebe, eni pa lažje. Mlajši si lažje izmišljujejo stvari, ker sedaj tudi poslušajo zelo veliko pravljic in se pogovarjajo in v šoli in pri nas. Nekateri starejši pa še vedno težko, ne vem ali res ne vedo ali si v glavi sestavijo scenarij pa ga nočejo povedati, mogoče ni dovolj samozavesti. In so zelo skromni v besednem zakladu, tako da nekaj stavkov skupaj sestavit, je kar težko. No pri nekaterih, pri nekaterih se pa da veliko narediti. Zdi pa se mi, da otroci veliko resneje vzamejo svoje naloge in jih tudi naredijo. Potem pa spet nekateri naredijo narobe, ker narobe razumejo navodila.

INTERVJU Z GO. VIDO HOČEVAR

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA SODELAVCE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred vami je vprašalnik s katerim želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Ker sodelujete z Dnevnim centrom Kher šu beši že dalj časa, vas prosim, da odgovorite na nekaj zastavljenih vprašanj, ki sem jih razdelila na dva dela in sicer – kakšno je bilo življenje romskih otrok v romskem naselju Vejar pred začetkom delovanja oziroma na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši in kakšno je stanje sedaj, ko Dnevni center Kher šu beši deluje že osmo leto. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Ime in priimek:

Zaposlitev oz. naziv:

Čas sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

Način sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

STANJE NA ZAČETKU DELOVANJA DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

1. Kakšna je bila socialna vključenost romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, njihova socialna mreža? Katere prireditve, projekte ter druge izven šolske dejavnosti so obiskovali ter kako pogosto?

Jaz v romskem naselju Vejar živim sedaj že 15 let. Takrat je bilo stanje zelo slabo. Začelo se je na pobudo občine, ko je bil koordinator za romska vprašanja še gospod Mežnaršič, ki je bil pobudnik, da smo leta 2005 ustanovili romsko društvo Romano drom. Ustanovljeno je bilo v mesecu aprilu, saj je to mesec romske kulture. Imeli smo ustanovni sestanek, občina je izdala statut, registrirali smo se sami. Občina je tudi finančno podprla društvo. Začeli smo v obliki prireditev, vsaj enkrat letno. Sodelovali smo tudi z drugimi romskimi društvi. Potem je prišla tudi funkcija romskega svetnika, tako se je leta 2006 začela tudi izgradnja kanalizacije, vodovoda, nato 2010 cesta, javna razsvetljava. V društvu smo bili enotnega mnenja, da če že država in občina vlagata v razvoj vasi, da bi tudi mi prispevali k napredku ljudi. Tako da smo leta 2009 odprli Dnevni center Kher šu beši, hkrati pa tudi vrtec. Hotela sem povedati, da je bilo stanje tako na bivanjskem področju, kot tudi na izobraževalnem zelo slabo. Otroci so redko obiskovali šolo, nekateri so se vključili v prvi razred osnovne šole tudi z devetim letom starosti ali desetim, brez socializacije. Niso imeli nikakršnega predznanja slovenskega jezika. Bilo je težko. Jaz vidim, da odkar sta vrtec in Dnevni center Kher šu beši, imajo otroci veliko več predznanja. In iz tega razloga veliko lažje obiskujejo osnovno šolo, saj se ne počutijo tako odrinjene in drugačne, saj jih ostali otroci veliko lažje sprejmejo, če že nekaj znajo. Saj se vsaj pogovarjajo, da se sploh upajo pogovarjat. Spomnim se

enega dekleta, ki je bilo v času mojega prihoda v naselje v osnovni šoli. Govorila mi je, da je odkar je prišla v šolo in do konca pouka, bila tiho. In to je bilo značilno za vse otroke, ki so obiskovali šolo. Odšli so v šolo, tam so bili tiho in gledali. Ali so razumeli kaj učitelj govori ali niso razumeli, ne vem. Sedeli so in so bili tiho. Tudi če so karkoli spregovorili, je bil že naglas drugačen in da so se še zmotili pri kakšni črki v besedah, so se ostali otroci že smejali, tako da so bili rajši tiho. Sedaj hodijo že na ekskurzije, moja dva otroka sta bila med prvimi, čeprav njun oče ni bil na začetku zadovoljen, sploh če so šli kam dlje z avtobusom in je bilo slabo vreme. Ampak sta šla rada in sta kar hodila, tako da so tudi drugi potem videli, da sta vedno cela prišla nazaj. Bila sta malo za vzgled. K temu so pripomogle tudi delavnice v dnevnem centru, ker grejo večkrat na kakšen izlet, tudi na morje pa tako. Spremenil se je pogled staršev, več jim dovolijo. Je kar velika sprememba v teh letih, na boljše. Samo če sedaj kdo pride v vas na novo, tega ne opazi, če pa bi bil tukaj deset let nazaj, pa bi videl veliko razliko.

2. Kakšno je bilo znanje slovenskega jezika romskih otrok in njegova uporaba? Kakšna je bila uporaba bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščin? Kakšno je bilo upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?

Z izražanjem čustev imajo še kar nekaj težav, ampak se izboljšuje. To vidim tudi sedaj v vrtcu, saj se igramo določene igre, kjer se primemo za roke ali pa rečemo dobro jutro in pobožamo en drugega. Recimo se objamemo in damo roko, če ima kdo rojstni dan. To jim včasih sploh ni bilo sprejemljivo, bilo jim je blazno nerodno in čudno. Sedaj jih pa navajamo prav s tem namenom. Tamalim je še vedno čudno, preden grejo ven se pa že kar navadijo. Ta jutranji krog. Tako kot v vrtcu se tudi v delavnicah trudijo. Spomnim se, da je bilo veliko poudarka na tem že takrat, ko sem jaz delala v delavnicah. Torej ne nasilja ampak dobri stiki. Slovenski jezik, tisti ki redno hodijo v delavnice in v vrtec, zelo dobro obvladajo. Tisti, ki pa pridejo tako v vrtec ali delavnice samo za kratek čas pa ne govorijo tako dobro. Prej nekateri otroci sploh niso hoteli v šolo, sedaj so tukaj še trije odrasli, ki sploh niso hodili v osnovno šolo. Takega primera sedaj sploh ni več. Sedaj v šoli niso več samo tiho. Sedaj imajo tudi v razredu že prijatelje. Se drugi ne usedejo tri metre stran. K mojemu sinu sedaj pride, na obisk se igrat, sin voditeljice ure pravljic iz dnevnega centra in moj sin se gre k njemu domov igrat. Hodi tudi na rojstne dneve.

3. Kakšni sta bili samopodoba in socialna uspešnost romskih otrok (zastavljanje in doseganje ciljev v življenju)?

Prej je bila samopodoba zelo slaba, sedaj je boljša, čeprav se mi zdi da je še zmerom slaba. Ne vem zakaj. To je tudi v družini drugače, ker ni tistega optimizma, da bi na primer rekli: »ko bo uspešno končala osnovno šolo, bo šla pa še naprej«. Ravno danes smo se v vrtcu začeli pogovarjati o kakšnem poklicu, ampak tega še ni. Samo to bolj iz družine izhaja. Mislim, da tukaj dnevni center ne more dosti narediti, ker je treba dati otroka na vlak, treba ga je pustiti da gre. Potem pa še rečejo »pa saj če naredi šolo, pa še službe ne bo«. In ne splača se. Sedaj delamo na enem projektu Pedagoškega inštituta Korak za korakom – mehki prehod iz vrtca v šolo, da bi vrtec bolj s šolo sodeloval, da bi malo spremljal tudi otroke ki grejo iz vrtca v šolo, kako se pa sedaj oni tam počutijo in da vidimo kaj smo premalo naredili, na kaj smo jih premalo pripravili, kar lahko potem v vrtcu pri drugih popravimo, jim poskušamo ponuditi. Ker sedaj noben ne pove, nismo dovolj povezani strokovni delavci med seboj.

4. Kakšno je bilo znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah in spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?

Prej se o tem ni noben pogovarjal. Je ena taka tabu tema. Prej se fant in punca nista nikoli za roke držala, sedaj pa se že za roke držijo, ko gredo po vasi. Bili so tudi primeri, ko so še otroci, pri štirinajstih že imeli otroke, sedaj pa ni več tega. Se mi zdi, da jim dnevni center veliko predstavi z družabnimi igrami, izleti, da otroci vidijo, da je še kaj drugega. Da ni treba, da iz otroka postaneš starš. Da je še nekaj vmes. Ker je romska skupnost preskočila mladostništvo. Zdaj pa je tega čedalje več in so dekleta že starejša ko imajo otroke. In tudi nimajo več toliko otrok kot so jih imeli včasih. To vse pripomore, karkoli slišijo otroci, ali pa da imajo možnost vprašati, če jih nekaj zanima. Če ni nikogar pa nimajo koga vprašati, z domačimi se pa ne bodo o teh temah pogovarjali.

5. Kako razvit je bil občutek sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so bili stiki med Romi in Neromi?

Prej so zelo težko sprejemali, da je bila v dnevnem centru ena učiteljica, pa je šla, pa je druga prišla in spet šla, to je bilo težko. Imajo rajši eno osebo, ampak se mi zdi, da sedaj bolje to razumejo. Tudi sami vidijo, če gredo v službo, da so lahko tam leto ali dve pa potem spet drugi pride. Nekako so se prilagodili temu, saj vsaka nova oseba prinese nekaj novega.

Stiki med Romi in Neromi pa mislim, da se niso kaj dosti spremenili. Neromi se ne ukvarjajo toliko z Romi. Za njih so bili štirideset let nazaj, danes in bodo še čez deset let Romi isto. Oni imajo svoje skrbi in službe in vse.

Mislim, da Romi še sedaj niso tako sprejeti. Mi imamo društvo s katerim smo se udeleževali povorke na Trebanjskem košu. Eno leto pa so se eni Romi pač stopili tam in naslednje leto ni bilo zaželeno, da se udeležimo povorke. In od takrat se več ne udeležujemo povorke. Ampak ni bil pretep nič v zvezi z društvom, ni bilo društva zraven, so bili drugi razlogi. Ampak se ne ukvarjajo s tem in vse vržejo v isti koš.

6. Kakšne so bile delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?

Ne vem koliko se kdo kaj doma ukvarja s šolo. Je pa dobro, da ko pridejo iz šole, gredo v delavnice, tam kaj ponaredijo, potem pa domov. In vržejo torbico in grejo na kolo, ampak to je dobro, ker je to še otrok in to je otroško. Je pa prav, da se vsaj domača naloga v dnevnem centru naredi. Prej sem videla, da so torbe kar v omarice vrgli v šoli in jih tam pustili. Drug dan so jo vzeli in so šli v razred. To je res veliko bolje. Samo še tisto manjka, da bi šli še naprej v šolo in službo, samo za enkrat je tak sistem, da se tudi ne plača. Plače so tako nizke, da se ne razlikujejo od socialnih transferjev. To je problem. Če jaz dobim na zavodu 250 evrov, v službi za polovični čas pa 270 evrov, potem se mi skoraj ne plača v službo hoditi. Mislim, jaz bom hodila, ker imam druge vrednote, oni pa ne bodo, ker cenijo samo tisto, kar dobijo takoj. Kar jim da takoj rezultat in ne čez eno ali dve leti. Jaz zdaj hodim v službo dve leti po štiri ure, ker pa mogoče bom čez eno leto dobila delo za osem ur, samo oni pa ne bodo dve leti čakali, da bodo tretje leto za osem ur dobili delo. Nikoli nobenega Roma ne boste to videli. Sedaj ali pa nič, ali pa če vedo, da bodo zaslužili bodo delali, če pa vedo da ne bodo dobili denarja, da je isto kot če gredo v službo ali so doma, pa ne bodo. Tak sistem je že dvajset let in je že v vzorec družine prišlo. Ne, kot vzorec družine je že nastalo, da si na socialnih transferjih. To sedaj že tako dolgo traja, da je že v njihovih glavah, da jim pripada. To je narobe.

7. Kakšen je bil obisk pouka in napredovanje v višje razrede?

Ja to sem pa ravno sedaj izvedela od ravnatelja osnovne šole. Pred uvedbo teh delavnic je bil nižji in še potem, nekaj časa še nižji, kot pa danes. Zato, ker imajo sedaj na Centru za socialno delo Trebnje sklenjeno pogodbo o aktivnem vključevanju v družbo in so prejemki socialnih transferjev povezani s sorazmernim deležem obiska pouka v šoli in v vrtcu, zato. Če otrok nekaj dni ne bo hodil v šolo, toliko procentov manj bodo dobili. Ta denar samo zadržijo in ga dajo potem, ko je reden obisk v šoli. Ampak je vsaj neka motivacija. Tudi v dnevnem centru jih ves čas spodbujajo za obisk šole, na tak prijazen način. Pa s tem, da povedo, da so kmalu spet počitnice.

8. Kakšna je bila zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?

Prej se niso s tem nič ukvarjali. Odkar pa smo imeli to društvo, pa smo imeli med drugim tudi glasbeno izobraževanje, kjer so se izobraževali tudi o inštrumentih. Pa posneli smo prvi DVD, dokumentarni film o tem kako so včasih živeli Romi, ko so bili še nomadi. Na tem DVD-ju je prvič posnet romski jezik v dolenskem narečju trebanjske različice. Potem je Mikica nekaj knjig izdala preko društva, potem smo tudi mi prevedli neke pesmice, izdali otroško slikanico in pravljico. Tudi letos bomo še kaj. Ampak pri Romih je tako, da če kdo umre, ker je ravno sedaj umrla neka ženska. Njene punce so plesalke, fantje pa muzikontarji in sedaj žalujejo celo leto. In sedaj bodo užaljeni, če naredimo kakšno prireditev. Tako ne moreš nič kaj delat in bomo kakšno knjigo letos izdali in naredili mogoče kakšno prireditev v umirjenem stilu. Tako, da ja, smo sedaj, ko je bil mesec kulture, poslušali slovensko in romsko himno, risali smo zastavo, da vejo, da je zgoraj nebo, svoboda, modra, spodaj zelena, trava, narava, kolo je simbol nomadskega življenja. To mislim, da že kar vejo in himno poznajo in vejo, da če je prireditev, mora biti in himna in zastava. Tako tudi dnevni center ima napisano romsko himno in prevedeno, napisano imajo slovensko himno, otroci jo pojejo na prireditvah. Romski jezik se po mojem mnenju kar še vzdržuje. Zdaj če kam grejo se res hočejo po slovensko pogovarjat, da nebi tako izstopali, ravno zaradi tega odnosa drugih, ampak drugače se doma kar še pogovarjajo po romsko.

9. Kakšni so bili odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?

Jaz sem včasih videla, ko sem še delala v dnevnem centru, da so otroci svoje izdelke puščali od dnevnega centra pa vse do doma, povsod. Sedaj pa mislim, da imajo že kar drugačen odnos do tega, kar naredijo. Tudi starši imajo spremenjen odnos do tega in vejo, da je to da otrok nekaj ustvari nekaj lepega, da se je potrudil. Mislim, da je to že drugače. Ker tudi ko pridejo na roditeljski sestanek vidijo starši izdelke svojih otrok in jih potem vzamejo domov in jih ne vržejo kar kamorkoli.

10. Kakšne so bile motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

Prej niso poznali slovenskih pravljic, vse kar so slišali je bilo samo, če jim je kdo kaj pripovedoval. Sedaj pa imajo v dnevnem centru kar bogato knjižnico. Tudi mi v vrtcu beremo po cel mesec eno pravljico, pogledamo slike, da otroci vse razumejo. Ker če ne razumejo, nehajo poslušat. Sedaj tej tamali že poznajo, da je Muca Copatarica skrila copatke, Sapramiška je zlomila zobek, kar prej sploh niso vedeli.

STANJE SEDAJ

1. Ali opazate kakšne spremembe v vključenosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, in v njihovi socialni mreži? Ali se udeležujejo več prireditve, projektov, drugih izven šolskih dejavnosti, katerih in kako pogosto se jih udeležujejo?
2. Kakšno je znanje slovenskega jezika in njegova uporaba med otroci v romskem naselju Vejar? Ali opazate kakšne spremembe pri uporabi bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščinah, katere? Kakšno je upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?
3. Ali opazate kakšne spremembe v samopodobi in socialni uspešnosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar, katere?
4. Kakšno je sedanje znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah ter spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?
5. Ali opazate kakšne spremembe v občutku sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so stiki med Romi in Neromi?
6. Kakšne so delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?
7. Kakšen je obisk pouka in napredovanje v višje razrede?
8. Kakšna je zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?
9. Kakšni so odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?
10. Kakšna so motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

INTERVJU Z GO. MILIJANO GLIGIČ – MIKICO

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA SODELAVCE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred vami je vprašalnik s katerim želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Ker sodelujete z Dnevnim centrom Kher šu beši že dalj časa, vas prosim, da odgovorite na nekaj zastavljenih vprašanj, ki sem jih razdelila na dva dela in sicer – kakšno je bilo življenje romskih otrok v romskem naselju Vejar pred začetkom delovanja oziroma na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši in kakšno je stanje sedaj, ko Dnevni center Kher šu beši deluje že osmo leto. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Ime in priimek:

Zaposlitev oz. naziv:

Čas sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

Način sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

STANJE NA ZAČETKU DELOVANJA DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

1. Kakšna je bila socialna vključenost romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, njihova socialna mreža? Katere prireditve, projekte ter druge izven šolske dejavnosti so obiskovali ter kako pogosto?

Jaz sem osnovala kulturno umetniško društvo Romano Drom. In so moje punce plesale. Nastopali smo tudi v drugih krajih, na primer ena pisateljica iz Ljubljane nas je povabila, ko je imela otvoritev. Plesali smo na raznih romskih tekmovanjih. Dva od plesalcev sem tudi jaz povabila, ko sem predstavljala knjige v knjižnici, da so plesali. Spet se gre za samozavest. Dejansko smo hodili in otroci so imeli to radi. Problem je bil pri nošah, saj dolenski romi vsak pravi, da imajo svojo nošo. Tako pravijo novomeški Romi, Romi iz Metlike, ampak prava dolenska noša ne obstaja, saj so se Romi selili iz kraja v kraj in niso imeli denarja, ni bilo socialne pomoči. Zato so nosili samo tisto, kar so jim dali Civili. Kar pomeni, da to ni nobena noša. Lahko bi rekli, da imajo pravo nošo v Murski Soboti, ampak je spet ukradena iz Madžarske. Če pogledamo škornje, klobuk, suknjič, so vsi madžarski. Ampak lahko imajo svojo nošo, ker tam se vsi mešajo. Tako, da smo si potem izbrali svojo nošo, na podlagi barv. Na podlagi tistih barv, ki so njim najbolj všeč. To pa so rumena, rdeča in zelena. In potem smo iz tistih barv imeli nošo. S svetnikom smo kupovali blago, da so dekleta sešivala krila. Če nismo našle, je šel svetnik, gospod Matija, z njimi v Ljubljano in jim je kupil obleko. Ampak spet to ni nikakršna noša, saj so šli v

indijske trgovine v Ljubljani in so kupovali. Kupovali so zato, ker je podobna njihovi, saj tudi oni izhajajo iz Indije. Tudi to je ena povezava. Dobro tako smo prišli do noš, ampak se je pojavil nov problem, ker so hoteli vsako leto novo nošo. Noše se pa ne kupuje vsako leto. Sedaj, ko jaz nisem več v naselju, društvo ne dela več. Sploh ne vem, če bi še plesali. Par let nazaj, ob Svetovnem dnevu Romov, sem v dveh dneh uredila dekleta, da plešejo. Vrtec je imel svoje, Kher šu beši pa svoje. Kher šu beši je sodeloval in bi tudi sedaj sodeloval, ampak sedaj nimajo prireditve ob svetovnem dnevu Romov, ker imajo smrtne slučaje in potem ni nič. Tako, da sedaj dve leti ni nič. Dekleta so se takrat odprla. Tukaj se ne gre samo za ples, ampak gremo skozi ples. Na primer, če katera dobi menstruacijo, če ji je kakšen fant všeč, povejo, so se začele odpirati. Sedaj pa so se začele odpirati v Kher šu beši, pa tudi v šoli socialni delavki. Sedaj je to že toliko nadgrajeno, da so tudi enega Roma poslali že po vložke. Kar pomeni, da je že visoko.

Prej se niso izven naselja udeleževali nobenih prireditev. Izven naselja. To so bili kot zaprt Geto. Ko sem prvič prišla v naselje so bili zelo sramežljivi, brez samozavesti. Tu pa tam so mogoče imeli nekateri takšno »lažno« samozavest. To so tisti, ki so sedaj zelo bogati v naselju. Tudi takrat se je že poznala razlika, razredi, bogati – siromašni. Ko sem prišla v naselje so bili zelo zaprti. Tudi učitelji niso prihajali, mogoče se je našel tu pa tam kakšen učitelj, da bi šel v naselje. Drugače pa ne. Jaz sem 28 ali 32 učiteljev pripeljala v naselje, ne spomnim se točno. To so tisti učitelji, ki so delali z romskimi otroci. Govorili so mi stvari, ki so mene popolnoma razburile. Ker niso imeli pojma, kakšna je situacija. Zato sem jih povabila in peljala v naselje. Po enega, dva, tri. Potem pa so že začeli s sestanki. Imamo pa še dandanes učitelje, ki se bojijo Romov. Samo včasih je bilo huje, saj ko so imeli nekaj za otroke in so jim samo vrgli vrečko in šli. Sedaj pa ni več tega in so se odprli, tudi Romi so se odprli. Torej saj pravim, tisto kar sem jaz delala na začetku, nadaljuje Kher šu beši. In to uspešno nadaljuje. Zelo je važno, da se obdržijo in se počasi nadaljujejo stvari v Kher šu beši. Mislim, da je to zelo važno.

2. Kakšno je bilo znanje slovenskega jezika romskih otrok in njegova uporaba? Kakšna je bila uporaba bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščin? Kakšno je bilo upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?

Odkar jaz delam z Romi je že petnajst let, ali še več. Ko sem jaz prišla in meni se zdi to normalno, da v svojem krogu, v svoji družini, govorijo svoj prvi jezik, materni jezik, to je romščina. Kar pomeni, da so imeli dva tuja jezika, to je slovenščino in tisti, ki so bili v šoli so imeli še en tuji jezik. Kar pomeni, da ko so Romi imeli dva, so neromski otroci imeli enega. Starejši so, določeni, znali slovenščino, drugi pa nič. Še dandanes obstajajo dve, tri družine, ne cele družine ampak samo posamezniki iz teh družin, ki še dandanes ne znajo slovenščine. Ampak pustimo te starejše, generacijo od dvajset to petinrideset let, ki se je lovila. In pustimo starejšo skupino, katerim je vseeno. Pač oni imajo svoj jezik in če ga boš razumel ga boš, če ne pa ne. Vzemimo otroke. Pri otrocih se je to poznalo že takrat. So razumeli slovenščino, so govorili slovenščino, ampak so jo ogromno izkoriščali v svojo korist. Poznalo se je na primer, da ne poznajo moškega in ženskega spola. To je bil zelo velik problem. Danes pa lahko povem, da se je skoraj 80% izboljšalo. Vsi otroci znajo slovenščino, pa ne samo da znajo slovenščino, znajo pravilno slovenščino. Ampak spet je tukaj to, če želijo govoriti. To se vidi po polovici časa delovanja Kher šu beši. Ukvarjali so se z otroci pri branju, pri domačih nalogah, plakatih. Tudi sama sem delala plakate z otroci. Ker se tudi skozi plakate otrok nauči slovenščine. In dandanes so se eni naučili delati plakate, kar včasih niso znali, za javno predstavitev v razredu, pred tablo. Kar pa je tukaj dilema, da eni grejo, eni pa še zmerom ne grejo. Kher šu beši je takrat ogromno dal v te otroke. Od jezika, od računanja, od samozavesti. Samozavest se ne more spremeniti čez noč, na njej je treba delati. In še vedno se dela. Vidim, ko grem v naselje, ko grem v dnevni center. Imajo in nimajo samozavesti, vprašanje je v katerem določenem primeru. Lahko povem, da imajo eni otroci tako samozavest, da prehaja v nesramnost. Na to se je treba usmerjati. Kaj je dejansko za romskega otroka samozavest, do katere meje. Da ne izkoriščajo tega. Ker se v nesramnost gotovo pretvori pri tistih dekletih in fantih, ki so že v puberteti. Kar pomeni, da ni nobenega spoštovanja. Zelo so samozavestni v tej smeri, da rečejo »takole mora bit«, ne da bi se vprašali ali je to prav ali to ni prav, zakaj je to narejeno ampak »to je takole«. Dokler mu ti ne razložiš in ne poveš, da je napačno nekaj povedal. Da napačno stoji za tem. Mi je pa zelo všeč, da so se sedaj naučili opravičiti. Kar je zelo lepo. Kher šu beši ima ogromno pozitivnih prispevkov, ogromno energije je v to vložil. Tistim, ki ne delajo v Kher šu beši, se jim ne more niti sanjati, koliko energije je v to vložene. Koliko je vloženi ur. Pa ne samo osem ur, ker ne smeš gledati na uro. Pač delaš. Od jutra do večera. Tako kot sem jaz delala. Najprej v šoli, potem sem šla v naselje, da sem staršem povedala, zakaj sem v šoli njihove otroke okregala. K tistim staršem sem šla. Smo se vsedli, smo se pogovorili in sem jih vprašala, če jim je otrok povedal zakaj sem jih okregala in kaj je naredil v šoli. Moral bi jim povedati. Kher šu beši je uspelo tudi to, da imajo otroci toplo malico v šoli. Prej noben starš ni vprašal, kaj so imeli otroci v šoli za jest, razen če je prinesel kakšno sadje ali kaj takega. Sedaj, zahvaljujoč Kher šu beši, ker se pogovarjajo o tem. Tudi če jih jaz vprašam, kaj so danes imeli za malico, povedo. Ne tisto »kaj sem imel za malico? Sem pozabil!«. No še vedno se kdo najde, ampak ne toliko.

Jaz imam zelo rada te otroke, ampak imam občutek, da znajo moji romski otroci to izkoristiti v svojo korist. Tako, da tisti, ki dela z njimi, mora dobro poznati otroka in dobro preštudirati, kaj je hotel. Ali je hotel to izkoristiti ali ne. Eni se lovijo.

Jaz sem jih to navadila, da ko pridem v naselje, otrokom dam lupčka, objamem jih. Tudi okregam jih, pred vsemi, kaj prav dela, kaj ne dela prav. Potem pravim: »ne smeš biti jezen, v tvoje dobro govorim«. Objamem ga in mu lupčka dam. Tukaj se ne izgubijo čustva. Ima čustva, dokler je vse dobro, ko pa ga okregaš postane jezen. Niso to prava čustva. Eni znajo jokati. Na čustvih se je delalo od samega začetka, na nezavedni ravni. Na tem se dela sedaj še bolj, da ti lahko pokažeš svoja čustva. Na primer, če si prej vprašal eno punco ali enega fanta, če ima punco ali fanta, bog ne daj. Sedaj pa povejo: »imam«. In rečem »super si«. »A jo imaš rad?« Sedaj pa smo pri glavnih čustvih. Eni rečejo »ja«, odvisno za kaj jo ima rad, eni pa rečejo »ne vem«. Kar pomeni, da je potrebno na čustvih veliko delat in ves čas. Ves čas je treba nadgrajevati, da dejansko sami ugotovijo kaj pomeni biti žalosten. Kaj pomeni biti vesel. Kaj pomeni, če mu jaz rečem, da je nesramen, da je nekoga prizadel. To so te povezave. A jaz pravim, da so zelo uspešni, da znajo razmišljati. Dogajajo se tudi napake iz moje strani. Na primer Kher šu beši ogromno izvaja izlete, dejavnosti, delavnice, kuharske stvari, ogromno dela na stvareh kot so hvala, prosim, dober dan. Zgodilo pa se je pred okoli 4 meseci, ko smo bili v okolici Šentruperta v otroškem vrtu, kjer so sama igrala. Šlo se je za enega otroka, za katerega se je vedelo, da se lahko tu in tam kaj zgodi. Smukal se je okoli Natašine torbice, pa sem bila zelo jezna. In je imel polne oči solz, saj sem bila nepravilna do njega, ne vedoč. Potem je priletela Nataša in povedala, da mu je dovolila, samo ni dovolila, da ji stika po torbici. Opravičila sem se mu ni ga polupčkala, rekla sem »ali mi oprostiš, res je moja napaka«. Kar pomeni, da se morajo tudi odrasli otroku opravičiti, ni jim treba biti nerodno, ker se potem tudi oni naučijo in se opravičijo.

3. Kakšni sta bili samopodoba in socialna uspešnost romskih otrok (zastavljanje in doseganje ciljev v življenju)?

4. Kakšno je bilo znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah in spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?

Kar se tiče same spolnosti, te brutalne spolnosti, bom povedala, zakaj brutalne. Sedaj so se nekateri že razširili in imajo lepe barake in več prostorov, tudi kopalnico. Takrat, ko sem jaz prišla prvič v naselje, so imeli samo trije kopalnico. Sedaj ima že skoraj vsaka bajta kopalnico, če pa ne pa dograjuje. Sedaj se romski otroci v Kher šu beši pogovarjajo o tem in rabijo svoj prostor, si želijo svojega prostora. Ti otroci so marsikaj videli, kaj se dogaja ponoči. Zato pravim, da so seznanjeni z brutalno spolnostjo, s seksom. Ampak z napačno uporabo, rabo te spolnosti. Tukaj ni bilo čustev, sedaj pa mislim, da se tu pa tam že najdejo kakšna čustva. Ra rečejo »všeč si mi, greva«. In sedaj že uporabljajo kondome. Tudi Kher šu beši je veliko delil kondome in se veliko pogovarjal o tem. Nadgrajevali so vse kar se je delalo. Ta spolnost. Otroci vedo vse o spolnosti, tudi tisti majhni. Čeprav mislimo, da ne vejo, ampak vejo. Ampak ne poznajo te nežne, intimne, prijetne spolnosti. Ker če otrok vidi, kaj se dogaja okoli njega in kako se to jemlje, nima druge slike. Sedaj pa se to poboljšuje in mislim, da ima Kher šu beši veliko vlogo v tem, saj imajo veliko delavnic na to temo, tudi z medicinskimi sestrami, pošiljajo jih h ginekologu in po tablete. To je tista osnovna stvar. Ampak osnovna za nas, ne za njih. Kher šu beši je naredil tudi veliko na tem, da sedaj uporabljajo vložke, saj to spodbujajo in jih imajo na zalogi, da punce pridejo iskat in sedaj že pridejo iskat. Prej pa so imeli krpice, razrezane majčke. Še sedaj katera uporablja krpice. Takrat pa punce še mamicam niso povedale, da imajo menstruacijo in so uporabljale, kar so dobile. Tudi v šoli smo že delili vložke. In jaz sem dekleta vozila h ginekologu, sedaj pa grejo že same. To področje se je 100% izboljšalo. Ampak vsi se ukvarjajo s tem, kako se uporablja to in to in to. Nihče pa se ne ukvarja s čustvi otrok v tem trenutku. Res pa je, da je romska populacija zelo temperamentna, tudi njihove ženske. Prej so Romi več delali, pobirali so papir, železo, to in ono. Imeli so zelišča in so se tako po cele dni ukvarjali z nečim. Država pa jim je vse to vzela. Nekaj je prevzel Dinos, drugo pa je to, da morajo odpreti s.p. in plačati davek, če želijo tako delati. To pa njim sploh ni šlo v glavo, da cel dan delajo in morajo še plačati državi. Tako, da sedaj nimajo več toliko dela, kot prej. Sedaj je v naselju velika masa ljudi. To je ena velika vas, »velika mahala«, kakor pravijo Romi. In iz dolgočasia se začnejo med seboj kregati. Na dan pride tudi tisto, kar je bilo pred petimi leti. Tukaj Kher šu beši ne more narediti nič, to je odvisno od sistema kjer živijo, od države.

5. Kako razvit je bil občutek sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so bili stiki med Romi in Neromi? To je odvisno od Romov in od Neromov. Jaz grem lahko v vsako hišo v naselju in mi povejo, da zdaj ni več tako kot je bilo. Ko so prišli v naselje Hudeje, ki je zdaj Vejar, pravijo: »mi smo prosili, pa so nam dali kaj. Pa smo jim pomagali, pa so nam dali kakšen krompir ali jajca.« Ko pa Romi, moje generacije, govorijo o svojih sinovih, hčerah in vnukih, pa pravijo »naša mladina pa ni taka, je nesramna, nas ne spoštujejo, kaj šele, da bi spoštovali Nerome«. To je ena plat, druga plat pa je ta, da je dandanes nezaupanje med Romi in Neromi. Igramo se neko igro zaupanja, ampak Rom je toliko doživel in preživel grdega in slabega, da točno ve, kdo ga ima rad in kdo ga nima rad, kdo ga spoštuje in kdo ga ne spoštuje. In tudi če si ti prijazen, te takoj prebere. Tako, da pri Romih ne moreš skrit. In vsakega, ki pride v naselje, dajo na probo. Ampak ti tega ne ugotoviš, potem šele ugotoviš, da so

te dali na probo. Drugače se Romi še dandanes bojijo določenih Neromov in Neromi ravno tako. Je pa tukaj še tretja plat. Če se gre za kakšno prodajo ali preprodajo, takrat so pa skupaj. Edino v trgovini gre vse gladko, ampak do določene meje.

Glede Kher šu beši pa so bili na začetku skeptični. Saj je to normalno, da če nekdo pride na njihov teritorij, da so skeptični. Se vprašaš, kdo so, kaj so in zakaj so prišli. Tako, da jih je na začetku zelo malo prihajalo. Prihajali so starši in si izmišljali določene stvari in spraševali zakaj nekaj delajo in zakaj nebi drugega delali. V resnici gre ravno za to preizkušnjo. S tem, ko so delali in so dobivali pozitivne odgovore iz šole, iz centra, iz občine, s policije in zdravstvenega doma, so sčasoma Romi videli, da je Kher šu beši dober za njihove otroke. In sedaj so jih vzeli za svoje, ampak ne vse, ki delajo tam. Ne vse. Romi ti direktno povejo: »tega ne maram, ker ta ni za Rome in ne mara Romov«. Ampak sedaj Kher šu bešiju gre, sploh Nataša. Ona ve, kdaj mora reči stop in reče stop in objasni zakaj je rekla stop. Ker je Romom treba povedati, zakaj si rekel nekaj in zakaj si tako povedal, če mu pa ne poveš je zanj to nerazčiščeno situacijo in ne prideta skupaj. Nataša ima izkušnje s tem in to teče naprej. Jaz sem zelo ponosna nanjo. Jaz sem jo tri mesece uvajala preden je sploh odprla. Super je. Odvisno je koga dobi v Kher šu beši, ker to ni odvisno od nje. Če dobi kakšno dobro delavko je super, če pa dobi delavko, ki ni za to in ne želi delati tukaj, pa ni dobro.

6. Kakšne so bile delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?

Tukaj se spet vidi velik plus Kher šu beši. Preden je bil Kher šu beši sem po šoli hodila od bajte do bajte k tistemu, ki je problematičen. In k tistemu, ki ima učne težave. Sedaj imajo delovne navade, tukaj je velik uspeh Kher šu beši. Prej so hodili na Brezje in tam vse zapravili, kar so dobili denar za velike družine, potem pa šli na Center po denar, da rabijo za šolo. Sedaj pa vidim, da Kher šu beši pripravlja na šolo. In tudi starši, ki niso dobili dodatka za veliko družino, se sedaj nič več ne kregajo, da je to njihov denar. Ker so oni to znali povedat, da je to »naš denar«. Sedaj tega ni, to sprejmejo. Sedaj pa dobijo vse potrebščine, ali v šoli ali od Kher šu beši, javljajo se tudi donatorji. V 80% dobijo vse. Veliko se je izboljšalo, ampak mislim, da če bi Kher šu beši nehal z delom, bi Romi šli nazaj v prejšnje stanje. Kar pomeni, da Rome držijo na nekem nivoju na tem področju in nadgrajujejo.

7. Kakšen je bil obisk pouka in napredovanje v višje razrede?

Pred 15. leti so otroci prišli do 6. razreda. Če si vprašal socialno delavko ali v šoli so rekli, da nimajo šans za naprej in je 6. Razred za njih vrh glave. Potem pa se je z uvajanjem romskih pomočnikov to premaknilo. Ko sem bila jaz romska pomočnica, smo z otroci naredili in 6., 7., 8, in 9. Razred. Mi smo naredili deveti razred. Prvo je bilo eno dekle iz Korit. Imela je popravni izpit iz Kemije in so šli na Brezje. Jaz in ena od učiteljic pa smo jo šle iskat na Brezje in smo jo tako pripravljale na popravni izpit, da je naredila. Vsi so bili presenečeni. Ona je tudi hotela iti naprej na vzgojiteljsko šolo, ker je bila njena teta vzgojiteljica. Ampak so se potem njeni starši premislili. Je ena prvih, ki je redno, v roku končala osnovno šolo in je hotela iti naprej. Je pa problem v starših, ker se še vedno bojijo za svoje otroke. Ne vem zakaj. Vprašajo o višini štipendije.

8. Kakšna je bila zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?

Kar je žalostno je, da tudi to izginja. Ker kolikor mi, civili, želimo, da jih spremenimo, po drugi strani pa Romi, želijo biti civili, da se pozabljajo romski običaji. So družine, ki v družini govorijo v romščini, so družine, ki v družini govorijo mešano, romsko in slovensko in so družine, vendar zelo malo, ki govorijo tudi doma večinoma v slovenščini. Ampak večina jih doma v družini govori svoj materni jezik. Nekateri Romi pa ne znajo romščine. Nekateri, ki so se sedaj priselili v naselje, ker so bili prej v reji in niso bili dolgo s svojimi mamicami.

Običaji pa izginjajo, ni več takih rojstnodnevni proslav. To so bile fešte. To lahko vzamemo iz tega, da nimajo več toliko denarja kot prej. Lahko pa tudi zato, ker okolica, torej civili ali pa tudi kakšen Rom, ki se ga napije in gre domov, pokliče policijo, ta pa vse konča, zapre. Tako, da so se nekaj časa hodili na Policijo izpolniti obrazec, da so jim dovolili imeti fešto, kot jim rečejo. Sedaj pa vidim, da je tega zelo malo. So, ampak v primerjavi s prej, zelo malo.

Ne vem pa koliko se s tem področjem ukvarjajo v Kher šu beši. Prvi korak bi bil v tem, da si pogledajo kakšne romske filme. Dokler je bila prirediteljica za Dan Romov, so otroci peli romsko himno, govorili so od kod so prišli Romi, torej zgodovina Romov. Imajo tudi dvojezične knjige, vendar pa jaz menim, da otroci tudi nočejo brati v romskem jeziku.

Jaz ocenjujem, da Kher šu beši daje sebe v to. Ampak kolikor lahko. Nihče ne more pričakovati čudeža. Tukaj se dela zgodovina, to ne gre čez noč. Če bolj razmislim je bilo v teh sedmih letih Kher šu bešija ogromno delavnic, od modnih revij, od make-upa, od kuhanja, od nekoč in danes, snemanje filmov, sodelujejo s knjižnico in pridejo iz knjižnice pripovedovat zgodbe, da oni potem to ilustrirajo, šivajo. Veliko dajo na samozavest otroka, na socialne igre. Dejansko dajejo ogromno. Vse kar so delali se vidi v njihovih albumih in jih ne sme biti sram. Pa to, da so jih peljali na morje, to je bil vau. Zdaj sem se spomnila, ko smo šli prvič na morje. Ko so bili nekateri prvič na morju in so prvič sploh videli morje. Na primer en deček je šel prvič na morje in sem na avtobusu sedela

zraven njega in je rekel »joj, kok je to veliko Mikica«. Fantastični spomin je to, ko so bili prvič na morju. In potem so šli še skoraj vsako leto na morje.

Zanimivo je tudi to, da ta srednja generacija, od 18 do 25 let, rada kocka, rada hodi v disko in rada marsikaj uporablja. Ampak v kino niso šli. Kher šu beši je prvi začel s kinom. No že v šoli so imeli, ampak niso šli. Raje so vzelo prosto. Tudi šola se je dosti ukvarjala z Romi, ampak enostavno so rekli »ne«. Ampak s Kher šu beši so pa šli v kino. In v živalski vrt, adrenalinski park, ogromno. Ni samo poanta, da so jih oni peljali ampak tudi to, da so sami Romi integrirali. Tam so bili vsi isti, tudi tisti starši, ki se med seboj niso pogovarjali. Pa kako so se lepo obnašali, ko smo na obali v gostilni jedli pico, ker si pričakoval vse drugo. To so res nebrušeni kristali, ki jih lahko izpiliš v genije. Jaz jim pravim nebrušeni kristali.

Na morju jih tudi ni bilo sram. Saj nekateri so bili že na morju, ampak le nekateri. In oni so imeli s seboj kopalke in brisače in so se znali obnašati. Drugi pa so bili v spodnjicah ali pa v kavbojkah in majicah so se šli kopat. To je bilo pravo uživanje, to moraš doživeti. Pa nekateri se še nikoli niso peljali z vlakom, ker so se ga zelo bali. Nekaj časa nazaj so se s Kher šu beši peljali. To je bilo pravo doživetje.

Je pa to v resnici to, da jih neboleče, neprisiljeno usmerjaš v nekaj dobrega. Ker vse kar je prisiljeno ne izpade dobro.

9. Kakšni so bili odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?
10. Kakšne so bile motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

STANJE SEDAJ

1. Ali opazate kakšne spremembe v vključenosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, in v njihovi socialni mreži? Ali se udeležujejo več prireditev, projektov, drugih izven šolskih dejavnosti, katerih in kako pogosto se jih udeležujejo?
2. Kakšno je znanje slovenskega jezika in njegova uporaba med otroci v romskem naselju Vejar? Ali opazate kakšne spremembe pri uporabi bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščinah, katere? Kakšno je upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?
3. Ali opazate kakšne spremembe v samopodobi in socialni uspešnosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar, katere?
4. Kakšno je sedanje znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah ter spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?
5. Ali opazate kakšne spremembe v občutku sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so stiki med Romi in Neromi?
6. Kakšne so delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?
7. Kakšen je obisk pouka in napredovanje v višje razrede?
8. Kakšna je zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?
9. Kakšni so odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?
10. Kakšna so motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

INTERVJU Z GO. ELIZABETO VOVKO OZIMEK

DNEVNI CENTER KHER ŠU BEŠI

VPRAŠALNIK ZA SODELAVCE DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

Pred vami je vprašalnik s katerim želim izvedeti v kolikšni meri se je v času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši spremenilo življenje otrok iz naselja Vejar in ali lahko razloge za to iščemo v delovanju Dnevnega centra Kher šu beši. Ker sodelujete z Dnevnim centrom Kher šu beši že dalj časa, vas prosim, da odgovorite na nekaj zastavljenih vprašanj, ki sem jih razdelila na dva dela in sicer – kakšno je bilo življenje romskih otrok v romskem naselju Vejar pred začetkom delovanja oziroma na začetku delovanja Dnevnega centra Kher šu beši in kakšno je stanje sedaj, ko Dnevni center Kher šu beši deluje že osmo leto. Zagotavljam vam, da bodo vaši odgovori anonimni in uporabljeni le za namene moje diplomske naloge.

Ime in priimek:

Zaposlitev oz. naziv:

Čas sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

Način sodelovanja z Dnevnim centrom Kher šu beši:

STANJE NA ZAČETKU DELOVANJA DNEVNEGA CENTRA KHER ŠU BEŠI

1. Kakšna je bila socialna vključenost romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, njihova socialna mreža? Katere prireditve, projekte ter druge izven šolske dejavnosti so obiskovali ter kako pogosto?

V knjižnici so v okviru dnevnega centra obiskovali ure pravljic, ki jih organiziramo za vse otroke vsakih 14 dni. Mentorice so jih pripeljale v knjižnico, vendar so se začeli starši ostalih otrok pritoževati, zato smo se dogovorili, da bomo ure pravljic za romske otroke izvajali posebej. So se pa nekajkrat udeležili zaključka ur pravljic (predstava).

2. Kakšno je bilo znanje slovenskega jezika romskih otrok in njegova uporaba? Kakšna je bila uporaba bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščin? Kakšno je bilo upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?

Znanje slovenskega jezika je bilo zadovoljivo, vendar so otroci hitro »preklopili« v svoj jezik, tako da sem jih morala pogosto opozarjati, naj z menoj govorijo slovensko, ker ne razumem. Bili so zelo glasni in nemirni in težko so se skoncentrirali na poslušanje pravljic. Ustvarjanje jih je veselilo.

3. Kakšni sta bili samopodoba in socialna uspešnost romskih otrok (zastavljanje in doseganje ciljev v življenju)?

Zdi se mi, da je bila njihova samopodoba precej slaba, kar so skrivali za svojim obnašanjem.

4. Kakšno je bilo znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah in spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?

5. Kako razvit je bil občutek sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so bili stiki med Romi in Neromi? Večje težave so povzročale mame neromskih otrok, ki se niso strinjale, da bi romski otroci obiskovali pravljice skupaj z neromskimi.

6. Kakšne so bile delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?
7. Kakšen je bil obisk pouka in napredovanje v višje razrede?
8. Kakšna je bila zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?
9. Kakšni so bili odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz romskega naselja Vejar?
10. Kakšne so bile motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

Izdelki na ustvarjalnih delavnicah so morali biti precej enostavni, ker so v nasprotnem primeru hitro obupali in rekli, da ne zmorejo.

STANJE SEDAJ

1. Ali opazate kakšne spremembe v vključenosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar v širše okolje, in v njihovi socialni mreži? Ali se udeležujejo več prireditev, projektov, drugih izven šolskih dejavnosti, katerih in kako pogosto se jih udeležujejo?

Trenutno smo dogovorjeni, da se ure pravljic izvajajo v dnevnem centru zaradi težav s prevozom do knjižnice in nazaj. Vsak mesec pa nas v knjižnici obiščejo otroci, ki so vključeni v vrtec. Otroci, ki so obiskovali ure pravljic, so se udeležili tudi predstave ob zaključku in dobili priznanja in nagrade kot neromski otroci.

2. Kakšno je znanje slovenskega jezika in njegova uporaba med otroci v romskem naselju Vejar? Ali opazate kakšne spremembe pri uporabi bontona, ter socialnih in funkcionalnih veščinah, katere? Kakšno je upoštevanje osnovnih življenjskih pravil in vrednot?

Opažam, da se otroci bolj držijo dogovora, ne segajo več toliko v besedo, sodelujejo in tudi upoštevajo, da ne razumem njihovega jezika. Še vedno so bolj glasni kot neromski otroci, vendar jih je lažje umiriti kot nekaj let nazaj.

3. Ali opazate kakšne spremembe v samopodobi in socialni uspešnosti romskih otrok iz romskega naselja Vejar, katere?

Zdi se mi, da so socialno bolj uspešni, ker opazam, da se ne družijo več samo med sabo – npr. moj sin ima zelo dobrega prijatelja iz romskega naselja.

4. Kakšno je sedanje znanje o spolnosti, zdravem načinu življenja, higienskih navadah ter spolnem, fizičnem ter psihičnem nasilju?
5. Ali opazate kakšne spremembe v občutku sprejetosti, varnosti in pripadnosti? Kakšni so stiki med Romi in Neromi?

Starejši mladostniki, ki so včasih obiskovali ure pravljic, so sedaj uporabniki knjižnice, poznajo pravila in jih ne kršijo kot včasih.

6. Kakšne so delovne in učne navade otrok (aktivnosti doma, opravljanje domačih nalog)?
7. Kakšen je obisk pouka in napredovanje v višje razrede?
8. Kakšna je zavest otrok glede kulturnega izobraževanja in ohranjanja romskih običajev ter jezika?
9. Kakšni so odnosi romskih otrok z vrstniki in starši iz Romskega naselja Vejar?
10. Kakšna so motorične spretnosti ter domišljija romskih otrok?

Otroci so sposobni izdelati bolj zahtevne izdelke, znajo obnoviti pravljico, znajo razviti svojo zgodbo, uporabljajo domišljijo. Napredek se mi zdi res velik.

9 POVZETEK

Osrednja tema diplomske naloge je bil Dnevni center Kher šu beši in njegov prispevek v življenjih romskih otrok iz naselja Vejar. V teoretičnem uvodu, so predstavljeni nekateri aspekti življenja Romov v Sloveniji, predvsem odnosi med Romi in večinskim prebivalstvom ter odnosi med Romi in socialnimi delavci in delavkami. Teoretični uvod se naprej razvije v opredelitev potrebnih kompetenc, ki jih mora imeti socialni delavec ali delavka pri delu z Romi. Osrednji del teoretičnega uvoda se nanaša na življenje Romov v Sloveniji in na Dolenjskem in se zaključi z opisom življenja Romov iz romskega naselja Vejar in Dnevnega centra Kher šu beši ter njegovega načina delovanja.

Drugi del diplomske naloge je empirični del, v katerem sem si zastavila dve temeljni vprašanji, na kateri sem želela odgovoriti. Najprej me je zanimalo, ali so uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši zadovoljni z njegovo organizacijo in delom. Drugo vprašanje se je nanašalo na prispevek, ki ga je imel Dnevni center Kher šu beši v življenjih romskih otrok iz naselja Vejar vse od njegovih prvih začetkov v letu 2009. Drugo vprašanje sem razdelila na šest podvprašanj. Zanimalo me je, v kolikšni meri sta se spremenili socialna vključenost in socialna uspešnost uporabnikov Dnevnega centra Kher šu beši, ali sta se v času delovanja dnevnega centra izboljšala odnos do izobraževanja in znanje slovenskega jezika in kako oziroma v kakšni meri sta se med uporabniki spremenila odnos do ohranjanja romske kulture ter zdravja, spolnosti in nasilja. V raziskavo sem vključila tako uporabnike dnevnega centra, kot tudi njihove starše oziroma skrbnike ter socialne delavke in prostovoljke, ki so z Dnevnim centrom Kher šu beši povezane že vse od začetka njegovega delovanja.

Rezultati raziskave so pokazali, da so uporabniki Dnevnega centra Kher šu beši v veliki večini zadovoljni z vsemi vidiki njegovega delovanja. V času delovanja Dnevnega centra Kher šu beši se je socialna mreža uporabnikov razširila vendar le v obsegu sodelujočih v Dnevnem centru Kher šu beši. Otroci iz romskega naselja Vejar so po zaslugi Dnevnega centra Kher šu beši veliko pridobili na socialni uspešnosti, saj le ta namenja tej problematiki veliko pozornosti. Ravno tako se je odnos do izobraževanja spremenil v smeri povečane udeležbe pri pouku, kar med drugim krepi tudi prizadevanje sodelujočih v dnevnem centru, da bi otroci odhajali k pouku pripravljeni. Znanje slovenščine je bilo že pred delovanjem dnevnega centra po mnenju nekaterih socialnih delavk in prostovoljk zadovoljivo, medtem ko starši oziroma skrbniki uporabnikov izpostavljajo, da se je močno izboljšalo ravno zaradi delovanja

dnevnega centra v sredi naselja Vejar. Vprašane delavke iz dnevnega centra opozarjajo na upadanje zanimanja za romsko kulturo in pozabljanje romskega jezika med otroci. Tu se mnenja staršev oz. skrbnikov otrok in socialnih delavk in prostovoljk razhajajo, saj starši menijo, da se romska kultura in jezik dovolj ohranjata, v nekaterih pogledih celo preveč. Dnevni center Kher šu beši je veliko prispeval tudi pri osveščanju otrok glede zdravja, nasilja in spolnosti. Po rezultatih sodeč je Dnevni center Kher šu beši pomemben člen tako življenj svojih uporabnikov kot tudi celotnega romskega naselja Vejar, saj s svojim delovanjem, neposredno v naselju Vejar, spodbuja stike med romskim in neromskim prebivalstvom in se na različne načine ob soglasju s svojimi uporabniki trudi izboljšati položaj Romov in kvaliteto njihovih življenj. Pomembno je, da se delo Dnevnega centra Kher šu beši nadaljuje in v svojo sredo privabi še več prostovoljcev tako iz bližnje kot tudi daljne okolice in s tem poskuša zgraditi trden most med vsemi ljudmi.